

การศึกษาเรื่องการทอเสื่อจันทบุรี

A STUDY OF MAT WEAVING IN CHANTABURI

BURAPHA UNIVERSITY LIBRARY

3 2498 00211218 1

โครงการศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออก
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน
พ.ศ. ๒๕๒๓

การศึกษาเรื่องการทอเสื่อจันทบุรี

A study of mat weaving in Chantaburi

โดย

ฉัฐมา อาจารย์รัฐ
ภรดี พันธุ์ภากร

- 5 ๒๓.๒. 2547

000467

โครงการศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออก
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน

พ.ศ. 2523

๑. ชื่อเรื่อง โครงการส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออก

THE CULTURAL STUDY AND PROMOTION CENTER OF EASTERN THAILAND

๒. ผู้ดำเนินการวิจัย

๒.๑ ที่ปรึกษาโครงการ

๑.	นายกระแสร	มาลาภรณ์	กศ.บ., M.S. in Ed.
๒.	นางสาวกิ่งแก้ว	ชิตถาวร	Ph.D.
๓.	นายไกรศรี	นิมมานเหมินทร์	ผู้สันักทางวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคเหนือ
๔.	นางจิตรเกษม	สิบุญเรือง	Dr. ès Lettres สมาชิกราชบัณฑิตยสถานแห่งชาติฝ่ายวัฒนธรรม
๕.	นายชิน	อยู่ดี	คุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางโบราณคดี
๖.	นายทวี	หอมชง	Ph.D.
๗.	นางธีระพันธ์	ล.ทองคำ	Ph.D. (Phonetics)
๘.	นายประจักษ์	สายแสง	Ed.D.
๙.	นายพนัส	หันนาคินทร์	Ed.D.
๑๐.	นายสมาน	วันชูเพลา	วท.บ. Ed.D.
๑๑.	นายสุวิวงศ์	พงศ์ไพบูลย์	กศ.บ., ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมภาษา และวัฒนธรรมภาคใต้ สงขลา
๑๒.	นายเสนอ	นิลเดช	ผู้เชี่ยวชาญทางสถาปัตยกรรม
๑๓.	นายนิจ	ทัญชัระนันท์	ผู้อำนวยการสำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย

๒.๒. หัวหน้าโครงการ นายภมร สรรพานิข

อ.บ., ค.บ., ค.ม. (บริหาร)

รองหัวหน้าโครงการ นายประเดิน มหาชินธ์

กศ.บ. (เกียรตินิยม), พ.ม., กศ.ม.,

Dip. in Teacher Ed., กศ.ค

(พัฒนาศึกษาศาสตร์)

๓.	นายสมอาจ	วัฒนไธ	กศ.ม., (ภาษาและวรรณคดีอังกฤษ), Cert, in TEFL
๔.	นางทัศนีย์	ทานตวณิช	กศ.บ (เกียรติคุณชั้นอันดับ ๑), กศ.ม. (ภาษาและวรรณคดีไทย)
๕.	นายมารุต	ธัมรานนท์	เฒช.(จิตรกรรม), B.S.T.E.(Industrial Asts) ประกาศนียบัตรชั้นสูงสถาปัตยกรรมไทย
๖.	นายเจอรี่	เกณี	B.S.(English)
๗.	นางคารณี	ภุมวรรณ	กศ.ม.(ภาษาและวรรณคดีอังกฤษ)
๘.	นางสาวกริณี	อุดมมณีสุวัฒน์	กศ.ม.(ภาษาและวรรณคดีไทย)
๙.	นางสาวนัฐมา	อาษารัฐ	กศ.ม.(ภาษาและวรรณคดีไทย)
๑๐.	นายประมวล	ศิริพันธ์แก้ว	กศ.ม.(ฟิลิกส์), Dip.in Science Education. Cert. in Adult Ed. & Rural Development
๑๑.	นายชำนาญ	สุวรรณช่าง	เฒช.(จิตรกรรม), กศ.บ.(ประวัติศาสตร์)
๑๒.	นายสุชาติ	เถาทอง	ปปช., ศบ.(จิตรกรรม)
๑๓.	นายประติษฐ	อินทนิล	กศ.ม. (อุดมศึกษา)
๑๔.	นางสาวพนิดา	สงวนบุญ	อ.บ., M.A.T.
๑๕.	นายพิชัย	เทพนิมิตร	กศ.ม.(บรรณารักษศาสตร์)
๑๖.	นางไพพรรณ	อินทนิล	กศ.ม.(บรรณารักษศาสตร์)
๑๗.	นางสาวกรตี	พันธุ์ภากร	

๓. สถานที่ดำเนินการวิจัย

- ๓.๑ หน่วยงานที่รับผิดชอบ - มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน
- ๓.๒ สถานที่ดำเนินการวิจัย - จังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออก
- มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๔. ภูมิหลัง

โครงการส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน ได้ดำเนินการสืบเนื่องมาจากโครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออก ซึ่งได้รับงบประมาณปี ๒๕๒๒ เป็นเงิน ๒๓๕,๐๐๐ บาท โดยได้ดำเนินการสำรวจลักษณะวัฒนธรรมทั้งในด้านออกแบบสอบถาม และสัมภาษณ์ เพื่อเสาะหาแง่มุมในการเก็บรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรม การดำเนินการในปี ๒๕๒๒ ได้แบ่งงานออกเป็นโครงการย่อย ๆ ๕ โครงการ คือ โครงการวิจัยภาษาในภาคตะวันออก โครงการสำรวจลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออก โครงการศึกษาริชาศิลปะและโบราณคดีภาคตะวันออก โครงการศึกษาเทคโนโลยีในการทำนาภาคตะวันออก และโครงการศึกษารวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านภาคตะวันออก

ในปีงบประมาณ ๒๕๒๓ โครงการส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออกได้รับงบประมาณให้ดำเนินการต่อเป็น จำนวนเงิน ๓๔๖,๐๐๐ บาท โดยได้แบ่งโครงสร้างของโครงการ ออกเป็น ๓ ฝ่าย คือ ฝ่ายสำรวจและรวบรวม ฝ่ายศึกษาและวิจัย และฝ่ายส่งเสริมและเผยแพร่ การดำเนินงานในรูปโครงการส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออก ทำให้ขอบข่ายของการดำเนินการกว้างขวางขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะแง่มุมของการวิจัยเท่านั้น แต่สามารถเก็บรวบรวมศิลป วัฒนธรรม ประเพณี การละเล่น วรรณกรรม ความเชื่อ การอาชีพ และแนวทางการดำเนินชีวิตของประชาชนภาคตะวันออกได้อย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ เพื่อการศึกษาวเคราะห์ และจัดหมวดหมู่ตามระบบเพื่ออนุรักษ์ไว้ศึกษาและเป็นแหล่งบริการความรู้ในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม แก่ประชาชนสืบต่อไป

๕. หลักการและเหตุผล

วัฒนธรรมเป็นสิ่งแสดงให้เห็นความรุ่งเรืองของสังคมแต่ละยุคสมัยที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา การสืบทอดทางวัฒนธรรมในแต่ละสังคมอาจมีองค์ประกอบอื่นที่มีอิทธิพลทำให้วัฒนธรรมของกลุ่มเปลี่ยนแปลงไปได้ ทั้งในด้านพึงประสงค์ และไม่พึงประสงค์ของส่วนรวม ดังนั้น การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะเหตุว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งเสื่อมค่าได้ถ้าหากถูกละเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท่ามกลางการไหลบ่าของวัฒนธรรมต่างชาติในหมู่เยาวชนไทย การศึกษาและหาทางส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมไทยยังอยู่ในวงแคบ และขาดความจริงจัง จึงเป็นเหตุให้คนรุ่นใหม่จำนวนไม่น้อย

ต่างยอมรับและชื่นชมศิลปวัฒนธรรมของต่างชาติมากกว่าศิลปวัฒนธรรมของตน เป็นที่ยอมรับกันว่าศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นสิ่งที่สามารถโน้มน้าวจิตใจของประชาชนให้มีความยึดมั่นในความ เป็นชาติ ความรักชาติของประชาชนผูกพันอยู่กับความภาคภูมิใจและความรู้สึกซาบซึ้ง ในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมประจำชาติด้วย จึงเป็นที่ยอมรับกันว่า ก้าวรปลุกฝังให้เยาวชนได้รู้คุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของชาติ ก็เท่ากับ เป็นการปลุกฝังความรักชาติให้เกิดขึ้นในสำนึกของเยาวชนโดยแท้

เอกลักษณ์เฉพาะตัวของศิลปวัฒนธรรมไทยบางประเภท เป็นที่ยอมรับกันในหมู่ชาวต่างชาติว่า มีความงดงาม ประณีตบรรจง ศิลปวัฒนธรรมไทยจึงสามารถสร้างทัศนคติและสร้างความประทับใจแก่ชาวต่างชาติที่มีโอกาสได้พบเห็น เป็นสื่อแห่งไมตรีจิตมิตรภาพระหว่างกลุ่มคนในสังคม และระหว่างชาติได้อย่างดี จึงนับได้ว่าศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นปัจจัยในการพัฒนาประเทศไม่น้อยกว่าปัจจัยด้านเศรษฐกิจสังคม และการเมือง ดังนั้น โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ จึงเป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายควรให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

ศิลปวัฒนธรรมไทยนั้น มีความเจริญงอกงามมานับศตวรรษ จากความรู้ในประวัติศาสตร์พบว่าความรุ่งเรืองของศิลปวัฒนธรรมไทยทุกแขนงในแต่ละยุคสมัยขึ้นอยู่กับ การเอาใจใส่ทำนุบำรุงของผู้นำประเทศแต่ละสมัย เป็นสำคัญ แนวทางในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติมิให้สูญสลายไปนั้นนอกจากจากการค้นคว้า วิจัย เพื่อให้ทราบประวัติความเป็นมาแล้ว การส่งเสริมและเผยแพร่ในหมู่ประชาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ทุกผู้ทุกวัย ก็เป็นสิ่งที่ควรดำเนินการ

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตบางแสน ตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษา วิจัย และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติดังกล่าวข้างต้น ประกอบกับการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นหน้าที่ด้านหนึ่งของมหาวิทยาลัยนอกเหนือไปจากการสอน การวิจัยและการบริการชุมชน ดังนั้น โครงการส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้ก่อตั้งขึ้นมา เพื่อให้มหาวิทยาลัยบรรลุวัตถุประสงค์ สมบทบาทของมหาวิทยาลัยอย่างแท้จริง

๖. วัตถุประสงค์

๑. เพื่อรวบรวมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒. เพื่อศึกษาและวิจัยให้ทราบลักษณะของวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓. เพื่อให้เป็นศูนย์รวบรวม อนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อันเป็นแนวทางให้มีการนำไปประยุกต์เพื่อสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมที่เหมาะสมกับสภาพสังคมให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตต่อไป เช่น ด้านการประกอบอาชีพ การบันเทิง ประเพณีและการละเล่น เป็นต้น
๔. เป็นแหล่งส่งเสริม เผยแพร่ความรู้ ความคิด และให้บริการเกี่ยวกับ ภาษา ศิลปะ และวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ รวมทั้งแลกเปลี่ยนข้อมูลทางวัฒนธรรมกับหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๗. แผนดำเนินงาน

ปีงบประมาณ ๒๕๒๑ โครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ออกสำรวจแหล่งข้อมูลเบื้องต้นทางภาษาและวัฒนธรรมทั้ง ๗ จังหวัด

ปีงบประมาณ ๒๕๒๒ ได้ดำเนินการดังนี้

๑. ตรวจสอบแหล่งข้อมูลและเก็บข้อมูลทางภาษาตามผลการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในปีงบประมาณ ๒๕๒๑ ในเขตจังหวัดชลบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา และวิเศษชัยชาญ เปรียบเทียบภาษาและวงศัพท์กับภาษาไทยมาตรฐาน และภายในถิ่นอื่น ๆ
๒. สำรวจและศึกษาลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยการออกภาคสนาม
๓. สำรวจแหล่งที่มีการทำนาเป็นอาชีพหลัก ศึกษากระบวนการ เทคนิคและรวบรวมเพื่ออนุรักษ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ในการทำนา
๔. เก็บรวบรวมข้อมูลและจำแนกหมวดหมู่ทางวรรณกรรมพื้นบ้านประเภท นิทาน เพลง กล่อม เด็กบท เพลงพื้นบ้าน สุภาษิต และปริศนาคำทายในเขตจังหวัดชลบุรี และฉะเชิงเทรา
๕. ตรวจสอบข้อมูลทางด้านศิลปโบราณคดีที่ได้จากแบบสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ในปี ๒๕๒๑ บริเวณทั้ง ๗ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อหาแหล่งเก็บข้อมูลทางด้านศิลปะและโบราณคดี

ปีงบประมาณ ๒๕๒๓

ดำเนินการศึกษาริจัยและรวบรวมต่อจากปีงบประมาณ ๒๕๒๒ ดังนี้

๑. โครงการย่อยที่ ๑ ตรวจสอบแหล่งข้อมูลและเก็บข้อมูลทางภาษาเพิ่มเติมจากปี ๒๕๒๒ ในจังหวัดจันทบุรี
๒. โครงการย่อยที่ ๒ ศึกษาวิจัยศิลปะและโบราณคดีท้องถิ่นภาคตะวันออกเพิ่มเติมต่อจากปี ๒๕๒๒ ในจังหวัดชลบุรี
๓. โครงการย่อยที่ ๓ ศึกษาและรวบรวมเทคโนโลยีเกี่ยวกับการทำพลอย ในจังหวัดจันทบุรี และตราด
๔. โครงการย่อยที่ ๔ ศึกษาเรื่องการทอเสื่อจังหวัดจันทบุรี
๕. โครงการย่อยที่ ๕ ศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเพิ่มเติมจากปี ๒๕๒๒ ในจังหวัดระยอง
๖. โครงการย่อยที่ ๖ ศึกษาอาชีพจักสานอำเภอนนทบุรี ชลบุรี
๗. โครงการย่อยที่ ๗ ศึกษาและรวบรวมการละเล่นพื้นบ้าน รวมทั้งดนตรี และพ้องรับบางแหล่งในจังหวัด ระยอง จันทบุรี และตราด
๘. จัดนิทรรศการเผยแพร่ข้อมูลที่รวบรวมไว้ในงานครบรอบ ๒๕ ปี ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน

แต่ละโครงการย่อยมีวัตถุประสงค์ แผนดำเนินงานและประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ดังต่อไปนี้

โครงการย่อยที่ ๑ (โครงการต่อเนื่อง) โครงการวิจัยภาษาในภาคตะวันออก

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภาษาต่าง ๆ ที่ใช้พูดในภาคตะวันออก
๒. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ระบบเสียงและวงศัพท์ของภาษาถิ่นในภาคนี้
๓. เพื่อเปรียบเทียบระบบเสียงและวงศัพท์ภาษาถิ่นบางถิ่นในภาคตะวันออก กับภาษาถิ่นในภาคอื่นที่มีบางลักษณะสัมพันธ์ เกี่ยวข้องกัน

๔. เพื่อช่วยให้เข้าใจวัฒนธรรมพื้นบ้านให้ดีขึ้น

แผนดำเนินงาน

๑. ตรวจสอบแหล่งข้อมูลและเก็บข้อมูลทางภาษาเพิ่มเติมจากปี ๒๕๒๒ ในจังหวัด จันทบุรี
๒. ตรวจสอบและเก็บข้อมูลทางภาษาในจังหวัด จันทบุรี
๓. วิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งตามแผนดำเนินงาน ข้อ ๑, ๒ ในด้านระบบเสียง และวงศัพท์
๔. นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามข้อ ๓ มาเปรียบเทียบกับภาษาไทยมาตรฐาน และ ภาษาถิ่นอื่น ๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. จากผลการวิจัยนี้ จะได้ทราบถึงลักษณะเด่นซึ่งภาษาถิ่นทั่วภาคตะวันออกและความแตกต่างระหว่างภาษาถิ่นกับภาษามาตรฐาน
๒. ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนต่าง ๆ ในภาคตะวันออก
๓. สามารถนำข้อมูลและผลการวิจัยไปประกอบการสอนวิชาภาษาไทย ภาษาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และประวัติศาสตร์
๔. สามารถนำข้อมูลและผลการวิจัยไปทำแผนที่ภาษาในภาคตะวันออก

โครงการย่อยที่ ๒ (โครงการต่อเนื่อง)

วัตถุประสงค์

๑. ศึกษาและรวบรวมตลอดจนคัดลอกผลงานทางด้านจิตรกรรม และประติมากรรม
๒. เปรียบเทียบลักษณะของผลงานทางด้านเทคนิค แนวความคิดตลอดจนอิทธิพลที่ได้รับ
๓. จัดแบ่งลักษณะของผลงานตามลักษณะที่แท้จริงตลอดจนวิเคราะห์จิตรกรรมและประติมากรรม

แผนดำเนินงาน

๑. ตรวจสอบแหล่งข้อมูลทางด้านจิตรกรรมและประติมากรรมที่แน่นอนในแถบจังหวัด ชลบุรี
๒. ออกปฏิบัติงานสนามจากแหล่งที่แสดงถึงลักษณะที่แท้จริงของจิตรกรรมและประติมากรรม ที่เด่นชัดของแถบจังหวัดชลบุรี โดยการจำลอง-คัดลอก และเก็บรวบรวม (ภาพถ่าย และ ฯลฯ)
๓. วิเคราะห์ข้อมูลจากแหล่งตามแผนดำเนินงานข้อ ๑ - ๒ ในด้านเทคนิค แนวความคิด ลักษณะเด่นของจังหวัดแถบนี้ตลอดจนอิทธิพลที่ได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. จากผลจากการศึกษาและวิจัย โดยการจำลอง คัดลอก ตลอดจนรวบรวมจะทำให้ทราบถึงลักษณะที่แท้จริงของผลงานทางด้านจิตรกรรม ประติมากรรมอย่างแท้จริง เช่น ลักษณะเด่นของผลงานเทคนิคในการสร้างสรรค์ แนวความคิด และอิทธิพลที่ได้รับ
๒. สามารถจำแนกลักษณะทางรูปแบบ และโครงสร้างออกเป็นหมวดหมู่อย่างชัดเจน
๓. เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปศึกษาและประยุกต์
๔. เพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปะแขนงจิตรกรรม และประติมากรรมของไทย

โครงการย่อยที่ ๓ (โครงการต่อเนื่อง) โครงการการศึกษาและรวบรวมเทคโนโลยีเกี่ยวกับการทำพลอยในจังหวัดจันทบุรี และตราด

วัตถุประสงค์

๑. ศึกษากระบวนการและเทคนิคในการทำพลอยที่จังหวัดจันทบุรี
๒. รวบรวมและจำแนกเครื่องมือที่ใช้ในการทำพลอย
๓. อนุรักษ์และเผยแพร่วิธีการและเครื่องมือที่รวบรวมได้ต่อประชาชนทั่วไป

แผนดำเนินงาน

โครงการนี้จะใช้เวลาในการดำเนินงานทั้งหมด ๑ ปี โดยมีแผนดำเนินงานดังนี้

๑. สํารวจบริเวณที่มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพลอย เช่น แหล่งขุดพลอย แหล่งเจียรระไน เป็นต้น
๒. ศึกษากระบวนการเทคนิคและเครื่องมือที่ใช้ในการทำพลอย
๓. รวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการทำพลอยเพื่อการอนุรักษ์ และเผยแพร่ต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

โครงการนี้จะ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาและรวบรวม เทคโนโลยีด้านอาชีพของ ประชาชนในภาคตะวันออก ซึ่งจะทำให้ทราบถึงวัฒนธรรมด้านหนึ่งของภูมิภาคนี้ อันจะ เป็นแนวทางในการทำนุบำรุงส่งเสริมและอนุรักษ์ไว้ เพื่อเผยแพร่ให้แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อการอาชีพและการศึกษา

โครงการย่อยที่ ๔ (โครงการต่อเนื่อง) โครงการการศึกษาเรื่องการทำพลอยวัตถุประสงค์

๑. สํารวจและรวบรวมแหล่งที่ประกอบอาชีพทำพลอย
๒. รวบรวม เครื่องมือ เครื่องใช้ในการทำพลอยทุกสมัย
๓. ศึกษาประวัติความเป็นมาของอาชีพและกระบวนการทำพลอย
๔. ศึกษาและรวบรวมลวดลายพลอย
๕. รวบรวมผลิตภัณฑ์อันเนื่องมาจากอาชีพทำพลอย เช่น กระเป๋าถือ เข็มขัด และ เครื่องใช้อื่น ๆ

แผนดำเนินงาน

๑. สํารวจแหล่งที่มีการประกอบอาชีพทำพลอย รวมทั้งแหล่งวัตถุดิบ คือวัสดุที่ใช้ ในการทำพลอย เช่น กาก ป่อ และอื่น ๆ

๒. เก็บรวบรวมเครื่องมือในการทอเสื่อทุกสมัย ทั้งวัสดุ กรรมวิธี เพื่อการศึกษา
วิวัฒนาการ และการอนุรักษ์ เช่น กี่ หูก เป็นต้น
๓. ศึกษากระบวนการทอเสื่อ โดยวิธีสัมภาษณ์ บันทึกภาพและสไลด์ผู้ประกอบ
อาชีพนี้
๔. ศึกษาและเก็บรวบรวมลวดลายเสื่อทั้งอดีตและปัจจุบันด้วยการเก็บของจริง
และบันทึกภาพและสไลด์
๕. รวบรวมผลิตภัณฑ์อันเนื่องมาจากการทอเสื่อ เช่น กระเป๋าถือ และอื่น ๆ
ทั้งหมด
๖. ศึกษา - วิเคราะห์กระบวนการทอเสื่อ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

โครงการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษารวบรวมเทคโนโลยีเกี่ยวกับการอาชีพของ
ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการศึกษาและรวบรวมจะทำให้ทราบประวัติ และวิวัฒนาการ
เกี่ยวกับเครื่องมือ เครื่องใช้ กระบวนการ ศิลปะ ตลอดจนลวดลายในการทอเสื่อ.
เพื่อการอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่แก่ประชาชนผู้สนใจต่อไป

โครงการย่อยที่ ๕ (โครงการต่อเนื่อง) โครงการการศึกษาและรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อรวบรวมวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทนิทาน บทเพลง สุภาษิตและปริศนาคำทาย
๒. เพื่อจำแนกข้อมูลที่รวบรวมมาได้ ออกเป็นหมวดหมู่ตามหลักวิชา

แผนดำเนินงาน

ระยะเวลาการดำเนินงานทั้งหมด ๑ ปี แบ่งเป็นขั้นตอนดังนี้

๑. เตรียมการเพื่อออกภาคสนาม ๑ เดือน
๒. เก็บข้อมูลภาคสนาม ๔ เดือน

๓. ถอด เทป	๒ เดือน
๔. จำแนกหมวดหมู่	๒ เดือน
๕. รายงานผล	๒ เดือน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จะสามารถรวบรวมข้อมูลทางวรรณกรรมพื้นบ้าน เพื่อนำมาจำแนกหมวดหมู่ไว้สำหรับการวิเคราะห์ตามหลักวิชาการต่อไป

โครงการย่อยที่ ๒ (โครงการต่อเนื่อง) โครงการการศึกษาอาชีพจักสาน อำเภอนัสนิคม ชลบุรี

วัตถุประสงค์

๑. เพื่อสำรวจแหล่งที่ประกอบอาชีพจักสาน ในอำเภอนัสนิคม ชลบุรี
๒. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการจักสานในแหล่งนั้น ๆ
๓. เพื่อศึกษากระบวนการในการผลิตเครื่องจักสาน
๔. เพื่อศึกษาริธีการถ่ายทอดความรู้ในการจักสาน
๕. เพื่อรวบรวม เครื่องมือ เครื่องใช้ในการผลิตเครื่องจักสาน
๖. เพื่อสำรวจแหล่งวัสดุที่นำมาใช้จักสาน
๗. เพื่อศึกษาแหล่งแพร่กระจายของเครื่องจักสานจาก อำเภอนัสนิคม ชลบุรี

แผนดำเนินงาน

๑. เตรียมศึกษาข้อมูล เตรียมคำถามการสัมภาษณ์	๑ เดือน
๒. ออกเก็บข้อมูลภาคสนาม	๖ เดือน
๓. วิเคราะห์ข้อมูล	๓ เดือน
๔. การเขียนรายงาน	๒ เดือน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

โครงการนี้จะช่วยอนุรักษ์และส่งเสริมตลอดจนเผยแพร่งานอาชีพจักสานของชาวนัสนิคม ซึ่งเป็นแหล่งจักสานขึ้นชื่อของภาคตะวันออกให้คงอยู่ ปรับปรุงให้ดีขึ้น และเป็นที่รู้จักกันดียิ่งขึ้น

โครงการย่อยที่ ๗ โครงการศึกษารวบรวมและเผยแพร่ดนตรี ฟ้อนรำ และการละเล่นภาคตะวันออกเฉียง

วัตถุประสงค์

๑. เพื่ออนุรักษ์ดนตรีการละเล่น ประเพณี และวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงใต้ เป็นมรดกแก่อนุชนรุ่นหลัง
๒. เพื่อเผยแพร่การละเล่น ประเพณี และวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงใต้ เป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย
๓. เพื่อฟื้นฟูการละเล่น ประเพณีและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงใต้ เป็นที่นิยมและเป็นที่ภาคภูมิใจของชาวไทย
๔. เพื่อเก็บรวบรวมวิธีการ และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการละเล่น ประเพณี และวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงใต้

แผนดำเนินงาน

๑. เก็บรวบรวม การละเล่น วัฒนธรรม และประเพณีพื้นบ้าน โดยการบันทึกเสียง การถ่ายสไลด์ การถ่ายภาพ และกรรถ่ายภาพยนตร์
๒. นำมาเรียบเรียงให้เป็นแบบอย่างที่เหมาะสม หรือบางอย่างต้องนำมาประยุกต์
๓. นำออกเผยแพร่ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน สถานที่ต่าง ๆ ที่เหมาะสม แก่การเผยแพร่ และทางวิทยุกระจายเสียงและทางสถานีโทรทัศน์ ซึ่งการเผยแพร่นี้อาจจะโดยการเชิญวิทยากรท้องถิ่นต่าง ๆ มาเป็นครั้งคราว หรือเชิญมาประกอบการจำลองสถานการณ์ประเพณีวันสำคัญต่าง ๆ หรือโดยการฝึกหัดนิสิตแล้วนำออกเผยแพร่ หรือวิธีอื่น ๆ ตามที่เห็นว่าเหมาะสม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จะทำให้มีการรื้อฟื้นการเล่นประจำถิ่น เพื่อแสดงลักษณะ เฉพาะของท้องถิ่นขึ้นในด้านดนตรี ฟ้อนรำ การละเล่นต่าง ๆ อีกทั้งจะได้ประยุกต์หรือดัดแปลงและประดิษฐ์ แต่งเพลง ดนตรี ฟ้อนรำ และการเล่นที่เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบันยิ่งขึ้น

คำนำ

หัตถกรรมพื้นบ้าน นับเป็นศิลปะที่สนองความต้องการในการดำรงชีวิตของมนุษย์ การศึกษาเลือกการทอเสื่อจันทบุรี เป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจกระบวนการต่าง ๆ ในการทอเสื่อของชาวจังหวัดจันทบุรี เพื่อการสืบต่อวัฒนธรรมด้านนี้เป็นลายลักษณ์อักษรไว้ และเพื่ออนุรักษ์การหัตถกรรมนี้ให้ดำรงคงอยู่ เพื่อเป็นงานอดิเรก หรือเป็นอาชีพของชาวภาคตะวันออก และประชาชนชาวไทยทั่วไป

การศึกษาค้นคว้านี้ได้รับความร่วมมือ และความช่วยเหลือจากผู้มีเกียรติหลายท่าน อาทิ เช่น อาจารย์อุดม สุขสุวรรณ ศึกษาธิการจังหวัดจันทบุรี อาจารย์เอก วรรณทอง รองผู้อำนวยการโรงเรียนเบ็ญจมราชูทิศ จันทบุรี อาจารย์ธงชัย อุทัยรัมย์ โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์จันทบุรี และโรงเรียนสตรีมารดาพิทักษ์ ตลอดจนผู้มีนามในภาคผนวกท้ายหนังสือนี้ ผู้ศึกษาขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง ณ โอกาสนี้

หากมีข้อบกพร่องประการใด ผู้ศึกษาขอน้อมรับด้วยความขอบคุณ

ฉันทมา อาษา รัฐ

ภรดี พันธุภากร

โครงการศูนย์ส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออก
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน ชลบุรี

สารบัญ

	หน้า
โครงการส่งเสริมวัฒนธรรมภาคตะวันออก	ก
โครงการศึกษาเรื่องการทอเสื้อเงินทपुर	ฉ
บทที่ ๑ : บทนำ	
ภูมิหลังของการศึกษา	๑
วัตถุประสงค์และขอบข่ายของการศึกษา	๒
วิธีดำเนินการศึกษา	๒
บทที่ ๒ : ประวัติการทอเสื้อเงินทपुर	๓
บทที่ ๓ : อุปกรณ์และวัตถุดิบ	๗
อุปกรณ์เกี่ยวกับการเตรียมวัตถุดิบ	๗
อุปกรณ์ในการทอเสื้อ	๑๐
การปลูกกก	๑๔
การเตรียมกก	๑๔
การปลูกปอ	๒๑
การเตรียมปอ	๒๒
การย้อมสี	๒๓
การปั่นเอ็น	๒๗
บทที่ ๔ : กระบวนการทอเสื้อเงินทपुर	๒๘
การชิงเอ็นเสื้อชั้นเดียว	๒๘
การร้อยเอ็นลอย	๓๐
การร้อยเอ็นเสื้อสองชั้น	๓๑
การพุ่งกก	๓๔

	หน้า
การกระทบพื้ม	๓๔
การเปลี่ยนลายตาเสือ	๓๔
การตกแต่งผืนเสือ	๓๔
การทอ เสื่อสำหรับการประดิษฐ์เครื่องใช้อื่น	๓๖
บทที่ ๕ : ลายเสือ	
ลายเสือประเภทต่าง ๆ	๓๘
การออกแบบลวดลายเสือ	๔๓
บทที่ ๖ : ผลิตภัณฑ์จากเสื่อกก	๔๖
บทที่ ๗ : ปัญหาและข้อเสนอแนะ	๕๑
ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับข้อเสื่อ	๕๓
เอกสารอ้างอิง	
ภาคผนวก ก	
ภาคผนวก ข	
ภาคผนวก ค	

ภูมิหลังของการศึกษา

หัตถกรรมพื้นบ้านเกิดขึ้นตามความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ มนุษย์ได้หยิบฉวยทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดในท้องถิ่นมาประดิษฐ์ขึ้นเพื่อสนองความต้องการด้านใช้สอยในชีวิตประจำวัน

จากเครื่องใช้ที่มีรูปแบบง่าย ๆ ก็ค่อย ๆ คิดประดิษฐ์ดัดแปลงให้สลับซับซ้อนทั้งในกระบวนการประดิษฐ์และรูปแบบ เพื่อให้ได้ผลงานที่สนองความต้องการ ทั้งในด้านใช้สอยและความงดงาม ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นเมื่อแควตงสังคมของมนุษย์กว้างขวาง การผลิตเครื่องใช้แทนที่จะเพื่อสนองความต้องการของตนก็มุ่งผลิตไปในทางอาชีพอีกพวกหนึ่ง ด้วยเหตุนี้หัตถกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในโลก จึงได้แพร่ขยายแผ่กว้างออกไป จนกระทั่งมีการปะปนกันทั่วในด้านแนวความคิดและวิธีการผลิต

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นหัวเมืองชายฝั่งทะเล สภาพภูมิอากาศได้เอื้ออำนวยให้เกิดทรัพยากรที่ประชาชนนำมาใช้ประดิษฐ์งานหัตถกรรมหลายชนิดจนเป็นอาชีพ อาทิ การจักสาน ที่อ่าเภอพนัสนิคม ชลบุรี การทำไม้กวาดที่จังหวัดนครนายก และปราจีนบุรี การทอเสื่อที่ปราจีนบุรี และจันทบุรี เป็นต้น

โดยเฉพาะเสื่อ เป็นหัตถกรรมขึ้นชื่อของจังหวัดจันทบุรี เป็นสินค้าที่ขึ้นหน้าขึ้นตาของจังหวัดจันทบุรี พอ ๆ กับเงาะ ทุเรียน นับเป็นงานหัตถกรรมประจำท้องถิ่น ประจำจังหวัดพอ ๆ กับผ้าไหมหมี่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผู้ศึกษาเห็นว่า การทอเสื่อเป็นหัตถกรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่น่าศึกษาค้นคว้า ก่อนที่บางสิ่งบางอย่างจะเข้าไปทำลายโครงสร้างดั้งเดิมของการทอเสื่อจนเบี่ยงเบนไปจากเดิม เพราะปรากฏว่าเมื่อคตินิยมของสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป การดำเนินชีวิตต้องแข่งขันกันมากขึ้น ความจำเป็นในการต้องทำมาหาเลี้ยงชีพให้เพียงพอ ทำให้หัตถกรรมบางอย่างเหือดหายไปจากความสนใจของท้องถิ่นเดิม และเมื่อการเวลาล่วงมาถึง 'ขณะนี้ปรากฏการณ์ดังกล่าวก็ได้เกิดขึ้นแล้วกับหัตถกรรมอื่น ๆ

ของท้องถิ่นอื่น ๆ รวมทั้งอาชีพทอเสื่อจังหวัดจันทบุรีด้วย

อนึ่ง โดยคุณสมบัติของเสื่อกกแล้ว คงเป็นที่ยอมรับกันว่าเสื่อกกที่เราได้เคยใช้มานานหนักหนาแล้วนั้น ให้ประโยชน์ใช้สอยได้อย่างเต็มเปี่ยมใช้ได้สารพัด ในลักษณะเสื่อปูนอนก็ให้ความรู้สึกในสัมผัสที่นุ่มเนียน เพราะลักษณะเส้นกกที่ห่อกลมมีลักษณะยืดหยุ่นนุ่มไม่กระด้าง นอกจากนั้นยังมีความทนทาน ชักล้างก็ได้มองในแง่ศิลปะแล้ว การนำกกเส้นเล็ก ๆ จะเย็บมาทอผสมกันเข้าด้วยชั้นเชิงของการร้อยเอ็น และการสลับสีเส้นกกแล้วก็นับได้ว่าเสื่อกกจันทบุรีเป็นงานศิลปะที่สนองความต้องการของมนุษย์ได้พร้อมมูล ทั้งด้านประโยชน์ใช้สอยและความงดงาม จึงนับ เป็นงานศิลปะเพื่อชีวิตประเภทหนึ่ง ด้วยตระหนักในเรื่องดังกล่าวนี้ การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ จึงเกิดขึ้นแม้กระนั้นก็ตาม บางสิ่งบางอย่างก็ไม่อาจศึกษาได้ครบถ้วน

วัตถุประสงค์และขอบข่ายของการศึกษา

๑. สสำรวจและรวบรวมแหล่งประกอบอาชีพ ทอเสื่อจันทบุรี
๒. รวบรวมเครื่องมือเครื่องใช้ในการทอเสื่อ
๓. ศึกษาความเป็นมาของอาชีพและกระบวนการทอเสื่อ
๔. ศึกษาและรวบรวมลวดลายเสื่อจันทบุรี
๕. รวบรวมผลิตภัณฑ์ อันเนื่องมาจากเสื่อ เช่น กระจ่ำถือ และเครื่องใช้อื่นๆ
๖. เพื่ออนุรักษ์และเป็นแนวทางในการส่งเสริมอาชีพนี้ให้ดำรงอยู่

วิธีดำเนินการ

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ดำเนินการเก็บข้อมูลดังนี้

๑. ใช้แบบสอบถามผู้ประกอบอาชีพทอเสื่อ
๒. ออกสำรวจและเก็บข้อมูลกระบวนการทอเสื่อทุกขั้นตอน
๓. บันทึกภาพอุปกรณ์ในการทอเสื่อ กระบวนการทอเสื่อ และผลิตภัณฑ์จากเสื่อ
๔. บันทึกภาพลวดลายเสื่อด้วยสไลด์เพื่อการอนุรักษ์ และเผยแพร่
๕. รวบรวมอุปกรณ์ในการทอเสื่อ เพื่ออนุรักษ์ไว้
๖. รวบรวมผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปชนิดต่าง ๆ จากเสื่อเพื่อการศึกษาและอนุรักษ์

ประวัติการทอเสื้อจันทบุรี

สภาพภูมิศาสตร์

จันทบุรีเป็นหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกของประเทศ สภาพทางภูมิอากาศอยู่ใกล้ทะเล โดยมีทั้งเขาสระบาปเขาสอยตอยกั้นไว้ระหว่างทะเลกับพื้นดินใหญ่ จึงทำให้ฝนตกค่อนข้างชุก อาชีพหลักดั้งเดิมของประชาชนก็คือการทำนา ทำสวนผลไม้ การทำประมง ปัจจุบันอาชีพสำคัญอีกชนิดหนึ่งคือการทำเหมืองพลอย และอาชีพดั้งเดิมอีกชนิดหนึ่งคือ การทอเสื้อ

จากสภาพที่เป็นเมืองชายฝั่งทะเล อาณาบริเวณพื้นที่ราบส่วนหนึ่งซึ่งประชาชนมีอาชีพหลักทำนาด้วยนั้นมีพืชชนิดหนึ่งชอบขึ้น พืชชนิดนั้นได้แก่ กก จากการสอบถามผู้สูงอายุซึ่งมีอาชีพในการทอเสื้อก็ไม่ทราบเหมือนกันว่า กก นี้ได้มาจากแหล่งใด แต่กกก็ชอบสภาพดิน-น้ำของที่ราบลุ่มแถบริมทะเลของจันทบุรีมาก ด้วยเหตุนี้แม้ปัจจุบันอาชีพอื่นจะดูว่าสำคัญมากต่อระบบเศรษฐกิจของจันทบุรี แต่อาชีพทอเสื้อก็ยังมิอยู่ ประการหนึ่งนั้นอาจจะเป็นเพราะว่ากก มีคุณสมบัติดี นุ่ม เหมาะแก่การทอเสื้อก็ได้

ประวัติอาชีพทอเสื้อ

จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบอาชีพทอเสื้อจันทบุรีผู้อาวุโสท่านหนึ่งทราบว่า ชาวจันทบุรีบางถิ่นทอเสื้อกันมานานประมาณร้อยปีเศษ หรือไม่ต่ำกว่าแปดสิบปี กลุ่มผู้ริเริ่มกลุ่มแรกเป็นกลุ่มผู้นับถือศาสนาแคธอลิก หรือเรียกกันว่าชาวหมู่บ้านญวน อาศัยอยู่บริเวณหลังวัดญวน คือวัดคาธอดิก ผู้ทอเสื้อต้องซื้อวัตถุดิบ คือกก และปอจากชาวบ้านต่างตำบลมาจกมาลอกกันเอง เพราะบริเวณหลังวัดไม่พื้นที่พอจะปลูกกกปลูกปอได้ การซื้อกกในสมัยก่อน ผู้ซื้อต้องไปตัดหรือเกี่ยวกกจากนากกด้วยตนเอง ถ้าเป็นผู้มีเงินบ้างก็อาจจ้างผู้อื่นตัดกกให้ได้ ช่วงเวลาตัดกกและจักกกใช้เวลาประมาณหนึ่งเดือนจึงจะแล้วเสร็จ กล่าวคือ ผู้ทอจะไปตัดกกให้ได้จำนวนเพียงพอที่จะจักภายใน ๒-๓ วัน เมื่อจักกกหมดรวมทั้งฝั้ง-ตากกกให้แห้งสนิทแล้วจึงออกไปตัดกกอีก สลับกันไป

* นายเสมอ อานามวัฒน์ อายุ ๗๘ ปี

** นายนิคม เสมาวาศน์

จนหมดกกในนา ถ้าไม่ทำเช่นนี้ กกที่ซื้อไว้ในนากจะแก่หมด เท่ากับว่ากระบวนการเตรียมเกี่ยวกับ กกนี้ต้องเสียเวลาเป็นเดือน เป็นการเตรียมวัตถุดิบให้เพียงพอที่จะใช้ทอไปจนครบรอบปี จนถึงรอบ ที่จะต้องเตรียมกกใหม่ จากนั้นจึงลงมือย้อมสีกก แล้วจึงถึงเวลาที่จะทอเสื่อ ช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ทำให้ ผู้ทอเสื่อเสียเปรียบพ่อค้า กล่าวคือ ช่วงเตรียมกก เตรียมบอ ผู้ทอไม่มีโอกาสได้เงิน ไม่มีเสื่อออก ลู่อตลาด เพราะฤดูกาลทำให้ผู้ทอทุกคนต้องวุ่นอยู่กับการเตรียมวัตถุดิบดังกล่าว ครั้นถึงช่วงที่ลงมือทอกัน ก็ทำกันทุกบ้าน เสื่อจึงทะลักออกมาประดังกันในตลาด ร้านขายเสื่อในขณะนั้นก็มึนน้อย พ่อค้าคนกลาง จึงถือโอกาสกดราคาเสื่อซึ่งผู้ทอก็จำใจต้องขาย

สำหรับสีที่ใช้ย้อมกก ตั้งแต่เดิมทีเดียวชาวบ้านใช้เปลือกไม้ หัวพืชมาช่วยย้อมกกให้มีสีสันขึ้น ซึ่งมี ๓ สี คือสีเหลือง ได้จากหัวขมิ้นตำเอาน้ำมาต้มย้อม สีแดงใช้เปลือกไม้ประเภทที่ใช้ย้อมแห ย้อมอวน เช่นเปลือกฝาง ลูกมะเกลือ สีดำใช้วิธีสีน้ำกกไปหมกโคลน มาในระยะ ๕๐-๖๐ ปีมาแล้ว ชาวบ้านเริ่มใช้สีวิทยาศาสตร์ซึ่งส่วนมากใช้สีเยอร์มันชนิดใช้ย้อมแพร ย้อมไหม เพราะผิวของกก มีความมันคล้ายแพร และไหม ทำให้การย้อมสีสะดวกขึ้น และเมื่อมีสีต่างประเทศ มาจำหน่ายก็ทำให้สีสันของเสื่อดูแพรวพราวหลากหลายสวยงามขึ้น เมื่อมีผู้นิยมใช้สีย้อมแพรมาย้อม กกมากขึ้น สีก็ีราคาแพงขึ้น เป็นเหตุให้ผู้ทอเสื่อเสียเปรียบพ่อค้าหนักขึ้นไปอีก เพราะในขณะที่ เสื่อล้นตลาดถูกกดราคาแต่ราคาสีไม่ได้ลดราคา จึงเป็นเหตุให้ผู้ทอเสื่อจำใจต้องทอเพราะไม่มี ทางเลือก ไม่มีอาชีพอื่น

สภาพการณ์ปัจจุบัน

ชาวจันทบุรีมีอาชีพรองจากการทำสวนทำนาอีกอาชีพหนึ่ง คือ การขุดพลอย เจียรระโน พลอยขาย ทั้งนี้เพราะสภาพทางธรณีวิทยาของจันทบุรี มีแร่ที่มีค่าอยู่หลายชนิด โดยเฉพาะหินพลอย สมัยก่อนงานขุดและทำพลอยยังไม่โด่งดังมากนัก ผู้ที่เคยทอเสื่อเป็นหลักอยู่แล้วก็ไม่สนใจที่จะเปลี่ยน มาค้าหรือเจียรระโนพลอย แม้จะมีอยู่บ้างก็ประปราย และมีเฉพาะในเขตตัวเมืองเท่านั้น ในระยะ หลังเมื่อมีการขุดพบพลอยเม็ดงาม ๆ เช่น พลอยสีฟ้า (ไพลิน) พลอยสีชมพู (ทับทิมสยาม) ก็ทำให้ วงการพลอยตื่นตื่นเคลื่อนไหวกันมาก ผู้ค้าพลอยร่ำรวยทันตาเห็น สาเหตุนี้เป็นแรงจูงใจให้ชาวบ้าน ญวนหันมาค้าพลอย เจียรระโนพลอยกันมากขึ้น อาชีพทอเสื่อของหมู่บ้านญวนก็ค่อย ๆ ชบเซลงจน

จนเกือบจะสูญหายไป ดังจะเห็นได้ว่าปัจจุบันนี้หมู่บ้านญวนบริเวณหลังวัดหรือรอบ ๆ วัดคาธอลิก มีแต่ผู้รับจ้าง เจียรระโนพลอย ซึ่งได้เงินกว่าและเร็วกว่า จะมีผู้ทอเสื่อเพียงไม่กี่บ้าน

แต่เป็นที่น่าอินดีว่า ต่อมาในราวก่อนปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ภัยธรรมชาติได้เริ่มมีการเคลื่อนไหว ขยายตัวขึ้น กล่าวคือ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก คือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงส่งเสริมอุดหนุนให้ข้าราชการบริหารในวังสวนบ้านแก้ว (ปัจจุบันเป็นว.ค.จันทบุรี) ทอเสื่อแล้วทรงนำไปประดิษฐ์ดัดแปลงให้เป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ มีรูปแบบต่าง ๆ มากขึ้น เช่น กระจ่ำถือ เข็มขัด แผ่นรองจาน ฯลฯ ซึ่งนับว่ามีรูปแบบแปลกไปจากที่ปรากฏอยู่ในตลาดจันทบุรี ปรากฏการณ์ครั้งนี้ได้จุดความคิดของผู้ทอเสื่อให้สว่างขึ้น เพราะดั้งเดิมนั้น มีแต่เสื่อนั่ง เสื่อนอนชนิดม้วน และมันริม มีกระจ่ำเสื่อก็เป็นกระจ่ำหูสำหรับเด็ก ๆ ใส่หนังสือไปโรงเรียน ส่วนที่ยังคงรักษาไว้ได้ในระยะนั้นก็คือเสื่อยกลดลอย ซึ่งทำได้ยาก และเสียเวลา เมื่อชาวบ้านได้เห็นรูปแบบผลิตภัณฑ์แปลก ๆ จากวังสวนบ้านแก้วก็ทำให้เกิดความคิดที่จะทำของใหม่ ๆ นอกเหนือไปจากเสื่อม้วน มันริม และกระจ่ำแต่เพียงเท่านั้น การคลี่คลายพื้นตัวของการทอเสื่อก็เริ่มขึ้น แต่แทนที่ชาวหมู่บ้านญวนบริเวณหลังวัดคาธอลิกจะจ้างงานนี้ขึ้นใหม่ กลับกลายเป็นชาวต่างตำบล เช่น หมู่บ้านขอม หมู่บ้านลาว บ้านบางสระแก้ว บ้านเสม็ดงาม และที่อื่น ๆ ซึ่งก็นับว่าเป็นการคลี่คลายไปในทางที่ดี เพราะหมู่บ้านดังกล่าวสามารถปลูกหรือผลิตวัตถุดิบ คือกก และปอได้เอง เท่ากับเป็นการลดต้นทุนในการผลิตลงได้อีก

จากการขยายตัวของการทำงานพลอยนอกจากจะทำให้ผู้คนในเมืองเล็กราอาชีพทอเสื่อแล้ว ก็ส่งผลให้เกิดการใช้เครื่องจักรทอเสื่อแทน ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ผลิตเส้นกกไว้ขาย เช่นชาวจังหวัดตราด ชาวบ้านตำบลบางกระบือ ตะกาดแก้ว หนองคัน ต้องประสบกับการขายเส้นกกได้น้อย เส้นกกในตลาดราคาตก จึงมีผู้สร้างโรงงานทอเสื่อด้วยเครื่องจักร เป็นการช่วยรับซื้อกกของชาวบ้าน แต่การทอเสื่อด้วยเครื่องจักรก็ต้องประสบอุปสรรคเพราะผลิตเสื่อได้รวดเร็วมาก จนกระทั่งขาดแคลนเส้นกก การทอเสื่อด้วยเครื่องจักรจึงต้องยุติลง

ปัจจุบันนี้ ได้มีเส้นใยพลาสติกเข้ามามีบทบาทแทนเส้นใยปอที่ใช้เป็นเส้นยืน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าเอ็น ทำให้การทอเสื่อได้รับความสนใจจากชาวบ้านมากขึ้น เพราะเส้นเอ็นพลาสติกซื้อได้ง่าย ใช้สะดวกเหมาะสำหรับทอเสื่อละเอียดเพื่อนำไปประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้อื่น ๆ นอกจากเสื่อนั่งเสื่อนอน แต่เอ็นปอก็ยังเป็นที่นิยม เพราะเอ็นทั้งสองชนิดนี้มีคุณสมบัติแตกต่างกัน (ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป)

บทที่ ๓

อุปกรณ์ และวัสดุทอ

จากการศึกษาข้อมูลที่รวบรวมไว้และจากการสำรวจและสัมภาษณ์ผู้ประกอบการอาชีพทอ เสื้อพบว่า กระบวนการทอเสื้อประกอบด้วยอุปกรณ์และวัสดุทอ ดังนี้

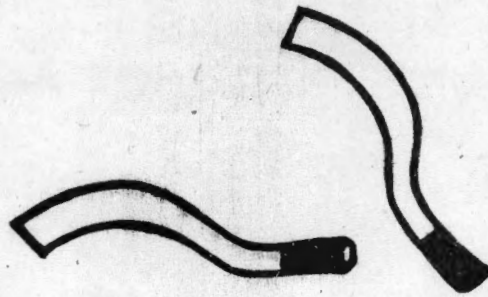
อุปกรณ์หลัก

อุปกรณ์ในการทอเสื้อ จำแนกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. อุปกรณ์เกี่ยวกับการเตรียมวัสดุทอ
๒. อุปกรณ์เกี่ยวกับการทอเสื้อและแต่งเสื้อ

อุปกรณ์เกี่ยวกับการเตรียมวัสดุทอ ประกอบด้วย

๑. มีดตัดกก ใช้ตัดหรือเกี่ยวกกจากนากก มีรูปลักษณะคล้ายเกี่ยวเกี่ยวข้าวของภาคกลาง แต่เล็กกว่า และปลายตัด

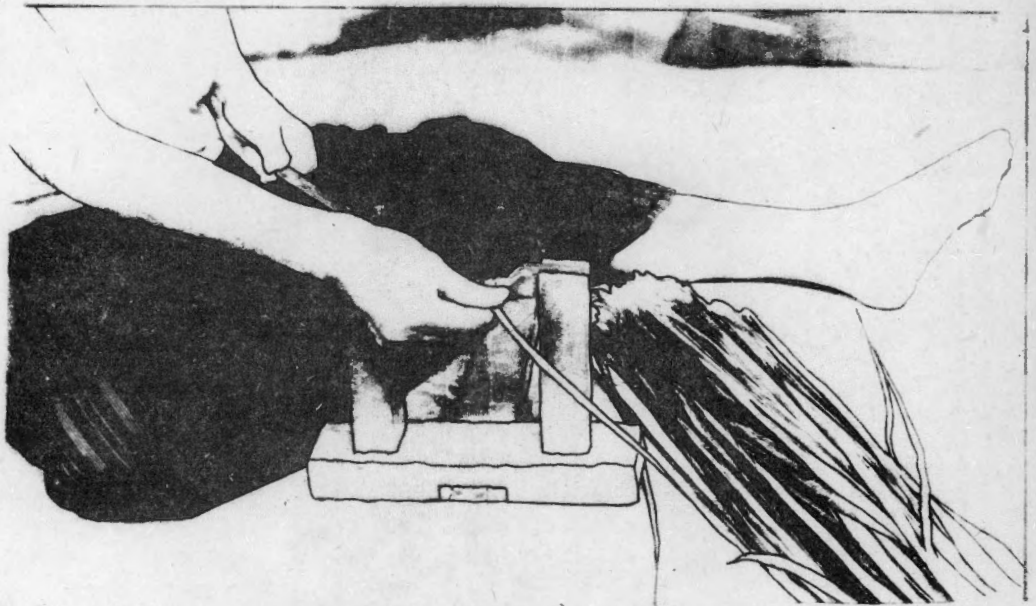
ภาพที่ ๑ มีดตัดกก

๒. มีดจักกก ใช้จักและลอกไส้กกให้ได้แต่ผิวกกเป็นเส้น มีดจักกามีขนาด เล็กพอเหมาะมือ ปลายแหลมและต้องคมมากใช้ปลายแหลมจิกผ่ากกให้เป็นเส้น และใช้ความคมปาดไส้กกออกให้เหลือเพียงผิวกก ส่วนมากชาวบ้านจะทำใช้เอง อาจใช้ใบเส้อยที่ไม่ใช่แล้ว นำมาตัดปลายเฉียงแหลมใส่ด้ามแล้วลับให้คมก็ใช้ได้

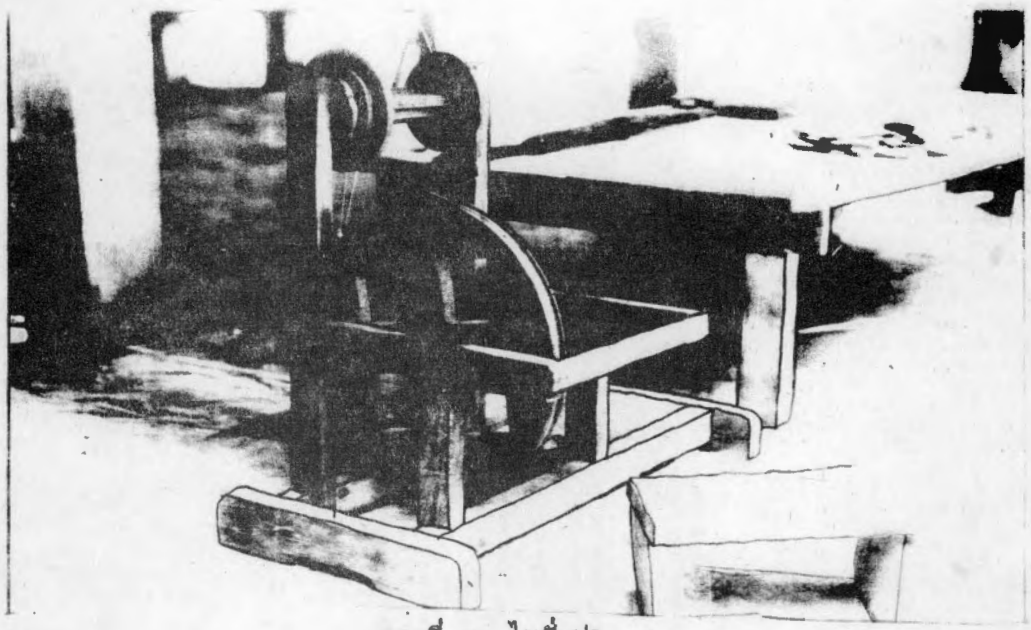
ภาพที่ ๒ มีดจักกก

๓. เครื่องกรีดเส้นปอ ใช้สำหรับกีดเส้นปอให้เป็นเส้นเล็ก ๆ เพื่อนำไปตีเกลียวให้เป็นเส้นเอ็นยืนของเสื่อ เท่าที่พบชาวบ้านบางคนใช้ตะปูเล็กตอกลงบนไม้ให้เป็นซี่ฟัน ประมาณ ๗ - ๑๐ ซี่ ห่างกันซี่จะประมาณ $\frac{3}{4}$ นิ้ว เมื่อจะใช้กรีดปอ ก็กดเส้นปอลงตรงฟันแล้วดึงปอออกจากฟัน ก็จะได้เส้นปอเป็นเส้นเล็ก ๆ บางบ้านทำได้มาตรฐานขึ้น ดังภาพ

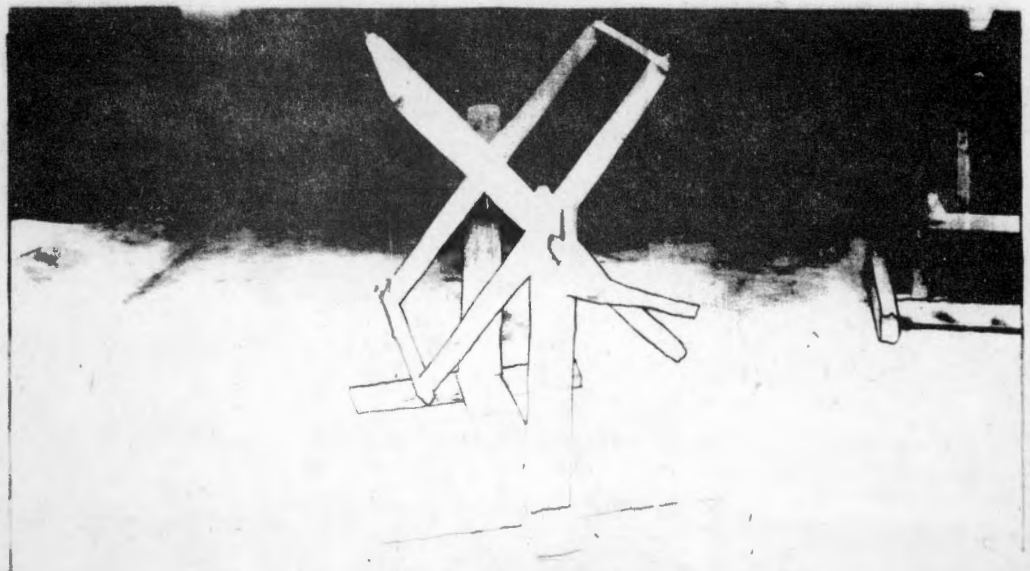
ภาพที่ ๓ เครื่องกรีดปอ

๔. โนปั่นปอ ใช้สำหรับตีควบเส้นปอที่กรีดแล้วใช้เป็นเส้นเอ็นยืนของเสื่อ แต่เดิมใช้ในกระตูก ซึ่งต้องอาศัยความเคยชินจึงจะปั่นปอได้ ปัจจุบันใช้ในที่ตีด้วยเท้าซึ่งช่วยปั่นปอได้ง่ายเข้า บางบ้านที่มีไฟฟ้าใช้ก็ต่อมอเตอร์เข้าเครื่องปั่นก็ไม่ต้องใช้เท้าตีทำให้ทุ่นแรงและปั่นปอได้รวดเร็วยิ่ง

ภาพที่ ๔ โนปั่นปอ

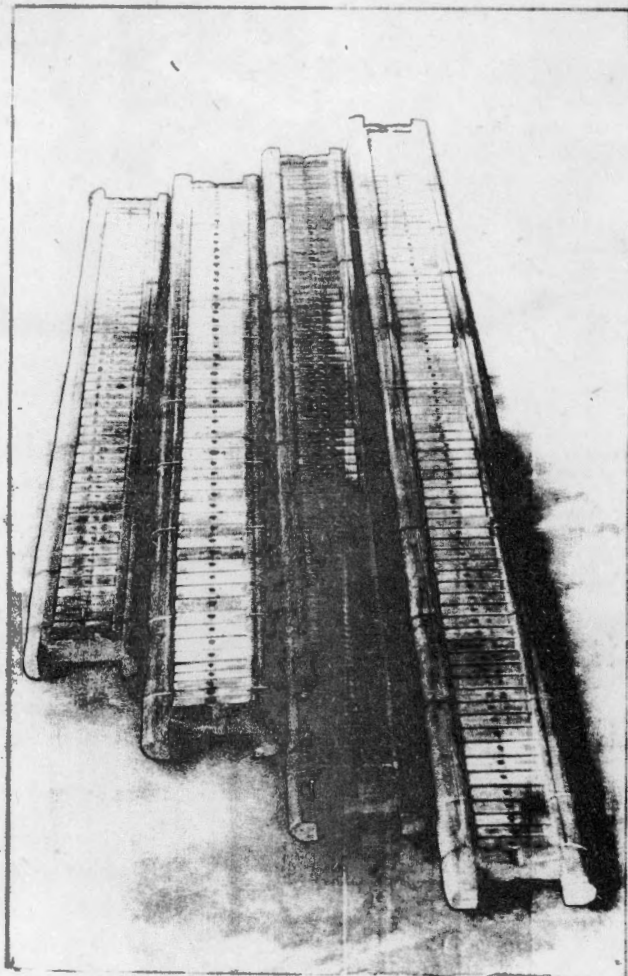
๕. ระวังพัดปอ ใช้สำหรับถ่ายปอออกจากกลุ่มปอซึ่งปั่นไว้แล้ว เพื่อเตรียมขึงเอ็นเข้ากับทูกทอเสื่อ (กระบวนการขึงเอ็น ชาวบ้านบางถิ่นเรียกว่า ลากเอ็น) ลักษณะของระวังพัดปอ คล้ายระวิงปั่นด้าย และใช้ในหน้าที่คล้ายกันด้วย

ภาพที่ ๕ ระวังพัดปอ

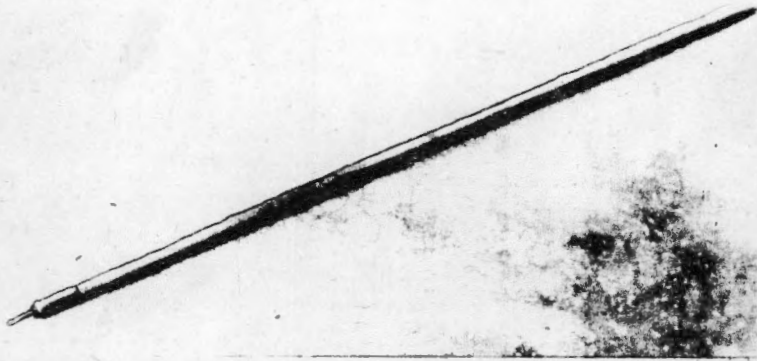
อุปกรณ์เกี่ยวกับการทอเสื่อประกอบด้วย

๑. พืม เป็นเครื่องมือที่ใช้กระทบเส้นกกให้แน่น มีความยาวเท่าขนาดของเสื่อ ซึ่งมีหลายขนาด ตั้งแต่พืมขนาด ๑๒ นิ้ว สำหรับทอเสื่อกระเป่าจนกระทั่งพืม ๕ คืบถึง ๑๐ คืบ และแบ่งเป็นพืมสองชั้นกับพืมชั้นเดียว กล่าวคือ ถ้าพืมสองชั้น ช่วงพื้นจะเล็กกว่าพืมชั้นเดียว เมื่อใช้ทอแล้วจะมีลายเสื่อแตกต่างกัน พืมที่ชาวฉันทบุรีใช้ทอเสื่อนั้นพื้นพืมทำจากไม้ไผ่แก่ ครอบพืมทำด้วยไม้จริง ส่วนพืมทอเสื่ออื่นอื่น ทำด้วยไม้ประดู่ขนาด $๑\frac{๑}{๒}$ x ๔ ยาวเท่ากับขนาดความกว้างของเสื่อ

ภาพที่ ๖ พืมทอเสื่อ

๒. ไม้สังกะ หรือไม้พุงกก ทำหน้าที่สังกะสอดเข้าไประหว่างเอ็น มีลักษณะกลม เล็กขนาดนิ้วก้อย ยาวตามขนาดของพืชมปลายเรียว ตรงปลายทำเป็นเคียวยาวคล้ายปากกา สำหรับ พันเส้นกนกเวลาพุงกก บางบ้านอาจใช้โลหะต่อปลายไม้ยาวครึ่งนิ้ว แล้วครอบขัดด้วยโลหะอีกครั้ง ให้อูเรียบร้อย

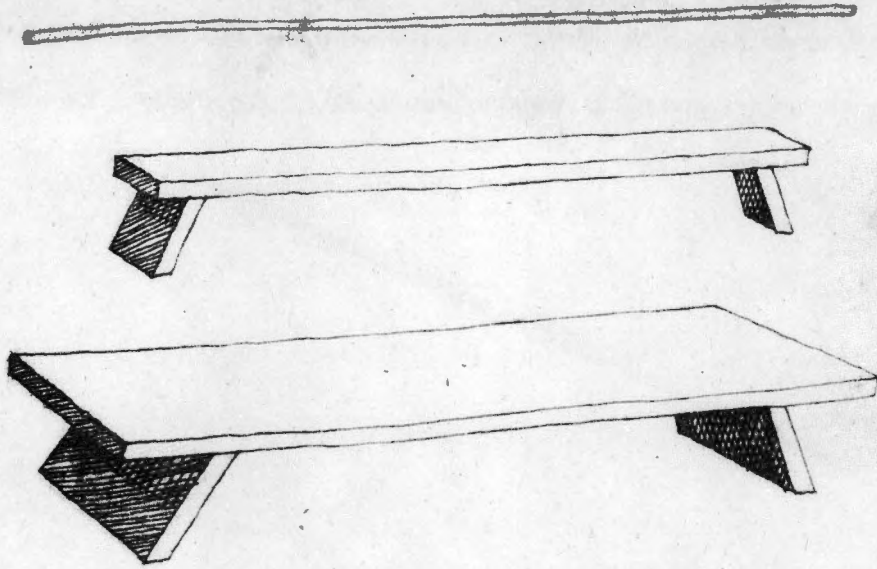

ภาพที่ ๗ ไม้สังกะ

๓. ไม้ขีดเอ็น ใช้สำหรับขีดเอ็นหัว-ท้ายของเอ็นยืนเพื่อให้เส้นเอ็นแต่ละเส้น แยกจากกัน มีส่วนช่วยให้เอ็นตึงคงที่ไม่รวน โดยทั่วไปใช้ไม้จริง หรือไม้ไผ่ก็ได้ทำเป็นแผ่นบาง กว้างประมาณ ๒ เซนติเมตร จำนวน ๒ ถึง ๔ อัน ถ้าได้ ๔ อันจะช่วยให้เอ็นตึงและคงอยู่กับที่ ขัดด้านต้นเสื่อ ๒ อันปลายเสื่อ ๒ อัน แต่ถ้าจะใช้ ๒ อันขีดหัวเสื่อ ๑ อัน ปลายเสื่อ ๑ อันพอได้

๔. ไม้รองเอ็น ใช้รองเอ็นเมื่อขึงเอ็นเสร็จแล้ว เพื่อช่วยให้เอ็นตึง ใช้รองเอ็น ห่างจากแนวกระทบพืชมประมาณ ๖๐-๗๐ ซม. เมื่อทอเสื่อได้คืบหน้าไปต้องเลื่อนไม้รองเอ็นห่าง ออกไปเป็นลำดับ ความสำคัญของไม้รองเอ็นนอกจากที่กล่าวแล้วก็คือ ช่วยให้การทอพืชมได้แน่นขึ้น เพราะช่วงที่กระทบพืชมถ้าไม่มีไม้รองเอ็นให้เอ็นสูงกว่าระดับธรรมดาจะรู้สึกว่าย่น เนื่อง จากการขึงเอ็นแต่ละครั้งนี้ ต้องขึงให้ได้ความยาว ๒ ฟัน ประมาณ ๔ เมตรเศษ ลักษณะของไม้ รองเอ็นกว้าง ๔ นิ้ว หนา ๒ นิ้ว ยาวเท่ากับความยาวของพืชมที่ยาวที่สุด เพื่อจะได้ใช้กับพืชมทุกขนาด

๕. ไม้รองนั่งขณะทอ ใช้สำหรับรองนั่งทอเสื่อ ผู้ทำหน้าที่กระทบพืชมเป็นผู้ใช้มานั่ง ตัวนี้ ซึ่งจะต้องขยับเลื่อนตามความยาวของเสื่อที่ทอได้ไปเรื่อย ๆ ที่ต้องมีมานั่งตัวนี้ก็เพราะผูกทอ เสื่อ ของชาวจันทบุรีเป็นทุกที่ขึงในลักษณะระนาบกับพื้นดิน หรือพื้นเรือน ไม่ใช่ผูกทอเสื่อชนิดตั้งพาด เช่น แหล่งอื่น ๆ ความสูงของไม้รองนั่ง เท่ากับความสูงของระดับเส้นเอ็น

ภาพที่ ๘ ไม้ขีดเอ็น มีารองเอ็น มีารองนั่ง

๖. ไม้ค้ำ ๔ อัน หรือตุ๊กตา ใช้สำหรับรองรับไม้ชิงเอ็น เพื่อให้ระดับของเอ็นสูงจากพื้น โดยปกติมักจะกะตามความถนัดของคนหุงกก ถ้าตุ๊กตาดำเตี้ยมากคนหุงกกจะต้องก้มหลังมาก หรือถ้าตุ๊กตาสูงมากเกินไป คนหุงกกก็จะต้องยืดตัวมากไม่ถนัด ดังนั้นความสูงของตุ๊กตา จึงไม่มีกำหนดแน่นอน อาจเป็น ๑๐ นิ้ว ๑๒ นิ้วก็ได้

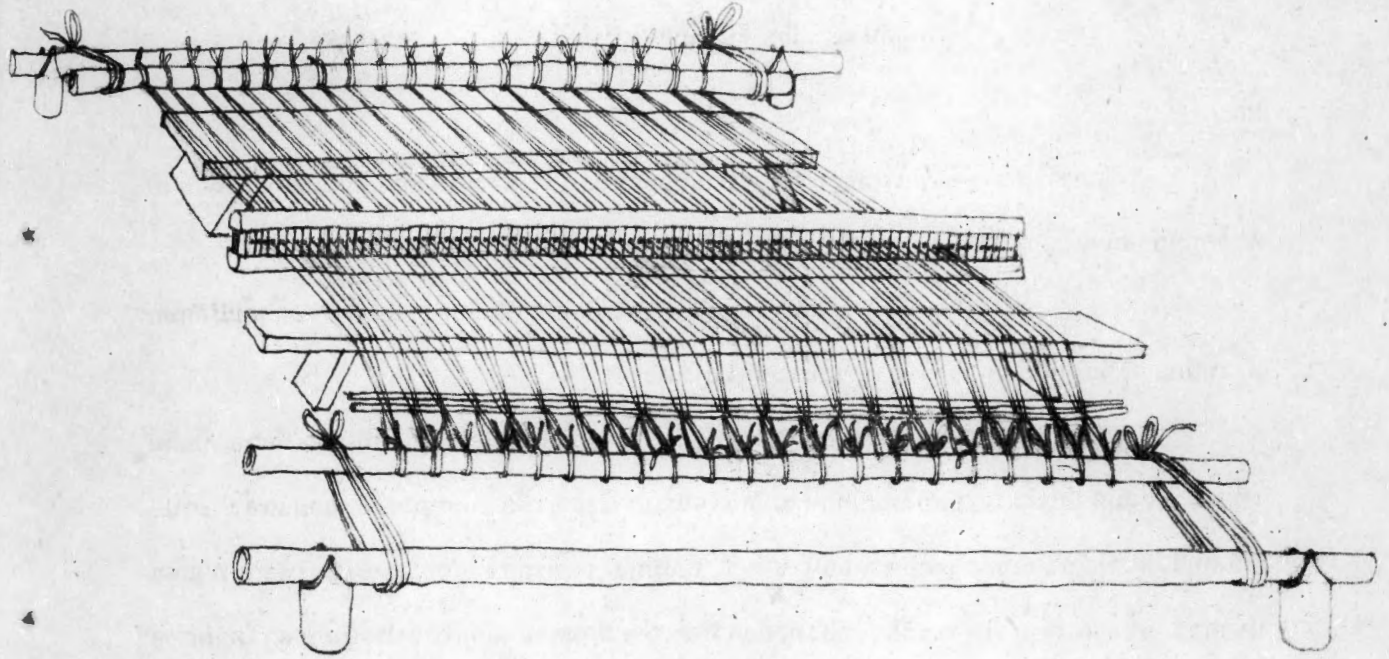
๗. ไม้หลัก ๔ อัน สำหรับฝังลงดินเพื่อเป็นหลักยึดไม้ชิงเอ็นให้ตั้ง และตรึงกับที่ หลักนี้จะปักตายกับที่ใต้ฐานบ้าน หากบ้านใดทอเสื่อบนเรือน ก็อาจใช้หลักเสา เรือนแทนไม้หลักนี้ได้

๘. ไม้ชิงเอ็น ๒ อัน ใช้สำหรับชิงเอ็นทอเสื่อทั้งหัวและปลายเสื่อ มีลักษณะเป็นไม้กลม จะใช้ไม้ไผ่ก็ได้ ชาวจันทบุรีนิยมใช้ไม้โก่งกาง ลำต้นตรงยาว เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓-๔ นิ้ว ยาวประมาณ ๒ เมตรความยาวนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้ด้าย กะให้ยาวกว่าขนาดของพื้เล็กน้อย ชาวบ้านมักจะใช้ไม้ชิงเอ็นเพียงคู่เดียวก็สามารถทอเสื่อขนาด ๔ คืบ ถึง ๑๐ คืบได้

๙. ไม้คาน ๒ อัน ใช้ผูกติดกับหลักหรือเสาเรือน เพื่อใช้เป็นส่วนช่วยยึดไม้ชิงเอ็นให้เอ็นตั้งสม่ำเสมอ ถ้าไม่มีคานนี้ไม้ชิงเอ็นอาจแอ่นได้ ขนาดของคานควรจะใหญ่กว่าไม้ชิงเอ็นเล็กน้อย ส่วนความยาวเท่ากัน

๑๐. ไม้คัดเส้นลอย จะใช้ไม้อะไรก็ได้ให้ยาวกว่าความกว้างของเส้นเล็กน้อย สำหรับขัดเอ็นเส้นริมสุดทั้งสองข้างให้ลอย เพื่อสะดวกในการเม้นริมเส้น หากไม่ใช่เส้นเม้นริมก็ไม่ต้องใช้ไม้นี้

อุปกรณ์ที่ ๑๐ อย่างนี้เมื่อรวมกันแล้วเรียกว่า "หูกทอเส้น"

ภาพที่ ๔ หูกทอเส้น

๑๑. เชือก ใช้เชือกป่อหรือเชือกโนลอนหรือเชือกมะนิลา ขนาดประมาณเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ ซม. สำหรับผูกไม้ซึ่งเอ็นกับคาน และผูกคานเข้ากับหลัก เพื่อให้เส้นเอ็นตึง

๑๒. น้ำมัน ใช้น้ำมันมะพร้าวหรือน้ำมันหมู หรือใช้เทียนก็ได้ สำหรับรูดเอ็นเพื่อไม่ให้ผิด และเบาแรงในการกระทบตี

๑๓. น้ำ ใช้ชุบเส้นปลายกกเพื่อให้นิ่ม สะดวกในการพันไม้ทุ้งก และถ้าเป็นเส้นเม้นริมก็จะทำให้เม้นริมได้เรียบร้อย

๑๔. มีดเล็กคม ๆ อาจใช้มีดจ๊กกก็ได้ สำหรับตัดริมเส้นส่วนที่เม้นแล้วให้ชิดผืนเส้น

๑๕. หินขัดเสื่อ ใช้สำหรับขัดเงาแต่งเสื่อให้ขึ้นเงา หินที่ใช้ควรมีน้ำหนักและผิวเรียบมัน เพื่อจะไม่ต้องออกแรงขัดมากเกินไป ปัจจุบันนิยมใช้ปูนหล่อประกอบหินเพื่อช่วยให้มีน้ำหนักมากขึ้น

๑๖. ภาชนะใช้ย้อมสีกก ใช้บีบน้ำ เปิดฝาให้หมดสำหรับตั้งน้ำต้มสีและย้อมกก จะใช้ภาชนะอื่นที่เหมาะสมก็ได้

วัตถุดิบ

เสื่อจันทบุรีใช้วัตถุดิบ ๒ ชนิด คือ กกและปอ

กก

กกเป็นพืชล้มลุกคล้ายหญ้า มีหัวคล้ายข่าแต่เล็กกว่า ปลายลำต้นมีดอกแต่แพร่พันธุ์ด้วยหัวด้วยการแทงแขนงเป็นหน่อ กกมี ๒ ชนิด คือ

๑. กกพันธุ์พื้นเมือง หรือที่เรียกว่า "กกเหลี่ยม" ที่เรียกเช่นนี้เพราะลำต้นมีลักษณะ ๓ เหลี่ยม ผิวแข็งกรอบด้าน ไม่เหมาะที่จะนำไปใช้ทอเสื่อ

๒. กกพันธุ์ลังกา หรือกกกลม เพราะลำต้นกลมผิวมันอ่อนนุ่ม หนียว เมื่อขอเป็นผืนเสื่อแล้วได้สัมผัสที่นุ่มนวล ชัดดูได้มันเงางาม คนจึงนิยมนำไปทอเสื่อ กกชนิดนี้มีหลายแหล่ง เช่น ที่จันทบุรี ตราด ระยอง อำเภอบ้านดอน ชลบุรี ริมแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่สมุทรปราการ บริเวณปากน้ำเจ้าพระยา อำเภอบางพลี จังหวัดนครนายกและที่ประจวบคีรีขันธ์

ประโยชน์ นอกจากจะใช้ทอเสื่อแล้วยังใช้ทำกระสอบกกซึ่งสมัยก่อนนิยมใช้กระสอบกกไล่น้ำตาลทรายแดง ใช้ทำเชือกมัดของ และอื่น ๆ อีกนานาชนิด

การปลูกกก

ชาวบ้านที่ทอเสื่อบางบ้านจะปลูกกกใช้เอง เช่น ที่เกาะดอนดู เกาะขวาง เสม็ดงาม บางสระเจ้า บางตำบลปลูกกก และทำกขายเป็นอาชีพรอง เช่นที่บางกระไชย หนองคัน ตะกาดเจ้า เป็นต้น ระยะเวลาที่ปลูกคือเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน หากบำรุงรักษาดี ๆ ปลูกครั้งเดียวเก็บเกี่ยวได้ถึง ๑๐ ปี

การเตรียมดิน

กก ชอบขึ้นในที่ดินเลนที่ลุ่ม มีน้ำขังตลอดเวลา วิธีเตรียมดินก็เช่นเดียวกับการทำนา คือ ไถตะ และไถแป แล้วคราด ๒ ครั้ง เพื่อกำจัดหญ้าให้หมดมิฉะนั้นจะหญ้าจะแย่งอาหาร กกเจริญเติบโตไม่เต็มที่

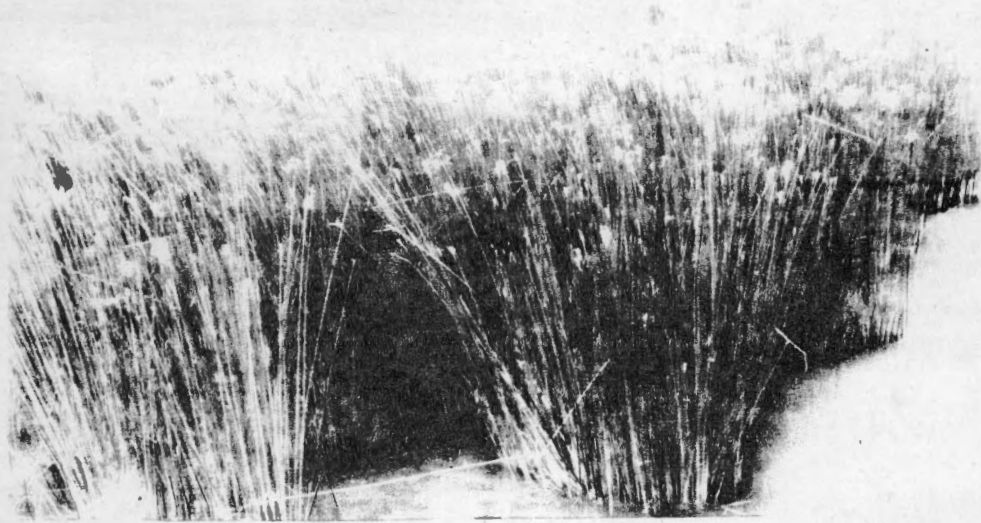
การปักดำ

การปลูกกกใช้วิธีปักดำเช่นเดียวกับดำนาข้าว โดยใช้หน่อพันธุ์ที่ถอนมาแล้วตัดปลาย เหลือยาวประมาณ ๒ ศิບ แยกเป็นกอเล็ก ให้มีแขนงกอละ ๒-๓ แขนง มีดเป็นกำ ๆ แล้วจึงปักดำให้ระยะห่างกันระหว่างกอประมาณ ๒๐-๒๕ ซม. เพื่อให้กกแตกกอใหม่ได้เต็มที่ถ้าดินสีปักดำห่าง ถ้าดินไม่ตึกปักดำถี่ลง จะช่วยทำให้หญ้าขึ้นแซมยาก ควรปักดำห่างประมาณ ๑ศอก

การบำรุงรักษา

เมื่อกกแทงยอดสูงประมาณ ๑ศอก ต้องเก็บหญ้าให้หมด เพื่อกกจะเจริญเติบโตได้เต็มที่ เมื่อกกแทงหน่อจนแน่นแล้ว หญ้าก็ขึ้นแซมไม่ได้

ระหว่างปลูกควรใส่ปุ๋ยบ้าง เดิมใช้กากน้ำปลา ปลาเน่า ชีเบ็ด ซึ่งกกชอบมาก แต่จะใช้ปุ๋ยชีควายชีวัวก็ได้ ปัจจุบันใช้ปุ๋ยยูเรียใส่สลับกับปุ๋ยเคมีสูตร ๑๖ - ๒๐ - ๐ ใส่ประมาณ ๓ ครั้ง เป็นอย่างมาก มิฉะนั้นดินจะเสีย จึงไม่ควรใส่ปุ๋ยเคมีให้บ่อยนัก ควรสลับกับปุ๋ยคอก หรือปลาเน่าดังกล่าว

ภาพที่ ๑๐ นกก

การเก็บเกี่ยว

เมื่อกกมีอายุประมาณ ๓-๔ เดือนก็เริ่มตัดได้ เช่นปักดำเดือนพฤษภาคม ไปเก็บเกี่ยวเดือนสิงหาคม หรือใช้วิธีสังเกตุดอก ถ้าดอกออกสีเหลืองน้ำตาลก็เริ่มตัดได้ หรือจะตัดตั้งแต่ดอกยังเป็นสีเหลืองก็ได้ แต่มีข้อเสียที่กกอาจยังไม่สูงเต็มที่

สมัยก่อนผู้ทอ เสื่อไม่ได้ปลูกกกและผู้ปลูกกกไม่ได้ทอมีการซื้อขายกกันเป็นไร่เป็นแปลง เมื่อประมาณ ๒๓ปีมานี้การซื้อขายกตกราคาประมาณไร่ละ ๕๐๐ ถึง ๘๐๐ บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแน่นถี่ และความยาวของต้นกก

วิธีตัดกก ใช้มีดตัดกกเกี่ยววกให้ขาดบริเวณสูงกว่าหน้าดิน ๔ นิ้วเมื่อเกี่ยวได้กองหนึ่งก็จับทั้งกองกระทันโคนให้เสมอแล้วจับปลาย กะประมาณขนาดความยาวที่ต้องการส่วนใหญ่ประมาณ ๗ คืบ แล้วสลัดส่วนที่สั้น ๆ ทั้งกาบและต้นแห้งนำทิ้งไป แยกกที่ตัดไว้เป็นกอง ๆ วางสลับกัน แล้วมัดหัวท้ายขนาดโอบเป็นมัด ๆ

ภาพที่ ๑๑ การตัดกก

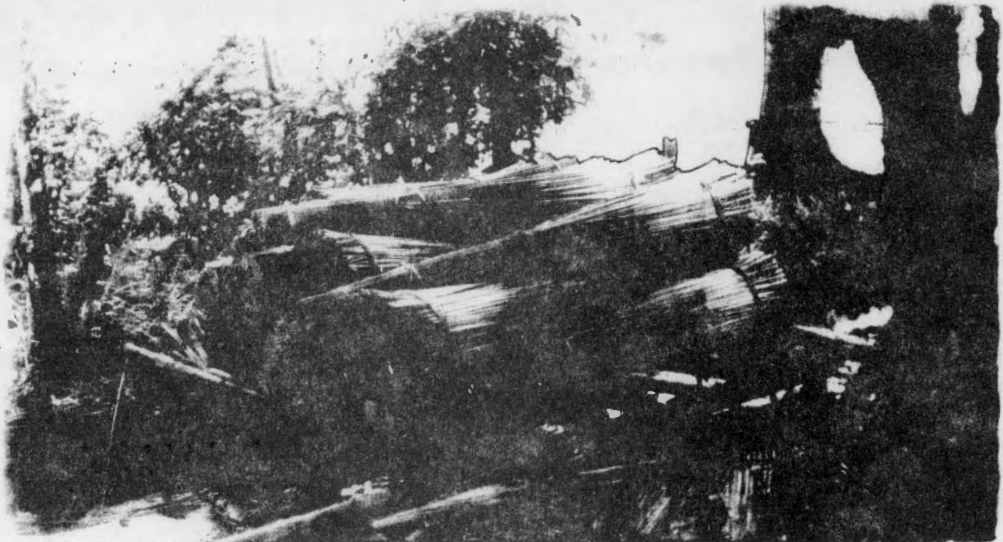
สมัยก่อนหน้าที่ตัดกกเป็นของผู้ซื้อ กก เจ้าของนากกไม่ต้องกังวลเรื่องการตัดกกเลย
แต่ปัจจุบันเจ้าของนากกเป็นผู้ตัดกกใช้เอง หรือมีฉะนั้นก็ตัดกกมาทำกกขาย

จำนวนกกที่ตัดแต่ละครั้งกะทำประมาณ ๓ วันหมดแล้วจึงตัดใหม่ ฉะนั้นจะจกกก็ไม่ทัน
ซึ่งจะทำให้ต้นกกเหี่ยวเหินยวจกลำบาก

เมื่อนำกกไปบ้านก็ต้อง ัดกกให้ได้ขนาดต่าง ๆ โดยการตัดกกยาวที่สุดไว้ กองหนึ่ง
ทำคล้ายสลัดกกเพียงแต่สลัดลงในถัง แต่ละมัดจะคัดกกออกเป็น ๕ หรือ ๖ ขนาด คือตั้งแต่ กก
๑๐ คืบ ๕ คืบ ๘ คืบ จนถึง ๕ คืบ เมื่อคัดขนาดจนหมดแล้วก็มัดไว้เป็นขนาด ๆ เพื่อการจกต่อไป

ภาพที่ ๑๒ - ๑๓ การสลัดกก และการคัดขนาดกก

ภาพที่ ๑๔ ตันกกที่คัดขนาดแล้ว

สมัยก่อนผู้ซื้อกกสด เมื่อไม่สามารถจักกกได้เสร็จได้ทันเวลา ก็มักจะจ้างคนจัก ผู้จักชำนาญ ๆ
จะได้ค่าจกวันละ ๑๐ - ๑๒ บาท ซึ่งก็เป็นรายได้ที่พอสมควรสำหรับสมัย ๒๕ ปีมาแล้ว

การเตรียมกก

การทำกกให้เป็นเส้น

กกต้นหนึ่งจะจักเป็นกี่เส้นขึ้นอยู่กับขนาดตันกก ถ้าต้นใหญ่อาจจักได้ถึง ๖-๘ เส้น
ต้นขนาดกลาง ๔ เส้น ตันเล็ก ๓ เส้น แต่ก็ขึ้นอยู่กับความประณีตด้วย เท่าที่นิยมกัน เส้นกกที่จัก
แล้วสด ๆ ยังไม่ได้ตากแห้งจะใหญ่ประมาณ ๒ ซม. ด้านโคนกกเล็กกว่าเล็กน้อย เมื่อกกแห้งจะห่อ
ริมสองข้างเข้ามา จะดูเส้นเล็กละเอียดลงไปอีก

วิธีจักกก

มือซ้ายจับตันกกหันปลายไปด้านหลัง ใช้มีดจักกกแทงลำตันกกห่างจากโคนเข้ามาประมาณ
๘-๑๐ นิ้ว ให้ทะลุ แล้วกรีดมีดไปทางโคนกก แล้วกลับมาขอยแทงในแนวเดิมเพื่อแบ่งตันกกให้เป็น
เส้นแล้วกรีดมีดออกไปอีก จากนั้นใช้ไม้กดสอดขวางตันกกตรงแนวกรีดเพื่อใช้เป็นเครื่องช่วยกรีด
แล้วจึงสอดปลายมีดขวางไว้กด กรีดต้นไว้กดไปด้านปลายกกให้ตลอด ก็จะได้เส้นกก ๔ เส้นทีเดียว
จากนั้นใช้คมมีดขุดไม้กดให้ตลอดทั้ง ๔ เส้นในครั้งเดียวกัน การทำเช่นนี้ช่วยประหยัดเวลา ที่จะ

ต้องกรีตแต่ละเส้นหากต้นกกขนาดใหญ่ต้องจักถึง ๖-๘ เส้น ก็ต้องใช้ไม้สกัดขวาง ๒-๓ ชั้น แล้วใช้มีดขวางสกัดกรีตคั่นลงไปด้านปลายต้นกกก็จะได้กก ๖-๘ เส้น แล้วจึงขุดไม้กรบวนการนี้ชาวบ้านทำได้รวดเร็วมากดูแล้วเพลิดเพลิน

เมื่อจักกกได้ประมาณ ๑ กำมือก็มีดปลายเขวามันงมให้ริมห่อ รุ่งเช้าจึงผึ่งแดดประมาณ ๔-๕ แดด แห้งสนิทก็จะได้กกขาวสวย แล้วจึงเก็บด้วยการนำมารวมเป็นขนาดแล้วมัดเป็นเปลาะเพื่อให้เส้นกกตรงตัว แล้วเก็บใบที่แห้งล้มของฝน เมื่อต้องการใช้จึงนำมามัดตามจำนวนที่ต้องการ

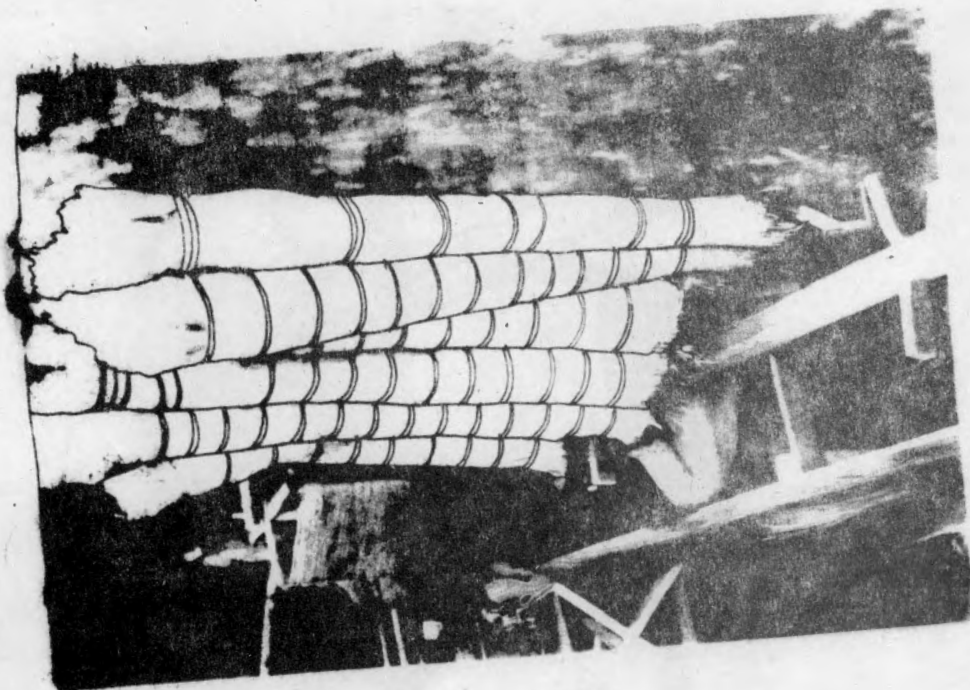
การตาก เส้นกกสมัยก่อนใช้ตากกับพื้นหญ้า พื้นกระดาน หรือพื้นดิน ปัจจุบันนี้ก็ยังมีวิธีนี้อยู่ เพราะกกถูกแดดจะทำให้สีกขาว ถ้าไม่ตอยถูกแดดสีจะไม่ค่อยขาว ทำให้เปลืองสีย้อม

ราคากกขาวปัจจุบันก็โลกรัมละประมาณ ๑๐-๑๔ บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสั้น-ยาว และความหยาบ-ละเอียดของเส้นกก

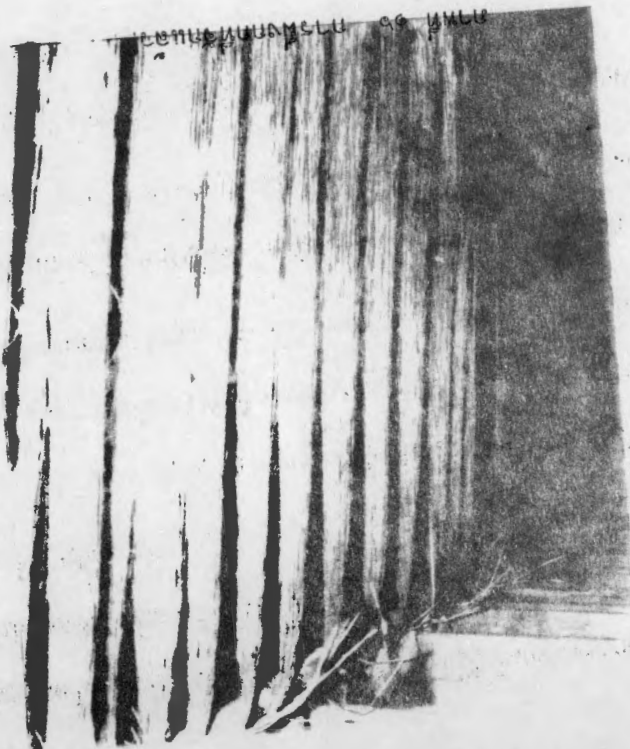

ภาพที่ ๑๔ การจักกก

CLPBU 96 YMLU

CLPBU 96 YMLU

ปอ

ปอที่ใช้ทำเอ็นเส้นในจังหวัดจันทบุรี คือปอกระเจา เป็นปอชนิดเดียวที่ชาวจีนนิยมนำยอดใบไปปรุงเป็นกับข้าวต้ม ปอชนิดนี้ลำต้นตรงยาว เมื่อเจริญเติบโตขึ้นจะทิ้งใบล่าง มีใบเป็นพุ่มตรงยอด ซึ่งทำให้ถอนได้ง่าย

ผู้ทอเส้นบางคนปลูกปอใช้เอง บางคนซื้อปอจากหมู่บ้านอื่น เท่าที่พบชาวบ้านบางสระเก้าส่วนใหญ่ปลูกปอใช้เอง และมีเหลือขายด้วย ราคาปอที่ปั่นเป็นเส้นเอ็นแล้วมีราคา กิโลกรัมละ ๕๐-๖๐บาท ถ้าเป็นปอเส้นที่ยังไม่ปั่น กิโลกรัมละ ๓๐-๓๕ บาท

การปลูกปอ

ปอกระเจาเป็นพืชชอบดินร่วนปนทราย ในระยะหว่านเมล็ดต้องไม่มีน้ำขัง ดังนั้นช่วงที่เหมาะสมคือ ก่อนฤดูฝนเล็กน้อย ประมาณเดือนพฤษภาคม

การเตรียมดินต้องไถและคราดเก็บหญ้าให้หมด แล้วแบ่งดินเป็นแปลง ๆ เพื่อสะดวกแก่การหว่านและการบำรุงรักษา การหว่านเมล็ดควรให้ถี่ประมาณต้นละ ๓-๕ นิ้ว เพื่อต้นจะได้ตรงยาว ไม่แตกแขนง หลังจากได้ฝนบ้างก็จะงอก ในระยะแรกปลูกน้ำท่วมไม่ได้ เมื่อต้นเติบโตได้ประมาณ ๑ ฟุต ขึ้นไปแล้ว น้ำหล่อโคนต้นได้

เมื่อหว่านเมล็ดแล้วต้องคอยเก็บหญ้า จนกระทั่งใบคลุมดินหญ้าก็จะไม่ขึ้น

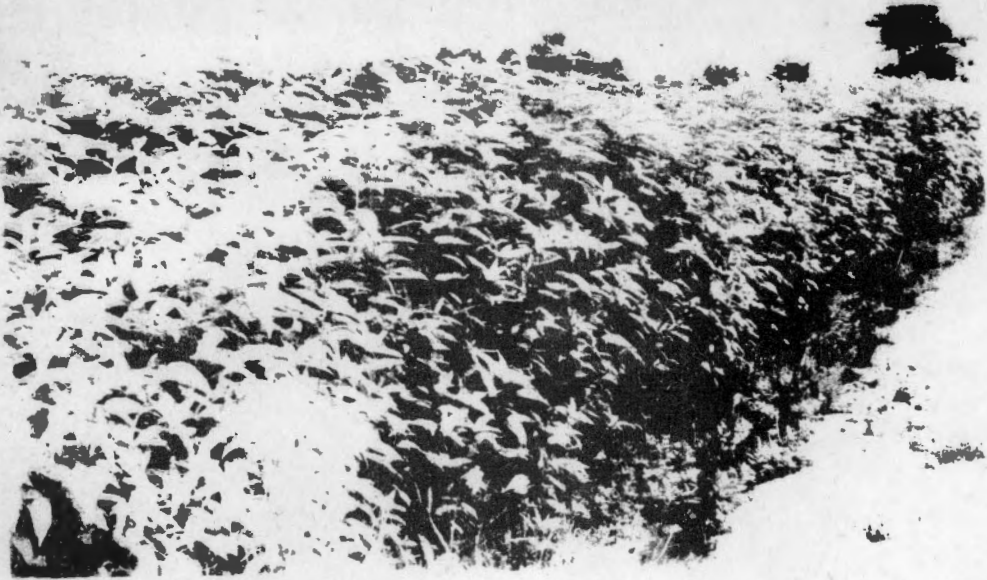
อายุปอราว ๒ เดือนเศษ ต้นจะสูงประมาณเพียงเอว

เมื่อปอมีอายุประมาณ ๔ เดือน ตั้งแต่หว่าน ก็ถอนออกมาใช้ได้ ซึ่งมักจะเสร็จฤดูค้ำนาพอดี ชาวบ้านก็หันมาถอนปอ ชูคปอไว้ใช้

การบำรุงรักษา

ในการเตรียมดิน ต้องใส่ปุ๋ยลงไปขณะเตรียมดินด้วย แล้วจึงหว่านเมล็ด และหลังจากเก็บถอนหญ้าแล้วก็หว่านปุ๋ยอีกครั้ง เพื่อให้ลำต้นยาวเร็ว

ศัตรูของปอกระเจา คือเพลี้ย ซึ่งจะทำให้ต้นปอใบแห้งโคนเปื่อย ดังนั้นจึงต้องฉีดยาฆ่าศัตรูพืชประมาณ ๒ ครั้ง

ภาพที่ ๑๘ ปอกระเจาอายุประมาณ ๒ เดือน

การถอน

เมื่อปอมีลำต้นสูงท่วมศีรษะ หรือมีอายุประมาณ ๓-๔ เดือน ก็เริ่มถอน ปลูกแปลงที่จะถอน
ควรมีน้ำหล่อเลี้ยงลำต้นจะทำให้ถอนง่าย และน้ำจะช่วยล้างดินที่รากให้หมดไปด้วย

เมื่อถอนปอแล้วนำมาฉีกหรือรูดใบออก มีดเป็นมีด ๆ นำไปปลอกเปลือกที่บ้าน

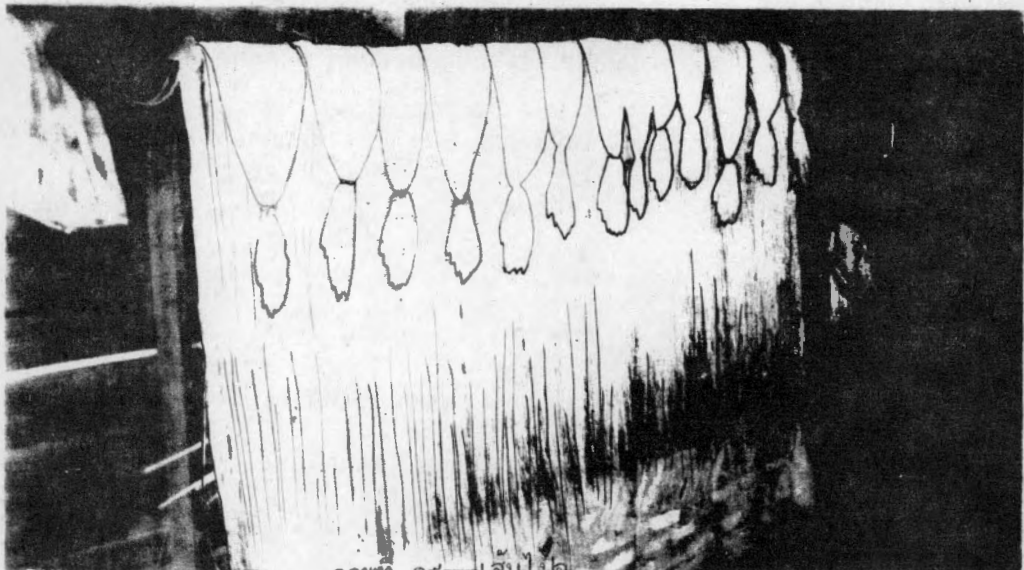
การเตรียมปอ

วิธีทำปอ

นำต้นปอมาลอกเปลือกออกด้วยวิธีหักด้านปลาย แล้วรูดแยกแกลงกับเปลือกออกจากกัน
ใช้ใบมีดขูดผิวออกจากเส้นใยปอ: ด้วยวิธีวางเส้นปอลงบนกระดาน เอาคานผิวขึ้น มือขวา กดใบมีด
เอน ๔๕ องศา หันสันมีดเข้าหาตัว มือซ้ายดึงเส้นปอให้ใบมีดขูดเปลือกปอออกให้หมด ทั้งด้านโคน
และปลายปอ แล้วมัดคานโคนเป็นกำ ๆ นำขึ้นผึ่งลม ๒-๓ วัน ผึ่งแดด ๒ แดด ให้แห้งเก็บไว้ใช้
ได้นาน

เมื่อต้องการนำปอมาปั่นเป็นเส้นเอ็น ก็นำปอแห้งมาแช่น้ำแล้วนำไปกรีดซอยให้เป็นเส้น
เล็ก ๆ ประมาณ $\frac{2}{3}$ นิ้ว การกรีดปอหรือฉีกปอนี้หากทำทันจะทำหลังจากขูดผิวปอ ก็ได้แล้วมัดเป็นกำ
นำขึ้นราวผึ่งลมผึ่งแดดให้แห้งสนิท เมื่อจะใช้จึงนำมาแช่น้ำ ย้อมสีอีกครั้งหนึ่งแล้วจึงนำไปปั่นตีเกลียว

ปอ ๑ ไร่ จะได้เส้นใยปอที่ดีควาเป็นเส้นเอ็นแล้ว ประมาณ ๑๐๐ กิโลกรัม ราคาปอแห้ง
ที่ยังไม่ได้ขึ้นสี เกสียวากิโลกรัมละประมาณ ๒๕-๓๕ บาท ถ้าขึ้นแล้วกิโลกรัมละ ๔๐-๖๐ บาท

ภาพที่ ๑๔ - เส้นใย

การย้อมสี

วัตถุดิบทั้ง ๒ อย่าง คือกกและปอ ก่อนนำไปทอต้องย้อมสี ทั้งนี้เพราะสีเป็นองค์ประกอบ
สำคัญอย่างหนึ่งของเสื้อจันทบุรี ไม่ว่าจะเป็นเสื้อนึ่ง เสื้อนอน หรือเครื่องใช้ที่ทำจากเส้น แม้จะยอม
รับกันว่า ฝีมือทอเส้นของชาวจันทบุรีเรียบบร็องดงามก็จริง แต่ก็คงเห็นพ้องกันว่า หากจะมีแต่เสื้อ
สีธรรมชาติโดยไม่มีการย้อมสีเลย เส้นที่ของเสื้อจันทบุรีคงลดน้อยลงไปมากทีเดียว

สีที่ใช้ย้อมเส้นกกและปอ ดั้งเดิมทีเดียวใช้สีจากธรรมชาติ ดังที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ ๒
ในปัจจุบันนี้ผู้ทอเสื้อนิยมใช้สีเยอรมัน บางบ้านก็ใช้สีที่ทำจากประเทศญี่ปุ่นตามแต่จะชอบ สีที่ใช้ย้อม
ต้องเป็นสีย้อมแพรหรือไหม เพราะผิวเส้นกกมีความมันเหมือนแพรหรือไหม ไม่ควรใช้สีย้อมผ้า
เพราะอาจทำให้สีเสื้อลอกตกติดมือผู้ใช้ และสีจะซีดเร็ว ในปัจจุบันสีมีราคาแพงมาก ประมาณกิโล
กรัมละ ๓๕๐ บาท โดยเฉลี่ย บางสีราคาแพง บางสีราคายอมลง เช่นสีชมพูราคากิโลกรัมละ ๔๕๐ บาท
สีดำ สีน้ำเงินกิโลกรัมละประมาณ ๓๐๐ บาท สีเหลืองกิโลกรัมละประมาณ ๒๐๐ บาท ซึ่งแพงกว่า
ในสมัย ๒๐ ปีเศษมาก ในสมัยนั้นสีกระป๋อง ๖ กิโลกรัม ประมาณ ๒๐ บาท ถึง ๔๐ บาท เท่านั้น ซึ่ง
เท่ากับกิโลกรัมละ ๔๐ บาท ถึง ๘๐ บาท

การผสมสี

สีเลือกที่ปรากฏปัจจุบันนี้ นอกจากจะเป็นสีที่ย้อมจากแม่สีที่มีขายโดยตรงแล้ว ชาวบ้านผู้มีศิลปะบางท่านก็พยายามสรรหาวิธีการผสมสีให้แปลกสะดุดตาออกไปอีก เท่าที่รวบรวมได้จากเอกสารและคำบอกเล่าของชาวบ้านเกี่ยวกับการผสมสีย้อมเส้นกก มีอัตราส่วนดังนี้

- ๑. สีเหลือง " یشี เหลืองอ่อน ๑ ช้อนกาแฟ ๑ ก้อน ๑ ก้อน (หล่อน)
- ๒. สีเหลืองแก่ " เหลืองจำปา ๑ " " ๑ ก้อน (")
- ๓. สีม่วง " ม่วง ๑ " " ๑ ก้อน (")
- ๔. สีชมพู " ชมพู ๑ " " ๑ ก้อน (")
- ๕. สีแดง " แดง ๑ ช้อนผสมสีเหลืองแก่ ๒ ช้อน
- ๖. สีบานเย็น " แดง ๑ ช้อน ต่อกก ๑ ก้อน
- ๗. สีเขียวใบไม้อ่อน " เขียว ๑ ส่วน ผสมเหลือง ๒ ส่วน
- ๘. " " แก่ " เขียว ๑ ส่วน " ๑ ส่วน
- ๙. สีเขียวขี้ม้า " เขียว ๑ ส่วน ผสมเหลืองจำปา ๑ ส่วน
- ๑๐. สีดำ ใช้สีเขียว ๑ ส่วน แดง ๑ ส่วน เหลืองแก่ ๒ ส่วน และสีม่วง เล็กน้อย

เพื่อให้สีจับเส้นกกเร็วขึ้น

การเตรียมกกและปอสำหรับย้อม

ก่อนย้อมสีกกต้องเตรียมกกสำหรับย้อม มีวิธีดังนี้

แบ่งกกเป็นกำขนาดเหมาะสม ปริมาณเส้นผ่าศูนย์กลางเมื่อมัดแล้ว ๑ นิ้ว

กระทั่งค้ำนโคตกกให้เสมอ แล้วมัดปลายกกห่างจากปลายเข้ามาประมาณ ๒ นิ้ว ให้แน่น สะบัดกกให้กกสั้นหลุดร่วงมา กกที่ร่วงออกมาก็เก็บกระทั่งโคนมัดปลาย แล้วสะบัดอีกต่อไปจนหมด การทำเช่นนี้ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์เรียกว่า " หล่อนกก " (อาจเพี้ยนและย่อมาจากคำว่าทำให้กกต่างขนาดหล่นกระมัง หรือ อาจเป็นภาษาญวน เพราะชาวนญวนเป็นผู้นำวิธีทอเสื่อมาทอเป็นกลุ่มแรกในจังหวัดบุรีรัมย์)

การหลอกลงนี้หากว่าได้มีการขีดขนาดตก เสียตั้งแต่ตอนตัดกกก่อนจักกมาอย่างดีแล้ว
ก็ไม่จำเป็นต้องมีการหลอนกก เพียงแต่ต้องแบ่งกที่ว่าย้อมกระทั่งปลายกให้เสมอ แล้วมัดเป็นกำ ๆ
ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑ นิ้ว เพื่อความสะดวกในการย้อมเท่านั้น

การมัดต้องมัดให้แน่นเพื่อว่าเวลาสะบัดกจะได้ไม่หลุด

นำเส้นกที่ขีดขนาดและกำไว้แล้วนี้แช่น้ำประมาณ ๑ คืน ถ้าเส้นกหยาบ แข็ง แข
๒ คืน เพื่อให้เส้นกบานเต็มที่ ชีมน้ำเส้นอ่อนนุ่ม แล้วเอาขึ้นจากน้ำทิ้งให้สะเด็ดน้ำ จะทำให้สี
ติดทั่วเส้นก

ก่อนจะนำเส้นกที่แช่ขึ้นจากน้ำ ควรตั้งน้ำให้เดือดแล้วตักสีที่ต้องการใส่ลงในน้ำเดือด
สีละลายดีแล้วนำกที่สะเด็ดน้ำแล้วมาน้อดลงในหม้อสี อย่าให้แน่นนักสีจะจับเส้นกไม่ทั่วถึง ต้มในน้ำ
สีที่เดือดประมาณ ๔-๗ นาที ก็พลิกเส้นกกลับเอาด้านบนลงล่าง ล้างขึ้นบน แล้วทิ้งให้น้ำเดือด
อีกประมาณ ๔-๗ นาที เพื่อให้สีจับกทั่วถึงและสม่ำเสมอ น้ำสีจะต้องท่วมเส้นก มิฉะนั้นสีเส้นก
จะต่าง นำเส้นกขึ้นมาจากหม้อ วางลงบนกระสอบหรือกระดาษให้หน้าสีสะเด็ด แล้วนำขึ้นตากบนราว
ให้แห้งสนิท หากฝนตกก็นำสิ่งลมในร่มทิ้งราวจนแห้งสนิท จึงมัดเก็บแยกเป็นขนาดเป็นสี ๆ ในการ
เก็บเส้นกจะต้องเก็บในที่แห้งไม่ถูกลอมองฝน มิฉะนั้นเส้นกจะขึ้นรา

ข้อสังเกตในการย้อมสีเส้นก คือ หากย้อมครั้งที่ ๒-๓ สีในหม้อต้มสีจะจางจึงต้อง
คอยเติมสีให้ได้ขนาดเดิม ทั้งนี้ต้องอาศัยความชำนาญของผู้ย้อมด้วย มิฉะนั้นสีเส้นกแต่ละครั้งที่นำ
ลงย้อมจะไม่สม่ำเสมอ

ถ้าต้องการย้อมสีเส้นกสีต่าง ๆ โดยไม่ต้องเปลี่ยนน้ำในหม้อสี ก็อาจทำได้โดยเรียง
ลำดับสีที่ต้องการเอาไว้ ซึ่งจะต้องย้อมสีอ่อน แล้วเติมสีไล่ไปตามลำดับจนถึงดำ ดังนี้

๑. เหลืองอ่อน → เหลืองแก่ → แดง ดำ
๒. เหลืองอ่อน → แดง → ดำ
๓. เหลืองอ่อน → ดำ
๔. เหลืองแก่ → แดง → ดำ

- ๕. ม่วง → ดำ
- ๖. แดง → ดำ
- ๗. เขียว → ดำ
- ๘. ชมพู → ดำ
- ๙. ชมพู → แดง → ดำ

จากข้อ ๑ ถึง ข้อ ๙ หมายถึงการย้อมสีแต่ละครั้ง คือ ข้อที่ ๑ ต้องการย้อมเส้นกก ๔ สี ข้อที่ ๒ ต้องการย้อมเส้นกก ๓ สี-ข้อที่ ๗ ต้องการย้อมเส้นกกครั้งขึ้น ๒ สี เป็นต้น

เมื่อเส้นกกที่ย้อมแล้วแห้งสนิท ให้เก็บรวมเป็นมัด ๆ มัดละขนาด และแยกเป็นมัดละสี แล้วใช้กกแห้งที่ไม่ได้ย้อมมัดเป็นเปลาะ เปลาะละ ๑๔-๒๐ ซม. เพื่อให้เส้นกกตรงคงรูปสะดวกแก่การนำไปทอ แล้วเก็บในที่แห้งพันละของฝน

การย้อมสีเส้นปอ

เส้นปอนั้นก็ต้องย้อมสีเพื่อให้สีกลมกลืนกับสีเส้นกก ดังนั้นจึงต้องย้อมให้สีเหมือนสีเส้นกกจึงจะดี ส่วนใหญ่เท่าที่พบจะไม่คำนึงถึงสิ่งนี้สัก เพราะเมื่อเป็นผืนเสื่อแล้วเอ็นปอจะอยู่ระหว่างเส้นกก ถ้ากระทบขมแน่นเส้นเอ็นก็จะไม่เห็น ถ้ากระทบกไม่แน่น ก็อาจมองเห็นเอ็นปอได้ โดยทั่วไปมักจะย้อมเอ็นปอด้วยสีแดง และมักจะย้อมหลังย้อมเส้นกกแล้ว

ก่อนย้อมเส้นปอ จะต้องเอาเส้นปอแช่น้ำก่อน ให้ชุ่มน้ำคล้ายการย้อมเส้นกก แล้วจึงย้อมด้วยวิธีเดียวกัน แต่ไม่ต้องพิจารณาคิดเรื่องความสม่ำเสมอของสีมากนัก เมื่อเส้นปอแห้งดีแล้ว จึงนำไปปั่นเกลียวให้เป็นเอ็นเสื่อต่อไป

การตากเส้นกกและเส้นปอ

กกและปอที่ย้อมสีแล้วต้องผึ่งลมและผึ่งแดดให้แห้ง การผึ่งลมหรือผึ่งแดด นิยมใช้ไม้ไผ่เป็นราวแขวนปอหรือกก โดยแยกเส้นกกตรงกลางก่าแล้วคร่อมลงบนราวเป็นระยะ ๆ เมื่อจะนำออกผึ่งแดดก็ยกไปทิ้งราว จะทำให้เส้นกก เส้นปอไม่ยุ่งเหยิง

การปั่นเอ็นเส้น

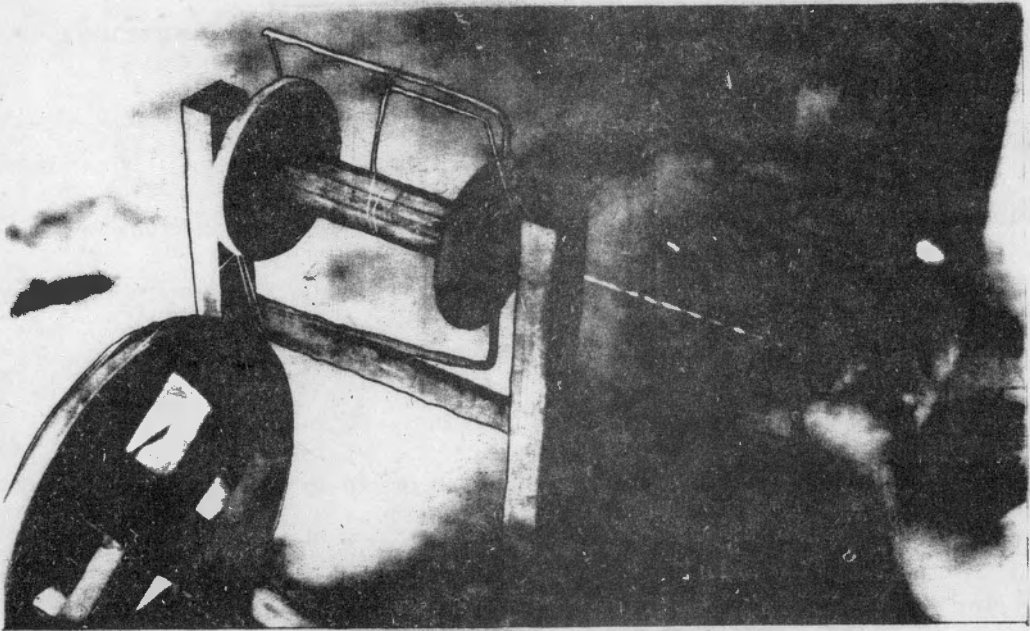
ก่อนปั่นปอดต้องแช่เป่าให้นิ่ม แล้วนำไปวางทอดลงในรางไม้ไผ่คลุมด้วยผ้า
ซึ่งจะช่วยทำให้เส้นปอดชื้นนิ่มอยู่เสมอ

นำเส้นใยปอดสอดเข้าในช่องแกนเพลลาในปั่นปอด แล้วสอดเลยขึ้นไปยังห่างลวด
บังคับเส้นเอ็นตรงมุมและกลางเหล็กบังคับ ดึงปลายเส้นปอดไปผูกกับแกนไม้ตรงกลาง
(ดังภาพที่ ๔ หน้า ๔) จากนั้นใช้เท้าถีบกระดานของปั่นปอด เพื่อให้ล้อใหญ่หมุนสายพาน
ให้แกนเพลลาในปั่นหมุนตามในลักษณะตรงข้าม ในขณะที่ล้อทั้งสองหมุนสวนกัน จะเป็นการ
ดีเกลียวควบเส้นปอดสองเส้นเข้าด้วยกัน มือผู้ปั่นจะคอยส่งเส้นปอดสองเส้นให้ควบเกลียว
เป็นลำดับ พร้อมทั้งคอยสาวปอดเส้นใหม่มาแซมต่อ เมื่อปอดเส้นเดิมหมดแล้ว ผ่อนมือแกนใน
ปั่นปอดจะหมุนม้วนเอ็นปอดที่ควบเกลียวแล้วเข้าไปเก็บไว้ ทำดังนี้ จนกระทั่งเส้นเอ็นปอด
เต็มแกน จึงม้วนเอ็นปอดจากปั่นปอดให้เป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๑ - ๒ กิโลกรัม ผึ่งลมให้แห้ง
แล้วเก็บไว้ใช้ซึ่งเอ็นทอเส้นต่อไป

การปั่นปอดด้วยในกระตุก

ปัจจุบันนี้การปั่นปอดในกระตุกไม่มีผู้นิยมใช้แล้ว เพราะทำได้ช้ากว่าในปั่นปอด
แบบใช้เท้าถีบมาก วิธีการปั่นทำได้ดังนี้

นำปอดที่ปั่นเกลียวด้วยมือเพียงประมาณ ๑ ฟุต ผูกเข้ากับแกนในกระตุก แล้ว
พาดเส้นปอดลงในระหว่างกากะบาด มือซ้ายดึงปลายปอดจากปั่นปอด มือขวาจับกลางเส้นปอด
แล้วเหวี่ยงกระตุกให้ปั่นหมุน เมื่อในปั่นหมุนเส้นปอดจะควบกันเป็นเกลียวเป็นเส้นเอ็น
เมื่อเกลียวปอดควบแน่น แล้วจึงหันเก็บไว้ที่แกนในครั้งหนึ่ง หากเส้นปอดเส้นใดเส้นหนึ่งหมด
ก็นำเส้นปอดมาต่อ โดยใช้มือซ้ายจับตรงรอยเส้นปอดต่อประสาน มือขวาก็เหวี่ยงกระตุกใน
แกนในปั่นหมุนดีเกลียวรอยต่อเส้นปอดก็จะดีควบเข้ากัน ประสานกันเป็นเส้นเอ็น

ภาพที่ ๒๐ การขึ้นปอ

บทที่ ๔

กระบวนการทอเสื่อจันทบุรี

ในบทที่ ๓ ได้กล่าวถึงอุปกรณ์ และวัตถุดิบในการทอเสื่อจันทบุรี เริ่มตั้งแต่การปลูกกก ปลูกปอ การเตรียมเส้นกกและปอ เพื่อการทอเสื่อให้เป็นผืน ในบท นี้จะได้อธิบายถึงกระบวนการทอ เสื่ออันเป็นกระบวนการต่อเนื่องกับบทที่ ๓

การทอเสื่อโดยทั่วไป มีรูปแบบของเครื่องมือทอที่เรียกว่า **ทูก** หรือที่ ๒ แบบ คือ แบบ ตั้งพิง และแบบทูกนอน

ทูกแบบตั้งพิงนั้น นิยมใช้ในท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น ปราจีนบุรี และบางส่วนในจังหวัดชลบุรี เช่นที่อำเภอพานทอง ซึ่งมีจำนวนน้อยมาก ส่วนทูกแบบนอนนั้นมีใช้ทั่วไปในจังหวัดจันทบุรี จากการ ออกสำรวจไม่พบว่ามีทูกแบบตั้งพิงในจังหวัดจันทบุรีเลย

อุปกรณ์ที่ประกอบเป็นทูกทอเสื่อของจันทบุรีนั้น ได้แสดงไว้แล้วในบทที่ ๓ ในบทนี้จะ ได้กล่าวลำดับขั้นตอนการทอเสื่อต่อไป

การเตรียม

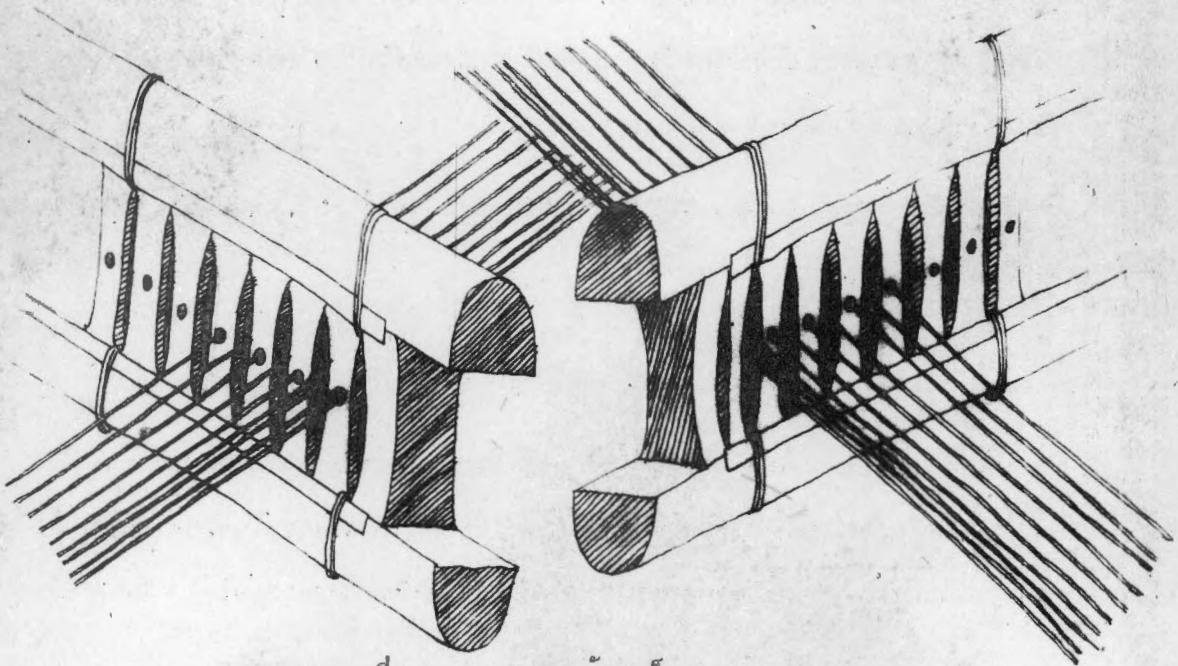
เมื่อเตรียมทูกเสร็จแล้วก็นำเอ็นที่เตรียมไว้เป็นกลุ่มมาถ่ายสู่ระวิงพัดเอ็น ซึ่งทำโดย ดึงปลายเอ็นซึ่งอยู่ด้านในออกมาผูกกับระวิง แล้วหมุนระวิงให้เอ็นม้วนกลับมาอยู่ในระวิงให้หมดกลุ่ม (ที่ใช้ปลายเอ็นเส้นในก็เพื่อให้กลุ่มเอ็นไม่กลิ้งไปมา ซึ่งอาจทำให้เอ็นเปื้อนและยุ่งได้) หรือลากเอ็น

จากนั้นก็เริ่มร้อยเอ็นเข้าทิมตามลวดลายที่ต้องการดังนี้

๑. เสื่อชั้นเดียว หรือเสื่อลายขีด การร้อยเอ็นเสื่อชนิดนี้ต้องร้อยทุกช่องทิมโดย ไม่เว้นเลย คือร้อยจากรูทิม ผ่านไปยังร่องทิมที่อยู่ตรงข้าม (หน้าทิม-หลังทิม) แล้วลากเอ็นไปคล้อง ไม้อึงเอ็นอันนอก ลากกลับมาร้อยเข้ารูทิมด้านหลังทิมผ่านร่องทิมด้านหน้า แล้วตัดเอ็นทิ้งขาย สองข้างไว้ให้เหลือพอรอบ ขมวดแล้วเทียบกับไม้อึงเอ็นอันในเข้าไว้ก่อน

ถ้าเป็นเสื้อแขนริม การร้อยเอ็นต้องร้อยเอ็นลอยด้วย เพื่อจะได้สะดวกต่อการหมุน
ริมเสื้อขณะทอ การร้อยเอ็นเสื้อแขนริมมีวิธีร้อยดังนี้

นำเอ็นเส้นแรกร้อยช่องเข็มริมสุดด้านหน้าเข็ม ผ่านรูเข็มด้านหลังลากเอ็นไปคล้อง
ไม้ชิงเอ็นชั้นนอก แล้ววกกลับมาร้อยย้อนที่เดิมนำปลายเอ็นไปขมวดกันไว้แล้วหนีบกับไม้ชิงเอ็น
นำเอ็นเส้นที่สองร้อยลงในช่องเข็มเดียวกับเอ็นเส้นแรก แต่แยกให้ปลายเอ็นไปผ่าน
ช่องเข็มด้านหลัง เอ็นเส้นนี้คือเอ็นลอย (เอ็นลอยนี้ไม่ว่าจะคว่ำหรือหงายเข็มเอ็นลอยจะลอยอยู่เสมอ)
ลากเอ็นไปคล้องไม้ชิงเอ็น แล้วลากกลับมาร้อยช่องเข็มเดียวกันด้านหลังเข็ม ร้อยผ่านรูเข็มด้านหน้า
และนำปลายเอ็นมาขมวดหนีบไว้กับไม้ชิงเอ็น เช่นเดียวกับเอ็นเส้นแรก ดังภาพลายเส้น

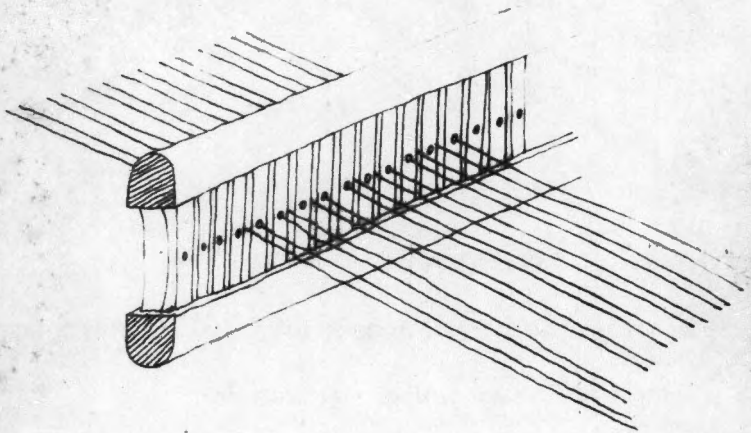
ภาพที่ ๒๑ แสดงการร้อยเอ็นลอย

ต่อจากนั้นการร้อยเอ็นก็เป็นไปตามปกติ ตามลายที่ต้องการ ถ้าเป็นเสื้อขลิบ
ริมด้วยผ้า ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากในปัจจุบันก็ไม่ต้องร้อยเอ็นลอยนี้

ในการชิงเอ็นเสื้อแต่ละครั้ง ต้องชิงให้ทอเสื้อได้สองผืนประมาณ ๔.๕๐ เมตร
หากเป็นเสื้อลาวด (เสื้อรวด) ก็ชิงความยาวตามต้องการอาจเป็น ๑๐ - ๑๒ เมตรก็ได้

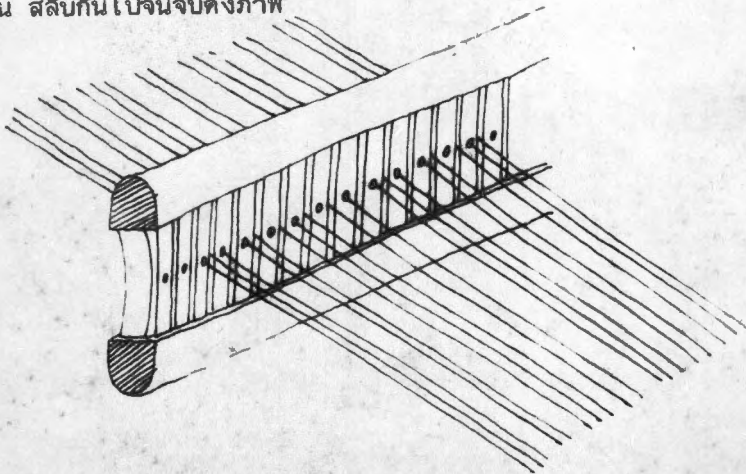
๒. เสื้อสองชั้น เสื้อชนิดนี้ต้องใช้ไหมที่มีพื้นเล็ก-ถี่กว่าเสื้อชั้นเดียว ซึ่งมีซี่พื้นแต่ละซี่ใหญ่ประมาณ $\frac{1}{2}$ ซม. หรือเล็กกว่า ใช้ทอลวดลายเสื้อได้หลายชนิด เช่น ลายตาหมากรุก ลายตาสมุก ลายเกล็ดเต่า ลายเกล็ดกระ มีวิธีร้อยดังนี้

๒.๑ ลายตาหมากรุก ตรงริมร้อยเช่นเดียวกับเสื้อชั้นเดียว ประมาณ $\frac{3}{4}$ นิ้ว ทั้งสองด้าน ตรงกลางร้อยเว้น ๑ ซี่พื้น หรือ ๑ รูเข็ม ดังภาพ

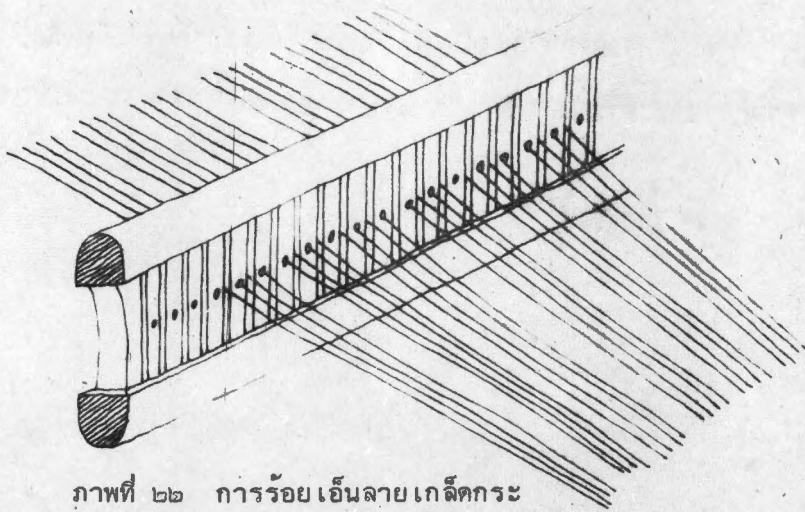
ภาพที่ ๒๒ การร้อยเอ็นลายตาหมากรุก

๒.๒ ลายตาสมุก ตรงริมทั้งสองข้าง ร้อยเช่นเดียวกับเสื้อชั้นเดียวตรงกลาง ร้อย ๓ เส้น เว้น ๑ เส้น ร้อย ๒ เส้น เว้น ๑ เส้น ร้อย ๓ เส้น เว้น ๑ เส้น ร้อย ๒ เส้น เว้น ๑ เส้น สลับกันไปจนจบดังภาพ

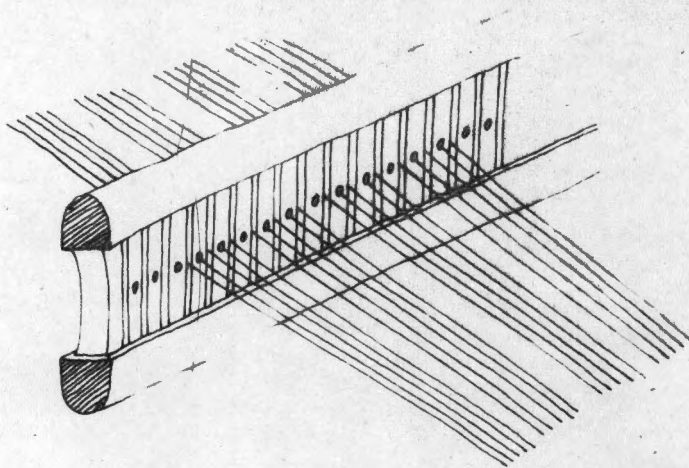
ภาพที่ ๒๓ การร้อยเอ็นลายตาสมุก

๒.๓ ลายเกล็ดกระ ตรงริมทั้งสองข้างร้อยเช่นเดียวกับเสื้อชั้นเดียว ตรงกลาง
เว้น ๑ เส้น ร้อย ๔ เส้น ตลอดไป

ภาพที่ ๒๒ การร้อยเอ็นลายเกล็ดกระ

๒.๔ ลายเกล็ดเต่า ริมทั้งสองข้างร้อยเช่นเดียวกับเสื้อชั้นเดียว ตรงกลาง
เว้น ๑ เส้น ร้อย ๕ เส้น เว้น ๑ เส้น ร้อย ๕ เส้น ตลอดไป

ภาพที่ ๒๕ การร้อยเอ็นลายเกล็ดเต่า

ลายเส้นต่าง ๆ มิได้ขึ้นอยู่กับการร้อยเอ็นอย่างเดียว หากขึ้นอยู่กับการสลัสนี้เส้นกกด้วย ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในส่วนที่กล่าวถึงลายต่าง ๆ

เมื่อร้อยเอ็นครบตามลายแล้ว ต้องตรวจดูความตึงของเอ็นให้ตึงพอเหมาะ ด้วยการคลี่ รมเอ็นที่ขมวดอยู่ตรงไม้ชิงเอ็นแล้วดึงเอ็นให้ตึงตามต้องการ แล้วขมวดเหน็บไว้ตามเดิมทุกเส้น จากนั้นจึงสอดไม้ขัดเอ็นโดยวิธีหงายพิมให้เอ็นขัดเป็นช่องตรงหน้าพิมแล้วสอดไม้เอ็นอันที่หนึ่งเข้าไป กระทบพิมเบา ๆ ให้ไม้ขัดเอ็นเลื่อนไปอยู่ตรงหัวทุก จัดเอ็นบนไม้ขัดให้แน่นสม่ำเสมอ แล้วคว่ำพิม สอดไม้ขัดเอ็นอันที่สองเข้าไป กระทบพิมให้ไม้ขัดเอ็นอันที่สองเลื่อนเข้าขัดอันที่หนึ่ง จัดเอ็นให้แน่นสม่ำเสมอให้อยู่ในแนวเดียวกับรูพิมทุกช่อง

ด้านท้ายทุกก็สอดไม้ขัดเอ็น เช่นเดียวกันโดยการเลื่อนพิมไปด้านท้าย แล้วสอดไม้ขัดเอ็น ด้วยวิธีเดียวกัน แล้วจัดเอ็นให้ได้แนวเดียวกับรูพิมเช่นเดียวกัน

หากทอเสื้อเมนริม ต้องสอดไม้ขัดเอ็นลอยตรงริมทั้งสอง โดยใช้ไม้คัดเส้นลอยสอดให้เอ็นลอยตรงริมทั้งสอง พาดไว้บนเอ็น ให้ใกล้กับพิมพอประมาณ เพื่อให้เอ็นลอยที่ริมสองด้านลอยเด่น เพื่อสะดวกในการเมนริมเสื้อ ไม่ว่าจะคว่ำหรือหงายพิมเอ็นลอยจะลอยอยู่เสมอ

ไม้คัดเอ็นลอยนี้จะค่อยเลื่อนออกไปด้านหน้าเรื่อยตามความคืบหน้าของการทอเสื้อ

วิธีทอเสื้อ

การทอเสื้อต้องใช้คน ๒ คน คนหนึ่งทอ อีกคนหนึ่งเป็นผู้หุงกก คนทอทำหน้าที่ หงายและคว่ำพิม เพื่อให้ผู้หุงกกสอดไม้หุงเส้นกกเข้าไป และกระทบพิมให้เส้นกกผสมแน่นเป็นเสื้อ และทำหน้าที่เมนริมเสื้อด้วย รวมทั้งต้องคอยสังเกตว่าผู้หุงเส้นกกสลัสนี้เส้นกกได้ถูกต้องตามลายหรือไม่ ส่วนผู้หุงกกก็ทำหน้าที่หุงกก และคอยเปลี่ยนสีเส้นกกให้ตรงตามลายที่ต้องการ

การพุ่งก

มือซ้ายผู้พุ่งก จับปลายไม้พุ่ง มือขวาจับเส้นกกด้านปลายพันเข้ากับปลายไม้พุ่งก โดยให้เส้นกกทับปลายเส้นกกไว้ มือซ้ายประคองไม้พุ่ง ในขณะที่มือขวาเลื่อนไปจับโคนไม้ แล้วพุ่ง สอดไม้ และเส้นกกเข้าไปในช่องระหว่างเอ็นซึ่งผู้ทอกำลังหงาย หรือคว่ำพื้แยกเอ็นรออยู่ เมื่อพุ่ง เส้นกกถึงริมตรงข้ามก็ดึงไม้พุ่งกลับ เพื่อให้ผู้ทอกระทบพื้ และผู้พุ่งก็เตรียมพันเส้นกกเข้ากับ ไม้พุ่งต่อไป

การพุ่ง เส้นกกต้องสลัดโคนกกและปลายกกทีละเส้น เพื่อให้ริมเสื้อทั้งสองด้านเสมอกัน ทั้งนี้เพราะโคนเส้นกกมีขนาดใหญ่กว่าปลายเส้นกก

การกระทบพื้

ผู้กระทบพื้เมื่อกระทบพื้แล้วต้องรีบคว้า หรือหงายพื้ให้เอ็นแยกเป็นช่อง รอผู้พุ่งก ในขณะที่เดียวกันมือซ้าย หรือขวาก็ต้องเม้นริมเสื้อไปด้วย สลับกันทีละข้าง

การเม้นริมเสื้อ

สมัยก่อน เสื้อมักจะเป็นเสื้อม้วนเม้นริมเรียบร้อย ส่วนในปัจจุบันเสื้อเม้นริมก็ยังมีพอ มีบ้าง แต่จะต้องสั่งทอ เพราะเสื้อเม้นริมทอได้ช้ากว่าเสื้อกึ่ง หรือเสื้อพับ ผู้ทอจึงไม่นิยมทอเสื้อ เม้นริม

การเม้นริมเสื้อทำโดยผู้กระทบพื้จับโคนเส้นกก ซึ่งยื่นพันเอ็นออกไป พลิกสอดจาก ด้านล่างขึ้นข้างบนระหว่างเอ็นเส้นที่ ๔ และเอ็นลอย แล้วสอดคร่อมเอ็นลอยมุดลงไปด้านล่าง กระตุกปลายเส้นกกให้แน่น การเม้นริมต้องทำสลับกันซ้ายครั้ง ขวาครั้ง

การเปลี่ยนลายตาเสื้อ

เมื่อจะเปลี่ยนลายตาเสื้อ กระทำได้โดยพุ่งกเส็ดิมซ้ำเข้าไปอีก ๑ เส้น แล้วทอ ตามลายเดิมต่อไป ลายตาเสื้อจะเปลี่ยนไปทันที เป็นต้นว่า เมื่อพุ่งกเส็ดิมเป็นเส้นสุดท้ายของลาย เดิม จะเปลี่ยนลายก็พุ่งเส็ดิมซ้ำเข้าไปอีก ๑ เส้น ก็จะเท่ากับเป็นการตั้งต้นลายตาเสื้อใหม่

เมื่อทอเส้นคืบหน้าไปได้ประมาณ ๑๐ - ๑๒ นิ้ว ต้องใช้มีารองนั่งสอดใต้ผืนเส้น
ผู้ทอต้องนั่งบนเส้นในแนวที่ม้านั่งรองรับ ทั้งนี้เพื่อจะได้สะดวกในการทอ เพราะเป็นทูกนอน
ม้านั่งนี้นั่งเลื่อนไปเรื่อย ๆ ตามความคืบหน้าของเนื้อเส้น

เมื่อทอเส้นได้ความยาวของเส้นประมาณ ๒ เมตรแล้วเลื่อนทิมไปสู่อีกด้านเริ่มทอ
ผืนใหญ่ หันหน้าเข้าหาผืนที่ทอแล้ว ทอผืนใหม่เข้ามาจนจบพบกับผืนเก่าให้ได้ความยาวของเส้น
เท่ากัน

หากเป็นเส้นผืนยาวที่เรียกว่า เส้นรวด การทอก็ทอเดินหน้าไปเรื่อย ๆ ไม่ต้องหัน
หน้ากลับทอเข้าหากัน เพราะเส้นรวดมีความยาวมาก ทอจนจบจะกี่เมตรก็ตาม แล้วจึงตัดเส้น
ออกจากทิม

ถ้าเป็นการทอเส้นมีเชิงทั้งหัว - ท้ายเส้น ต้องทอพื้นเสียก่อน เช่น พื้นเส้นสี่ขมพู
ตรงเชิงเส้นก่อนถึงลายเชิง ต้องเริ่มต้นด้วยการทอสี่ขมพูประมาณ ๘ - ๑๐ ซม. แล้วแต่ชอบ
แล้วจึงทอลายเชิง เมื่อจบลายเชิงก็ทอพื้นเส้นต่อไปจนได้ความยาวที่ต้องการแล้วจบลงด้วยลาย
เชิงเส้นต่อด้วยพื้นเส้นเหมือนด้านเริ่มต้นทุกประการ

การตัดเส้น

เมื่อทอเสร็จตามที่ต้องการ ก่อนที่จะตัดเส้นออกจากทูก ต้องตัดริมเส้นที่เป็นริมไว้ก่อน
การตัดขณะเส้นอยู่ในทูก ทอตัดได้ง่ายเพราะเส้นตึง การตัดทำโดยใช้มีดเล็กคม ๆ ตัดปลายเส้นก
ตรงริมให้เสมอริมเส้น จากนั้นจึงตัดเส้นออกจากทูก

การตกแต่งผืนเส้น

เมื่อตัดผืนเส้นออกจากทูกแล้วก็ต้องตกแต่งให้เป็นเส้นสำเร็จพร้อมที่จะใช้หรือจำหน่าย
ต่อไป ขบวนการนี้มีดังนี้

๑. การตีริมเส้น

เป็นการป้องกันมิให้เส้นกกหลุดรูดจากผืนเส้น กระทำได้โดยวิธีใช้มือขวาตีเกลียวเอ็น ๔ เส้นแรกเข้าด้วยกันให้ชิดริมเส้น โนมเอ็นนี้ไปสู่อันเส้นต่อไป ซึ่งได้ปั่นด้วยมือให้เขม็ง แล้วนำเอ็นเส้นเดิมไปตีเกลียวควบกับเอ็นเส้นใหม่ โดยไขว้เอ็นคู่เดิมออกไป ๑ เส้น ตีเกลียวกันต่อไปจนถึงเอ็นเส้นถัดไปก็ไขว้ทั้งเอ็นคู่เดิมซึ่งสั้นกว่าเพื่อทิ้งไป แล้วดำเนินการเช่นนี้ไปจนตลอดริม ทั้งหัวและท้ายเส้น จากนั้นใช้มีดหรือกรรไกรตัดเอ็นเส้นที่ไขว้ทิ้งให้ชิดเกลียว

๒. การขัดเงาเส้น

เป็นการตกแต่งเส้นขั้นสุดท้าย ก่อนขัดเงาควรตัดขนรุงรังที่อาจมีบ้าง เช่น จากเส้นกกหรือเอ็น ทำโดยใช้มีดตัดหรือใช้ไฟลนเรียกว่า "ลนเส้น" แล้วเอาผ้าเช็ดถูเขม่าไฟออกให้สะอาด

ต่อจากนั้นจึงขัดเส้นให้ขึ้นเงาวาม ด้วยวิธีใช้หินผิวหน้าเรียบ มีน้ำหนัก ถูไปมาตามยาวของเส้นกกหลาย ๆ ครั้ง เส้นกกจะขึ้นเงาวาม พร้อมทั้งจะนำไปใช้หรือนำไปจำหน่ายต่อไป

ตามที่กล่าวมาแล้วในบทที่ ๔ ทั้งหมดเป็นกระบวนการทอเส้นที่ใช้ปูนั่งปูนอน ที่ชาวจันทบุรีนิยมทอกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้แล้วยังมีการทอเส้นสำหรับใช้ประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้อื่น ๆ อีก เช่น ทำกระเป๋า แผ่นรองจาน หมอนอิงกลองใส่กระดาษเช็ดหน้า และประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ อื่น ๆ อีกมาก ตามรูปแบบที่ตลาดต้องการ

สำหรับวิธีการทอเส้นเพื่อนำไปประดิษฐ์เครื่องใช้ดังกล่าวนี้ กระบวนการทอตั้งแต่การเตรียมวัตถุดิบ และวิธีการทอก็เช่นเดียวกับการทอเส้นปูนั่งปูนอน แต่มีข้อที่แตกต่างกันบ้าง ความจุดประสงค์ในการทอ ดังนี้

๑. เส้นที่นำไปประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ ต้องใช้เส้นกกชนิดละเอียดอ่อนนุ่ม แม้จะสั้นไปบ้างก็ได้ ดังนั้นการจักเส้นกกสำหรับการนี้จึงต้องจักเป็นพิเศษเท่าที่พบเห็น เมื่อมีการตัดกกกัน เจ้าของนากกจะคัดกกยาวสำหรับทอเส้นนั่ง-นอนซึ่งมีความยาวตั้งแต่ ๔ คืบ ขึ้นไป

เก็บไว้ใช้ทอเอง หรือทำเส้นกขขนาดยาวขายเป็นกขยาวก็ได้ ส่วนกขสั้นที่สลัดทิ้ง จะขายเหมา
ให้ชาวบ้านในราตามแต่จะตกลงกัน กขสั้นเหล่านี้แหละที่ผู้ซื้อไปจะนำไปสัดขนาดความสั้น-ยาว
เป็นขนาดอีกครั้งแล้วจึงเป็นกขละเอียดสำหรับใช้ทอเสื่อเพื่อประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ ต่อไป
ผู้จักอาจจักกขสั้นไว้ขาย หรือจักไว้ใช้ทอเองก็มี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ทำและความ
ต้องการของตลาด

๒. เอ็นที่ใช้กับการทอเสื่อชนิดนี้ต้องเป็นเอ็นที่มีขนาดเล็ก เพื่อจะให้เสื่อที่ละเอียด
นิ่มนวล

เกี่ยวกับเอ็นทอเสื่อชนิดนี้นั้น ในปัจจุบันชาวบ้านนิยมใช้เอ็นพลาสติก ซึ่งมีขายใน
ตลาด คุณสมบัติของเอ็นพลาสติกนั้น คือเส้นเล็ก เหนียวนุ่ม เมื่อทอเสร็จเป็นผืนเสื่อแล้วจะได้
เสื่อที่ละเอียดลุ่มนวลเนียน เหมาะแก่การนำไปประดิษฐ์เป็นวัตถุเครื่องใช้อื่น ๆ ถ้าใช้เอ็นปอ
การนำไปประกอบอาจได้ผลงานที่ไม่ค่อยเรียบร้อย เพราะเอ็นปอมีเส้นค่อนข้างใหญ่

๓. เกี่ยวกับฝิมที่ใช้ในการทอเสื่อชนิดนี้ มักจะเป็นฝิมขนาดสั้น ฝิมละเอียด
กว่าที่ใช้ทอเสื่อธรรมดา จะสั้น-ยาวขนาดใดนั้น ขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของผู้ทอว่าจะทอไปทำ
เครื่องใช้อะไรเป็นต้นว่า ถ้าทอไปทำแผ่นรองจานรองแก้ว อาจใช้ฝิมยาวหน่อยเพราะสามารถ
ตัดแบ่งได้หลายผืน แต่ถ้าทอทำกระเป๋าสตางค์ซึ่งต้องทอยกดอก ต้องใช้ฝิมขนาดสั้น เพื่อสะดวกใน
การสอดไม้ส่งกขยกดอกลดต่าง ๆ เพราะผู้กระทอฝิมเป็นผู้ส่งกขเอง

เกี่ยวกับการทอที่ใช้วิธีเดียวกับทอเสื่อนึ่ง-เสื่อนอน คือมีผู้กระทอฝิม ผู้พุ่งเส้นกข
การตกแต่งเช่นการตัดขนรุงรัง และการขัดเสื่อ มีกรรมวิธีเช่นเดียวกัน

บทที่ ๔

ลายเสือ

ความมุงตงามนำใช้สอยของเสือชั้นอยู่ที่ลายเสือประการหนึ่ง โดยเฉพาะเสือจันทบุรีนั้น ความมุงตงามของเสืออยู่ที่การเล่นสีเส้นกนกเป็นสำคัญ เท่าที่ศึกษาคูพบว่าเสือชาวชนิดที่ไม่ได้ย้อมสีเส้นกนกมีน้อยที่สุด ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านจะทอเสือขาวตามที่มีผู้สั่ง หรือทอใช้เองเท่านั้น ในบทนี้ จะกล่าวถึงลายเสือ และการออกแบบลายเสือตามที่ได้ศึกษา

ลายเสือประเภทต่าง ๆ

๑. ลายเสือปูนัง - ปูนอน

ลายเสือชนิดปูนังปูนอนนั้น ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับกรร็อยเอ็นห่งที่ได้กล่าวมาแล้ว ในบทที่ ๔ โดยเฉพาะถ้าเป็นเสือขาวแล้วชาวบ้านจะนิยมทอเสือสองชั้นใช้พิมพ์หินสี หากเป็นเสือสี ความมุงตงามของลวดลายก็อยู่ที่การเล่นสีเส้นกนก อย่างไรก็ตามการเรียกชื่อลายเสือของชาวจันทบุรี บางลายก็ยังไม่ลงรอยเดียวกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเมื่อคิดลายได้แล้วเห็นว่าสวยงามก็อาจมีการลอกเลียนแบบกัน หรือบังเอิญคิดลายได้เหมือนกัน ต่างคนต่างตั้งชื่อลายตามที่ตนเห็นว่าเหมาะสม ชื่อลายจึงผิดเพี้ยนกันไป อย่างไรก็ตามจากการศึกษาได้รวบรวมชื่อลายต่าง ๆ ไว้บ้าง และพอจำแนกได้ดังต่อไปนี้

๑.๑ ลายโบราณ เป็นลายที่สืบเนื่องมาแต่สมัยบรรพบุรุษมีอยู่หลายลาย มีชื่อเรียกดังนี้

๑.๑.๑ ลายตาสมุก หรือลายตอกเงินสองชั้น ลายนี้ใช้พิมพ์สองชั้น

(วิธีร้อยเอ็นกล่าวไว้ในบทที่ ๔) การเลือกสีเส้นกนกอยู่ที่ผู้ต้องการ แต่มักจะใช้สีตัดกัน ใช้สีกก ๓-๔ สี ทอสลัเส้น สมมติว่าใช้กกแดง น้ำเงิน เขียว เหลือง เริ่มต้นดังนี้

พุ่งกกแดง ๑ เส้น น้ำเงิน ๑ เส้น สลับกันให้ได้เท่ากับคววมกว้างของช่วงรูปพิมพ์ไว้ หรือให้เป็นตาสีเหลี่ยมจัตุรัส แล้วพุ่งเส้นเหลือง ๔ เส้น ตัดกัน แดง ๔ เส้น

เหลืออง ๔ เส้น แล้วเริ่มด้วยชมพูสลับน้ำเงินต่อไปให้ได้ตาสีเหลี่ยมจัตุรัส แล้วจึงเปลี่ยนลายตาเสือ โดยวิธีพุ่งเส้นสีเดิมซ้ำเข้าไป ๑ เส้น แล้วสลับกับสีเขียว ทำเช่นเดิมต่อไปจนครบลาย แล้วเปลี่ยนสีเป็นสีแดงสลับน้ำเงิน จบแล้วก็เปลี่ยนเป็นเขียวสลับน้ำเงิน โดยมีสีเหลือองเป็นกาะบาทกับเส้นน้ำเงินทุกตา สมมติเป็นเส้นใจกลางของสมุก หรือที่ชาวจกसानเรียกว่าเส้นตีลายนั้นเอง (ดูรูปท้ายเล่ม)

๑.๑.๒ ลายเสือห้อง ลายนี้ใช้เส้นกกสองสีติดกัน ยกเว้นถ้าเป็นเสือมีเชิงหัว - ท้าย ก็มักจะใช้เส้นกกต่างจากสีลาย เริ่มทอด้วยสีใดก็ได้ เช่น ถ้าต้องการเสือแดง - ดำ ก็เริ่มด้วยแดง ๑ เส้น ดำ ๑ เส้น สลับกันจนได้ตาเสือเป็นสีเหลี่ยมจัตุรัส แล้วพุ่งเส้นกกสีเดิมเป็นการเปลี่ยนลาย เพื่อทำเส้นกันห้อง เช่น จบด้วยสีดำ ก็ซ้ำกกสีดำอีก ๑ เส้น สลับแดง ๑ ดำ ๑ แดง ๑ ดำ ๑ เปลี่ยนเข้าลายเดิม พุ่งดำซ้ำสลับแดงไปจนได้ห้องสีเหลี่ยมจัตุรัสอีก แล้วพุ่งเส้นกันห้องเช่นเดิม ทำเช่นนี้จนได้ครบลายซึ่งมีตาเสืออยู่ลายละ ๔ ห้อง จึงเปลี่ยนตาสลับสีห้องเป็นสีตรงข้าม ลักษณะสลับหว่างกัน (ดูรูปท้ายเล่ม) แล้วดำเนินการทอเหมือนเดิม สิ่งที่ต้องระวัง คือตอนเปลี่ยนลาย และพุ่งสอดเส้นกันห้อง ผู้ทอที่ชำนาญจะรู้ได้ทันทีว่าผู้พุ่งกกพุ่งสีถูกหรือผิด

๑.๑.๓ ลายตาหมากรุก ลายนี้การร้อยเอ็นและการทอไม่ซับซ้อนเหมือนสองลายข้างต้น ใช้กกสองสีติดกัน พุ่งกกสลับสีกันครั้งละเส้น จนได้ขนาดตาเสือสีเหลี่ยมจัตุรัสจึงพุ่งกกซ้ำสีเปลี่ยนลาย ทอไปเช่นนี้ตลอดก็จะได้ลายตาหมากรุก ข้อระวังต้องเปลี่ยนตาลายเสือต้องระวังไม่ลืมพุ่งเส้นกกซ้ำสีเดิม เปลี่ยนลาย

๑.๑.๔ ลายเกล็ดกระ

๑.๑.๕ ลายเกล็ดเต่า

ทั้งสองลายนี้ มีวิธีการทอคล้ายกับลายตาหมากรุก สิ่งที่แตกต่างกันอยู่ตรงการร้อยเอ็น ส่วนการเปลี่ยนลายตาเสือทำเช่นเดียวกัน

๑.๑.๖ ลายริ้วผ้าใบ ลายนี้จะเป็นริ้วผ้าใบหรือไม่อยู่ที่การพุ่งเส้นกก เช่น ถ้าใช้สีเส้นกกว่าน้ำเงิน - เหลือง ก็จะได้ริ้วน้ำเงินเหลืองเป็นทางยาวไป วิธีร้อยเอ็นจะร้อยแบบลายใดก็ได้ในเสื้อบรรดาเสื้อสองชั้น

วิธีพุงกพุงสลับเส้นกันเรื่อยไป เช่น ม่วง ๑ เหลือง ๑ ไปเรื่อยจนจบผืน หากร้อยเอ็นแบบลายตาหมากรุก ก็จะได้ริ้วเท่า ๆ กัน เช่น ริ้วดำ สลับแดง ร้อยเอ็นแบบลายเสือทอง จะได้ริ้วดำใหญ่ ๓ ริ้ว สลับริ้วแดงเล็ก ๓ ริ้ว และริ้วแดงใหญ่ ๓ ริ้ว สลับริ้วดำเล็ก ๒ ริ้ว ตลอดไป

ร้อยเอ็นแบบลายตาสมุกจะได้ริ้วแดงใหญ่ ๑ ริ้ว สลับริ้วน้ำเงินเล็ก ๑ แดงใหญ่ ๑ น้ำเงินใหญ่ ๑ แดงเล็ก ๑ น้ำเงินใหญ่ ๑ แล้วเริ่มด้วยริ้วแดงใหญ่ต่อไปเหมือนเดิม

ร้อยเอ็นแบบลายเกล็ดเต่า จะได้ริ้วแดงใหญ่ ๑ ริ้ว สลับริ้วน้ำเงิน แดง น้ำเงิน แล้วขึ้นต้นด้วยริ้วแดงใหญ่ต่อไปอีก

ร้อยเอ็นแบบลายเกล็ดกระ จะได้ริ้วแดงใหญ่ ๑ ริ้ว น้ำเงินเล็ก ๑ ริ้ว แดงเล็ก ๑ ริ้ว น้ำเงินใหญ่ ๑ ริ้ว แดง ๑ ริ้ว น้ำเงินเล็ก ๑ ริ้ว แล้วเริ่มเป็นริ้วแดงใหญ่ ๑ ริ้วต่อไป

ส่วนใหญ่ ลายริ้วผ้าใบลักษณะนั้นไม่สู้มีผู้นิยม เพราะมองดูแล้วเบื่อเร็ว ถ้าเส้นกกไม่เสมอกันจริง ๆ ริ้วจะไม่สู้เสมอกันนัก

๑.๒ ลายเสือปัจจุบัน ที่เรียกว่าลายปัจจุบันเพราะปัจจุบันนี้ชาวบ้านนิยมทอเสือด้วยลวดลายดังล่ำนี้มาก และมีอยู่เป็นจำนวนมากจะนำมากล่าวพอประมาณ ดังนี้

๑.๒.๑ ลายริ้วสลับ ลายประเภทนี้มีจำนวนมาก เป็นลายทันสมัย การออกแบบลายอยู่ที่ผู้สั่ง หรือผู้ทอจะคิดขึ้นเอง ลักษณะลายจะเป็นการให้สีเส้นกพุงเป็นริ้ว ตามยาว เส้นกก สลับกับลายอื่น ๆ หรือสลับสีกันงดงามมาก เช่น ลายงูทางมะพร้าว, ลายลูกกรง ลายกากะบาดสลับริ้ว, ลายตาแขก, ลายไส้ปลาไหลสลับริ้ว ฯลฯ (ดูรูปท้ายเล่ม)

๑.๒.๒ ลายตาราง เป็นลายที่นิยมในปัจจุบันมากเช่นกัน ซึ่งมีทั้งลายตารางดอกเล็ก ดอกใหญ่ สลับสีกัน ถ้าเป็นลายตารางดอกใหญ่ก็เป็นเสือสองชั้นประเภทลายตาหมากรุก, ลายเกล็ดเต่า ฯลฯ เท่าที่พบรู้สึกว่าการลายตารางดอกเล็กจะเป็นที่นิยมมากกว่า เช่น ลายดอกมะขาม สีลายประกอบด้วยสีเขียว เหลือง แดง โทยใช้เหลืองเป็นพื้น สลับกับเขียว และ แดง (ดูรูปท้ายเล่ม) ลายตารางสอดไส้, ลายตารางตัดเส้น ลายตาข่า เป็นต้น

๑.๒.๓ ลายดอกเล็ก ลักษณะลายประเภทนี้เป็นลายละเอียดเล็ก ๆ เช่น ลายพริกไทย (ลายสามเส้น หรือลายจันทบูรณ), ลายเมล็ดข้าวเปลือก, ลายริ้วลูกโซ่ (จวบท้ายเล่ม) เป็นต้น ลายดังกล่าวเป็นที่นิยมเช่นกัน

๑.๒.๔ ลายเชิงเสือ ส่วนใหญ่ลายเชิงเสือจะใช้ทอตรงริม หรือชายเสื้อ หั้วท้าย โดยเฉพาะถ้าเป็นเสื้อเม้นริม และเป็นเสื้อพื้น จะนิยมทอเชิงหัวท้ายเป็นลวดลายงดงามมาก คล้ายกับเชิงผ้าจีน ลวดลายเชิงเสือนี้นี้มีตั้งแต่สลัสีเพียง ๒ สีขึ้นไปจนถึงวิจิตรพิสดาร (จวบท้ายเล่ม) นอกจากนั้นผู้ทอผ้าบางรายก็เอาลายเชิงเสือนี้อไปประดิษฐ์เป็นประเภทลายริ้วสลัทอทั้งผืนเสื้อก็มี

จากการสอบถามผู้ทอ เสือปรากฏว่าลายที่มีผู้นิยมใช้มากได้แก่ ลายที่ใช้สีเส้นกนกคำผสมแดง ซึ่งอาจเป็นลายสีเส้น หรือ ลายจันทบุรี และลายลูกโซ่สอดสี

๒. ลายเสื้อสำหรับประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้อื่น ๆ

ลายเสื้อสำหรับประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้อื่น ๆ บางลายก็เหมือนกับลายเสื้อปูนอน เช่น ลายไล่ปลาไหล ลายสามเส้น ฯลฯ สุดแล้วแต่ผู้ออกแบบวัตถุเครื่องใช้ต้องการ เท่าที่ศึกษามา ปรากฏว่า ผู้ทอเสื้อบางรายก็มีความสามารถในการออกแบบลวดลายได้อย่างสวยงาม บางรายผู้ ออกแบบเครื่องใช้ก็จะเป็นผู้สั่งให้ผู้ทอทอลายตามความต้องการให้เหมาะสมกับวัตถุที่จะประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งทั้งนี้ อยู่ที่การยอมสีเส้นกนก การผสมสียอมเส้นกนกด้วย

๒.๑ ลายกระเป๋าลายสำหรับกระเป๋านั้นมีหลายแบบ ผู้ผลิตกระเป๋บางคน อาจใช้ความงดงามของสีเส้นกนกทอเป็นลายพื้น นำไปขัดให้มัน แล้วจึงนำไปประดิษฐ์เป็นกระเป๋าดูต่าง ๆ ส่วนที่ทอลวดลายก็มีมาก และสังเกตได้ว่า ลายกระเป๋บางลายมีกรรมวิธีทอต่าง ๆ ไปจากทอเสื้อธรรมดาเล็กน้อย เป็นต้นว่าใช้เข็มเล็ก ผู้ทอสอดท่งกเองทำให้ผู้ทอสามารถถักลายตามแบบที่เขียนหรือคิดไว้ เช่น ลายเกลียว, ลายเครือเถาสลับ, ลายข้าวหลามตัด, ลายขนมเปียกปูน, ลายเชิงขึ้นมัดหมี่, ลายขึ้นมัดหมี่, ลายดอกประ, ลายตัวซี, ลายซิกแซ็ก, ลายตัวหนอน, ลายดอกกุหลาบ, ลายผีเสื้อ ฯลฯ (จวบท้ายเล่ม)

ลายดังกล่าวนี้ ด้านหลังเส้นจะดูไม่เรียบร้อย เพราะเส้นพุ่งจะข้ามเอ็นมาก เมื่อทอเสร็จแล้วจึงต้องคัดเส้นกักด้านในให้เรียบร้อย

๒.๒ ลายแผ่นรองจาน-รองแก้ว

ลายสำหรับประดิษฐ์เป็นแผ่นรองจาน-รองแก้ว ส่วนใหญ่เป็นลายเรียบ เก๋บ้างก็นิยมทำลายเชิงหัว - ท้าย แผ่นรองจาน บ้างก็ทอลายเรียบไม่มีเชิงหัวท้าย ลายที่นิยมในปัจจุบันสำหรับแผ่นรองจาน - รองแก้ว เช่น ลายโซว์เอ็น ลายนี้จะปรากฏเส้นเอ็นเห็นชัดเจน ส่วนใหญ่ใช้เอ็นพลาสติกเป็นเส้นยืน และเป็นเส้นพุ่งแทนกกเฉพาะตอนที่เป็นลายซึ่งจะเป็นรูปกากะบาท (ดูรูปท้ายเล่ม) นอกจากนั้นก็มีลายสี่เส้น หมายถึงทอสลับลีละเส้น ๔ ครั้ง แล้วเปลี่ยนลายสลับกันไปเรื่อย ๆ บ้างก็เป็นลายสามเส้น ลายห้าเส้น ซึ่งมีกลวิธีสลับเส้น และเปลี่ยนลายเหมือนกัน

นอกจากนั้น ก็มีลายไล่ปลาไหล ซึ่งเป็นลายเรียบเรียบ อาจสลับลีหลายสี โดยพุ่งกก ๔ เส้น แล้วสลับสีอื่นอีก ๔ เส้น อาจสลับเพียง ๒ สี ๓ สี หรือ ๔ สีก็ได้ หากสลับลีหลายสีก็ไม่นิยมทำเชิง หัว - ท้าย บางท่านก็ทอสีพื้นแล้วยกดอกเป็นลายดอกๆ เช่น ดอกไม้ ผีเสื้อ เป็นต้น แต่แผ่นรองจานที่ทอลวดลายชนิดนี้ต้องใช้ผ้าสีเดียวกับสีพื้นเสื่อปูคานล่างก่อนจะขลิบริม ทั้งนี้เพื่อปกปิดความรุงรังของเส้นกกที่ยกเป็นลวดลาย (ดูภาพท้ายเล่ม)

๒.๓ ลายกล่องใส่กระดาษเช็ดหน้า

กล่องใส่กระดาษเช็ดหน้าที่ทำจากเสื่อกก ในปัจจุบันมีสองชนิด คือ กล่องทรงกลม หัวท้ายคัด สำหรับใส่มันวั้นกระดาษเช็ดมือ และกล่องสี่เหลี่ยมสำหรับใส่กระดาษเช็ดหน้าชนิดกล่องสี่เหลี่ยมยาว ลายที่ใช้ทอก็คล้ายกับลายแผ่นรองจาน มีบางแห่งทอลวดลายสำหรับกล่องใส่กระดาษเช็ดหน้าโค้งงอเป็นพิเศษ ซึ่งมีส่วนทำให้ผลิตภัณฑ์ชนิดนี้มีคุณค่าน่าใช้ขึ้น แต่ราคาก็ย่อมแพงตามขึ้นไปด้วย (ดูภาพท้ายเล่ม)

ส่วนวัสดุและเครื่องใช้อื่นๆ เช่น เข็มขัดสตรี กระเป๋าถือใบเล็กๆ กระเป๋าเศษสตางค์ ที่ใส่จดหมาย หมอนอิง เบาะรองนั่ง-นอน ลวดลายที่ทอก็ไม่พ้นที่กล่าวมาแล้ว ความงาม น่าใช้ของสิ่งเหล่านี้อยู่ที่การให้สี ตลอดจนการออกแบบลวดลายและการออกแบบเครื่องใช้ รวมทั้งความประณีตในการประกอบเป็นรูปร่างเครื่องใช้ การตกแต่ง เช่นขัดเงา ทาแล็คเคอร์ ให้เงางาม เป็นต้น (ดูรูปท้ายเล่ม)

๓. ลายเสื่อกพิเศษ

ลายเสื่อชนิดนี้หมายถึงลายเสื่อที่มีผู้สั่งทำเป็นพิเศษ ซึ่งได้แก่ลายเสื่อที่เป็นลวดลายภาพสัตว์ ต้นไม้ ดอกไม้ เช่น ลายยุงรำแพน ลายไก่ ลายช้าง ลายงู ลายกวาง เป็นต้น กระบวนการทอเสื่อชนิดนี้ต่างกับการทอเสื่อธรรมดาตรงการยกลวดลาย ซึ่งไม่ใช่การหงายทิม-คว่ำทิมเพียงเท่านั้น แต่ผู้ทอจะต้องใช้ไม้พุ่งกกดชนิดแบน มีรูร้อยกที่ปลายไม้ คอยคัดเอ็นตามลวดลายที่ต้องการ ซึ่งต้องมีแบบลายไว้ เช่นเดียวกับลายปักไขว้หรือลายโครเชต์ การทอลวดลายพิเศษนี้ทำได้ยากลำบากตรงการคัดลวดลายด้วยไม้พุ่งกกดนี้ หากเป็นเสื่อขนาดเล็ก ประมาณความกว้างไม่เกิน ๒ ฟุต ผู้ทอสามารถคัดเอ็นได้เอง หากเสื่อผืนใหญ่กว่านั้น เช่น เสื่อ ๔-๔ คืบ ก็จำเป็นต้องมีผู้คอยช่วยเหลือซึ่งก็คือผู้ส่งกนั้นเอง การทอเสื่อด้วยลายดังกล่าวนี้ต่างจากการทอยกลวดลายกระเป๋าดรขที่ผู้ทอต้องเก็บ-ซ่อนความไม่เรียบร้อยของเส้นกไว้ใผืน ให้เรียบร้อยทั้งสองหน้า ด้วยเหตุนี้ลายเสื่อทั้งสองหน้าจึงเหมือนกัน ต่างเพียงสีเท่านั้น กล่าวคือ หากด้านหน้าพื้นสีดำ ลายแดง ด้านหลังพื้นต้องเป็นสีแดง ลายดำ เป็นต้น (ดูภาพท้ายเล่ม)

การออกแบบลวดลายเสื่อกก

ข้อเสียเปรียบของการออกแบบลวดลายเสื่อกกอยู่ตรงข้อจำกัดของเส้นเอ็นยืน อันเป็นส่วนที่แตกต่างไปจากการจักสานอื่นๆ กล่าวคือ แม้เสื่อกกจะได้ชื่อว่าเป็นงานประเภทจักสาน (Weaving) ชนิดหนึ่ง แต่เสื่อกกจันทบุรี (รวมทั้งแหล่งอื่นๆ ด้วย) มีโอกาสเล่นสีลวดลายได้เพียงเส้นพุ่งเท่านั้น ส่วนเส้นยืน คือเอ็น ทำหน้าที่เป็นโครงร่างภายในให้เส้นกกดสาน ไม่มีโอกาสเป็นส่วนของลวดลายโดยตรง นี่คือข้อจำกัดดังกล่าว ส่วนงานจักสานอื่นๆ เส้นยืนมีโอกาสเป็นส่วนของลวดลายได้อย่างแท้จริง ไม่ต้องดูอื่นไกล เพียงกระบุง หรือ ไซค์กปลา เส้นยืนทำหน้าที่เป็นส่วนของลวดลายได้ หรือแม้ลายผ้าตีนจก ผ้าลายขิด ของภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เส้นยืนก็ทำหน้าที่เป็นส่วนของลวดลายด้วย

เมื่อมีข้อจำกัดในเรื่องเส้นยืน การออกแบบลวดลาย ลือจึง เน้นที่เส้นพุ่งคือ เส้นกนก เป็นสำคัญ ซึ่งมีจุดเด่นชัดเขยคือการย้อมสีโค้งงดงาม และเงางาม

การออกแบบลวดลาย ลือของชาวจันทบุรีในอดีตไม่สามารถจะประมาณได้ว่าได้รับจาก แหล่งใด แต่พอจะสันนิษฐานตามหลักความจริงได้ว่าการออกแบบลาย ลือดั้งเดิมคงเกิดจากการ ชัดสานตามจังหวะของวัสดุเท่าที่จะทำได้ตามความจำเป็นที่จะให้ เส้นกนกผสมกันจนเกิดความแน่นหนา พอที่จะใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ และต่อ ๆ มาผู้ทอก็เกิดความคิดสร้างสรรค์พลิกแพลง มากขึ้นเพื่อให้ได้ลือที่ให้ทั้งประโยชน์ใช้สอย และความงดงามสนองความต้องการของชีวิตอย่างพร้อมมูล

ในปัจจุบันนี้ จากการศึกษาพบว่าลวดลาย ลือสมัยดั้งเดิม เช่น ลาย ลือโบราณ ค่อยลด น้อยลงทั้ง ๆ ที่ถึงงดงามแต่จะพบว่ามีลายซึ่งอาศัยการเล่นสี เส้นกนกแพรวพราวมากขึ้น ทั้งนี้อาจเป็น เพราะดั้งเดิมนั้น ชาวบ้านย้อมสีเส้นกนกได้จากสีธรรมชาติเพียงสามสี คือ คำโคลน แดง และเหลือง และต่อมาจากการที่มีสีต่างประเทศเข้ามาการย้อมสีเส้นกนาก็มีต่าง ๆ สีมามากมาย ทำให้เกิดลวดลาย จากการเล่นสีมาก ความนิยมลายโบราณจึงลดลงเพราะความแพรวพราวตระการตาของลวดลายที่ เกิดจากการ เล่นสีเส้นกนกล้นพ้นที่ลวดลายดั้งเดิม

นอกจากนั้นลวดลาย ลือใหม่ ที่ปรากฏในปัจจุบัน ส่วนหนึ่งเกิดจากการประยุกต์ลายต่าง- ท้องถิ่น เช่นลายไทย ลายเขิงเขิน มัดหมี่ ลายข้าวหลามตัด ลายดอกประ ลายขนมเปียกปูน ลาย ชิกแขก ฯลฯ ซึ่งก็เป็นความผสมผสานระหว่างความคิด รูปแบบทางวัฒนธรรมต่างถิ่น ในชาติ แม้ระหว่างชาติก็อาจจะมีแฝง เร้นอยู่บ้างถ้าได้ศึกษา ให้ลึกซึ้งกว่านี้ คงจะพอยืนยันคำกล่าวนี้ได้

จากการสอบถามชาวบ้านผู้ทอ ลือทราบว่าลาย ลือที่ทอกันในปัจจุบันนี้ ส่วนหนึ่ง ลอกเลียนแบบลือทอดจากบรรพบุรุษ : อีกส่วนหนึ่งพยายามคิดค้นลาย เองบ้างซึ่งมีจำนวน มากพอสมควรถึงร้อยละ ๖๔ ทำให้เห็นได้ว่า แม้ลวดลาย ลือจะมีข้อจำกัดเกี่ยวกับเส้นยืน ซึ่ง เป็นเอ็น แต่ผู้รักอิสระก็ยังพอใจที่จะแสวงหา และคิดสร้างลายใหม่ ๆ ขึ้นมาจากสีเส้นเส้นกนก มิได้ยอมจำนนต่อข้อจำกัดนั้นเลย

อย่างไรก็ตาม การออกแบบลวดลายในปัจจุบัน สรุปได้ว่าส่วนหนึ่งเกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของผู้ทอเองซึ่งอาศัยการทดลองผิด - ถูก กับสีของเส้นกกที่นำมาสอดผสมเข้าด้วยกัน จนได้แบบลายที่งดงามด้วยสีที่ตัดกันบ้าง ผสมกลมกลืนกันบ้าง อีกประการหนึ่งเกิดจากจินตนาการของผู้ออกแบบเอง ซึ่งอาจอาศัยรูปแบบลวดลายจากรูปแบบหัตถกรรมอื่นของต่างถิ่น และต่างชาติ เข้าช่วย และรวมทั้งอาศัยลวดลายจากหนังสือลายโครเซท ลายปักไขว้ ด้วยก็ได้ แม้ว่าชาวจันทบุรี จะไม่ยอมรับในข้อสันนิษฐานประการหลัง ก็ขอได้ลองคิดย้อนหลังไปประมาณ ๒๐ - ๓๐ ปีนี้ว่ามี อิทธิพลของการศึกษาริชาการฝีมือประเภทโครเซทปักไขว้ปลูกฝังอยู่ในตัวท่าน ลูกสาว หลานสาว ของท่านบ้างหรือไม่ และความรู้ดังกล่าวจะมีส่วนช่วยผสมผสานให้เกิดการประยุกต์ลวดลายเสื้อ ในปัจจุบันนี้บ้างไหม ผู้ศึกษาเชื่อว่าความรู้ดังกล่าวมีส่วนช่วยให้ผู้ทอเสื้อหรือผู้ออกแบบลายเสื้อ เกิดคิด ออกแบบลวดลาย เสื้อจันทบุรีในปัจจุบันนี้ไม่น้อยเลย

ผลิตภัณฑ์จากเปลือก

ในบทที่ ๔ และบทที่ ๕ ได้กล่าวถึงกระบวนการทอ และลวดลายเปลือกจันทบุรี ซึ่งได้จำแนกชนิดผลิตภัณฑ์จากเปลือกจันทบุรีบ้างแล้ว อย่างไรก็ตาม ในบทนี้จะได้กล่าวรวบรวม และจำแนกประเภทผลิตภัณฑ์ที่ได้จากเปลือกจันทบุรีในปัจจุบันนี้เท่าที่ได้ศึกษามา

๑. เสื้อปูนึ่ง - ปูนอน จำแนกได้เป็นหลายชนิดดังนี้

๑.๑ เสื้อพื้นมีเชิง เม้นริม เสื้อชนิดนี้ปัจจุบันก็ยังอยู่ในความนิยม แม้การเม้นริมทำให้ทอเสื้อได้ช้า แต่คุณภาพของเสื้อเม้นริมก็คุ้มกับราคา สวยงาม ประณีต หากต้องการเสื้อประเภทนี้ก็ต้องสั่งทอโดยเฉพาะก็จะได้เสื้อที่งดงามถูกใจ

๑.๒ เสื้อพื้นมีเชิงขลิบริม ต่างจากข้อ ๑.๑ เพียงไม่เม้นริมเท่านั้น จึงทำให้ทอได้รวดเร็ว แต่เมื่อทอเสร็จก็ต้องนำไปขลิบริมด้วยมือ หรือจักรเย็บผ้าอีกครั้ง สีผ้าที่ใช้ขลิบริมใช้สีเดียวกับสีพื้นก็ได้ หรือใช้สีเดียวกับเชิงเสื้อก็ได้สุดแล้วแต่ต้องการ

๑.๓ เสื้อลายชั้นเดียว เม้นริม ต่างจากข้อ ๑.๑ เพียงเปลี่ยนจากเสื้อพื้นมีเชิง เป็นเสื้อลายซึ่งใช้สีเส้นกนกที่ย้อมแล้วเป็นสำคัญ ซึ่งปัจจุบันนี้หากต้องการสั่งทอเช่นกัน

๑.๔ เสื้อลายขลิบริม เช่นเดียวกับข้อ ๑.๓ ต่างแต่ไม่เม้นริม ใช้ขลิบริมแทน

๑.๕ เสื้อสองชั้น ซึ่งใช้พิมพ์ชนิดสีพื้นดีกว่าเสื้อชั้นเดียว ลวดลายเกิดจากการร้อยเอ็นด้วย ห่วงที่กล่าวไว้ในบทที่ ๔ บ้างแล้ว ส่วนจะให้มิลวดลายแปลกไปจากการร้อยเอ็นก็ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนตาลายเสื้อ เสื้อชนิดนี้เมื่อสัมผัสโดยการนั่ง-นอนจะมีความรู้สึกว่าหนา-นุ่มกว่าเสื้อชั้นเดียว ที่รู้สึกดังนี้เพราะ ช่วงการข้ามเอ็นของเส้นกนก กว้างเป็นบางตอนไม่ชิดกันแน่นเหมือนเสื้อชั้นเดียวจึงทำให้เกิดสัมผัสนุ่มเนียน

เสื้อสองชั้นนี้ที่ปรากฏในปัจจุบันมีลายตาหมากรุก ส่วนลายอื่น ๆ ไม่ค่อยปรากฏ ถ้าจะให้ทั้งงดงามน่าใช้ ควรเม้นริมจะดีกว่าขลิบริมแต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ใช้

๑.๖ เสือพับ ปัจจุบันตลาดเสือจันทบุรี เต็มไปด้วยเสือพับ ซึ่งเป็นที่นิยมของทั้งผู้ซื้อและผู้หอก กล่าวคือผู้ซื้อชื่นชอบตรงที่จำหน่ายติดตัวไปไหนสะดวกเพราะพับได้ สามารถสอดแทรกไปไปในช่องแคบเล็กน้อยของรถยนต์ได้ ต่างกับเสือม้วนซึ่งความยาวของเสือเป็นอุปสรรคต่อการนำติดตัวไปไหนมาไหน บางครั้งอาจจะหักงอจนเสียรูป และเสียหายได้ ส่วนผู้หอกก็ชอบที่ทอง่าย ไม่ต้องเสียเวลาเม้นริม ทอเสร็จแล้วจึงนำมาตัดขลิบริม และต่อกันเข้าเป็นชิ้น ๆ ๓ ชิ้น ด้วยผ้า แม้ว่าจะต้องมีการต่อเสือเข้าด้วยกันอีก แต่เท่าที่สอบถามก็ปรากฏว่าผู้หอกชอบทอเสือพับกันมากกว่าที่สองเป็นเพราะเสือพับเป็นที่นิยมของผู้ซื้อ จำหน่ายได้เร็ว จึงทำให้นิยมทอเสือพับกันมาก

เท่าที่สังเกต พบว่าเสือพับนี้นิยมทอด้วยลวดลายเล่นสีสวยงาม และโดยมากเป็นเสือชั้นเดียว

๑.๗ เสือลวด หรือ เสือราว

มีเสือชนิดหนึ่งซึ่งได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยโดยแท้ เสือดังกล่าวชาวบ้านจันทบุรีเรียกว่า เสือลวดลักษณะของเสือชนิดนี้เป็นเสือนั่ง-นอน เม้นริมธรรมดา ลวดลายก็ธรรมดาอีก แต่มีความยาวเป็นพิเศษ จะยาวเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับความต้องการใช้สอย ส่วนใหญ่มักจะใช้ที่วัด เช่นใช้ปูลาดตลอดความยาวของพื้นศาลาวัด หอฉัน เมื่อเลิกใช้จะม้วนเก็บเป็นม้วนดังนั้น ความยาวจึงไม่จำกัด อาจ ๑๐ เมตรหรือมากกว่าก็ได้

ที่เรียกว่าเสือลวดนั้น เข้าใจว่าจะเพี้ยนเสียงมาจากเสือราวเพราะคำว่า ลวด มีความหมายถึงโลหะที่ถูกรีดเป็นเส้นเล็ก ๆ ยาวมาก คือลวดที่เรามาใช้มัดสิ่งของ หรือนำมาทำราวตากผ้า เมื่อพิจารณาในแง่นี้แล้ว ไม่น่าจะใช้ เพราะเสือลวดแม้จะยาวจริง แต่ก็ไม่เป็นเส้นเล็ก จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเสือราวมากกว่า ราว หมายถึงครึ่งเดียว คราวเดียว หมายถึงเอาว่าปูลาดครึ่งเดียวก็ได้ตลอดความยาวของพื้น อย่างไรก็ตามเมื่อถามชาวจันทบุรีบางท่าน ก็ไม่ได้แน่ชัดอะไร จึงได้ลงสันนิษฐานดังกล่าวนี้

เสือชนิดนี้มีขนาดความกว้างที่ใช้ทั่วไปเป็นเสือ ๔ คืบ และ ๖ คืบ ทั้งสองข้าง ตัวอักษรมักผูกเป็นประโยคว่าใครถว้ายวัดอะไร เป็นต้น

ปัจจุบันนี้ การทอเสื่อลาวด ลคน้อยลงไปมาก แทบจะหาไม่ได้เลย ทั้งนี้ เพราะปัจจุบันนี้มีผู้ใช้พรมแทนเสื่อลาวดโดยทั่วไปประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เสื่อลาวดแต่ละผืน ต้องใช้วัสดุทั้งปอ และกกมาก เท่ากับทอเสื่อธรรมดา ๕- ๖ ผืน กว่าที่จะทอเสร็จก็หลายวัน จึง ทำให้ไม่มีผู้นิยมทอ นอกจากจะมีผู้สั่งทอเป็นพิเศษเท่านั้น

๑.๘ เสื่อยกลาวดลายพิเศษ เสื่อชนิดนี้ ปัจจุบันหาได้ยาก ที่พบอยู่บ้างเป็น ผืนเล็ก ๆ ขนาด ๒ ฟุต ยาว ๓ ฟุต โดยประมาณ ผืนใหญ่ ๆ ขนาด ๗ - ๑๐ คืบหาไม่ได้เลย ผู้ศึกษาคาดว่า ตามบ้านชาวนานเก่าของบริเวณวัดคาธอลิกคงจะยังมีบ้าง แต่ก็ไม่มีโอกาสสอบถาม จึงไม่ได้ศึกษาจากเสื่อผืนใหญ่ ๆ คงพบแต่ผืนขนาดดังกล่าว ซึ่งยังพอจะหาคนทอได้อยู่บ้าง แต่ก็น้อยรายนัก เสื่อชนิดนี้สมัยก่อนอาจเป็นการทอเพื่อแสดงความสามารถในการเล่นลาวดสาย และมีใช้ตามบ้านผู้มีฐานะเท่านั้น ไม่แพร่หลาย เพราะกว่าจะทอเสร็จแต่ละผืน ใช้เวลาหลายวัน เมื่อประมาณ ๒๐ ปีเศษ ผู้ศึกษาเคยพบเห็นบ้าง และมีความคิดว่า น่าจะใช้เป็นเสื่อประดับผนัง แทน รูปภาพเสียมากกว่าที่จะนำมาปูเป็นเสื่อปูนั่ง ปูนอน

อย่างไรก็ตาม เสื่อดังกล่าวก็เป็นผลผลิตจากความคิด ความสามารถ ของชาวจันทบุรีส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่เชิดหน้าชูตาของจันทบุรีได้ จึงน่าจะได้มีการฟื้นฟูเพื่อสืบทอดกัน ไว้บ้าง

๒. เสื่อที่ใช้ประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้อย่างอื่น ซึ่งจำแนกสิ่งประดิษฐ์ได้ดังนี้

๒.๑ กระเป๋าถือจากเสื่อกก มีรูปแบบต่าง ๆ กันตามยุคสมัย ตามความนิยม ของผู้สั่ง (ดูรูปท้ายเล่ม)

๒.๒ แผ่นรองจาน รองแก้ว มีทั้งรูปเหลี่ยม รูปกลม สีเหลี่ยมตัดมุม มีชาย เป็นซุด ประกอบด้วยแผ่นรองจาน ๖ ชั้น รองแก้ว ๖ ชั้น ปัจจุบันนี้มีแผ่นรองจานกลางโต๊ะซึ่ง ขนาดใหญ่กว่าแผ่นรองจานข้าว ประมาณ ๒^๖/_๒ เท่า ใช้สำหรับรองจานอาหารกลางโต๊ะ (ดูรูปท้ายเล่ม)

๒.๓ กล้องใส่กระดาษเช็ดหน้า - กระดาษเช็ดมือ มีทั้งกล่องสีเหลี่ยม และ กลมปลายตัด ซึ่งผู้ประดิษฐ์อาศัยรูปแบบจากสินค้าดังกล่าวเป็นแม่แบบ (ดูรูปท้ายเล่ม)

๒.๔ ที่ใส่ของจดหมาย ผู้ประดิษฐ์ออกแบบแปลก ๆ เป็นรูปสัตว์บ้าง ดอกไม้บ้าง คล้ายกระเป๋าบ้าง ไม่จำกัดรูปแบบซึ่งปรากฏว่าเป็นที่ชื่นชอบของผู้ซื้อ (ดูรูปท้ายเล่ม)

๒.๕ เบาะรองนั่ง และพนักพิง การใช้เสื่อทำเบาะรองนั่ง และรองพนักพิงพิงตา ทำกันมานานแล้ว แต่ไม้สุ้แพร่หลาย เดิมคงทอเสื่อกลดลายกว้าง - ยาว ขนาดมานั่งแล้วเย็บประกบเข้าด้วยกัน ยัดใส่ด้วยเศษผ้าหรือเศษเส้นกก ผู้ศึกษาได้พบที่ห้องรับรองแขกอารามแม่พระฟาติมาจันทบุรี ปัจจุบันจะเก่าชืดไปบ้าง แต่ก็ยังงามอยู่

ปัจจุบันนี้เริ่มมีผู้สนใจทำเบาะรองนั่งด้วยเสื่ออกขึ้นมาอีก แต่ใช้เศษพองน้ำยัด ซึ่งดูนุ่มเนียนน่าใช้ (ดูรูปท้ายเล่ม)

๒.๖ หมอนอิง มีรูปแบบทั้งหมอนอิงธรรมดา และหมอนหวาน ซึ่งนับว่าเป็นพัฒนาการอีกก้าวหนึ่งของเสื่ออกที่สามารถนำไปประดิษฐ์เป็นหมอนอิงได้อย่างน่าใช้ ภายในยัดด้วยเศษพองน้ำ (ดูรูปท้ายเล่ม)

๒.๗ มู่ลี่บังตา เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ที่คงามให้ความรู้สึกเบา น่าใช้มาก ใช้วิธีตัดเสื่อออกเป็นริ้วเล็ก ๆ ขนาดประมาณ ๓ - ๓^๒ นิ้ว ขลิบริมโดยรอบ แล้วแขวนเรียงลำดับกันให้ได้แนวกับโครงเหล็ก หรือโครงอลูมิเนียม ใช้ได้ทั้งในหน้าที่ใช้สอย และเครื่องประดับห้อง นับเป็นพัฒนาการของเสื่ออกอีกขั้นหนึ่ง แม้ยังไม่แพร่หลายแต่ก็คาดว่าน่าจะเป็นที่ชื่นชอบของผู้ได้พบเห็น

๒.๘ ตะกร้าใส่ผ้า และหีบใส่ผ้า นับเป็นการประดิษฐ์เครื่องใช้จากเสื่อที่น่าสนใจอีกชนิดหนึ่ง แม้ว่าจะดูไม่น่าแข็งแรงแต่เท่าที่สัมผัสดู ผู้ออกแบบก็ได้ใช้วัสดุอื่นช่วยทำให้หีบนั้นแข็งแรงได้ โดยใส่โครงไม้ หรืออลูมิเนียมด้านใน แล้วบุด้วยผ้าอีกครั้ง ดูเรียบร้อย น่าใช้มาก ถ้าออกแบบให้ได้ประโยชน์ใช้สอยคล่องตัวยิ่งขึ้นจะวิเศษทีเดียว

๒.๙ ถาดเลิฟ สิ่งนี้เป็นการประยุกต์ระหว่างไม้ กระจก และเสื่อเข้าด้วยกัน มองในแง่ประโยชน์ใช้สอยอาจบอบบางไปบ้าง เพราะถ้าผู้ใช้ไม่รอบคอบอาจจะทำให้กระจกแตกได้ ประโยชน์ใช้สอยก็จะหมดไป ความงามก็พลอยลื่นไปด้วย แต่ถ้ามองในแง่ความคิดสร้างสรรค์แล้ว ถาดเลิฟนี้ก็นับว่าช่วยเน้นคุณค่าของเสื่ออกได้อย่างน่าสนใจทีเดียว

๒.๑๐ แพ้ม และกระเป่าเอกสาร เป็นสิ่งประดิษฐ์จากเปลือกอีกสองชนิด ซึ่งเลียนแบบแพ้ม เอกสารที่มีขายโดยทั่วไป นำใช้สอยมาก ส่วนกระเป่าเอกสารผู้ศึกษาได้พบขณะกำลังประกอบเป็นรูปกระเป่ายังไม่แล้วเสร็จ ยังมองเห็นภาพไม่สมบูรณ์ ใครก็ตามที่ได้เข้าร่วมประชุมองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกที่เชียงใหม่เมื่อไม่นานมานี้คงได้รับมอบกระเป่าเอกสารที่ผลิตจากเปลือกที่กำลังกล่าวถึงนี้ด้วย และคงประเมินได้ว่านำใช้สอยหรือไม่เพียงใด

เท่าที่ได้จำแนกประเภทของผลิตภัณฑ์จากเปลือกจันทบุรีมานี้เป็นเพียงความพยายามที่จะเก็บบันทึกเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จากเปลือกเท่าที่ได้ศึกษามา จึงมิได้หมายความว่า ผลิตภัณฑ์จากเปลือกจะมีเพียงเท่านี้ ตราบใดที่เปลือกยังอยู่ในความนิยมทั้งด้านคุณสมบัติเฉพาะของเส้นกกเอง รวมทั้งความสามารถในการประดิษฐ์คิดค้นของมนุษย์อย่างไม่ยอมอยู่นิ่ง ผลิตภัณฑ์จากเปลือกก็คงจะได้รับการพัฒนาให้คงงามนำใช้ต่อไป

บทที่ ๗

ปัญหาและข้อเสนอแนะ

เท่าที่ได้ศึกษากระบวนการทอเสื่อจันทบุรี ด้วยการสอบถามสนทนากับผู้ประกอบการอาชีพทอเสื่อ พอดีจะประมวลปัญหาของการทอเสื่อได้ดังนี้

เนื่องจากอุปสรรค เช่น สีย้อมมกมีราคาแพงในขณะที่ราคาเสื่อไม่สูงขึ้นตาม ทำให้ผู้ทอเกิดความท้อถอยบ้าง เพราะรายได้เฉลี่ยจากการทอเสื่อได้อย่างสูงสุดประมาณ ๒ พันบาทต่อ ๑ เดือน ในขณะที่อาชีพเจียรไนพลอยได้มากกว่า และเมื่อถามว่าหากจะเลิกทอเสื่อแล้วอะไรจะเป็นสาเหตุให้เลิก ชาวบ้านร้อยละเจ็ดสิบห้าที่ตอบว่าเพราะวัสดุอุปกรณ์ราคาแพง เมื่อเปรียบเทียบกับสมัยเมื่อ ๒๐ ปี เศษมาแล้วพบว่า สีย้อมมกมีราคาสูงมาก สมัยก่อนราคาสีย้อมมกชนิดดี กิโลกรัมละประมาณ ๘๐ บาท ปัจจุบัน กิโลกรัมละประมาณ ๔๐๐ บาทเศษ

เกี่ยวกับตลาดเสื่อ ผู้ศึกษาได้สนทนากับเจ้าของกิจการค้าเสื่อ หลายรายปรากฏว่าตลาดเสื่อเป็นปัญหาพอสมควร ทั้งนี้เป็นเพราะขาดการช่วยเหลืออย่างจริงจัง การส่งเสริมเพื่อให้ประชาชนหันมาทอเสื่อให้มากขึ้นมีอยู่หลายแห่ง ทำในลักษณะกลุ่มแม่บ้านทอเสื่อ ซึ่งมีพัฒนาการประจำหมู่บ้าน เป็นผู้คอยให้คำแนะนำอยู่ เช่น กลุ่มแม่บ้านทอเสื่อ ตำบลบางสระแก้ว กลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านเสม็ดงาม กลุ่มสตรีเกาะโคตร และกลุ่มบ้านเกาะขวาง ซึ่งมีกำนันเป็นผู้นำ กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ บางกลุ่มก็มีความมั่นคง มั่นใจในอาชีพทอเสื่อ เช่นกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านเสม็ดงาม บางกลุ่มยังไม่สู้พอใจเกี่ยวกับตลาดเสื่อนัก เพราะบางครั้งก็มีผู้สั่งให้ทอเสื่อมาก บางครั้งก็ไม่มี สมาชิกกลุ่มก็ต้องดิ้นรนหาตลาดจำหน่ายเอง ด้วยการนำผลิตภัณฑ์ไปส่งเจ้าประจำ หากเสื่อมีปริมาณเข้าร้านมาก พ่อค้ารับก็จำเป็นต้องกดราคาบ้าง ทำให้เกิดการระงายอ้อมแก่ผู้ทอ มิฉะนั้นก็จะไม่ได้เงินไปเลี้ยงชีพ ลักษณะเช่นว่านี้ยังมีอยู่

นอกจากนั้นปรากฏว่าในปัจจุบันนี้เจ้าของกิจการค้าเสื่อ ประมาณ ๔ - ๕ ราย ได้พยายามที่จะให้เสื่อจันทบุรีเผยแพร่ไปสู่ตลาดต่างประเทศ ในลักษณะช่วยตัวเอง ซึ่งถ้าหากทางการจะให้ความช่วยเหลือในด้านตลาดต่างประเทศอย่างจริงจังแล้ว คงจะทำให้ผู้ทอ ผู้ค้า

มีกำลังใจที่จะปรับปรุงวิธีการเทคนิค และสืบทอดกรรมทอ เสื่อต่อไปอีกนานเท่านาน

สำหรับฤดูกาลที่เสื่อจำหน่ายได้มากที่สุด จากการสอบถามผู้ทอเสื่อปรากฏว่าช่วงฤดูร้อนเดือนเมษายน เสื่อจะออกมาก เพราะเป็นฤดูกาลท่องเที่ยว แต่ก็มีบางบ้านที่ทอเสื่อจำหน่ายได้ตลอดเวลา ที่เป็นดังนั้นน่าจะสันนิษฐานได้ว่าร้านเจ้าประจำยอมรับในคุณภาพของเสื่อที่ทอออกไป เสื่อบ้านนั้น ๆ จึงจำหน่ายได้ตลอดปี

และเนื่องจากผู้ทอเสื่อส่วนมาก โดยเฉพาะตามหมู่บ้านนอกเมืองมีอาชีพประจำทำนาเป็นส่วนใหญ่ การทอเสื่อเป็นเพียงอาชีพเสริม จะกระทำต่อเมื่อได้ทำนาเสร็จแล้ว จะมีเพียงน้อยรายที่ไม่ได้ทำนา ด้วยเหตุนี้ฤดูกาลที่เสื่อออกสู่ตลาดส่วนใหญ่จึงอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ทำให้เสื่อล้นตลาด ก็เป็นเหตุที่ทำให้ราคาเสื่อตก

ในปัจจุบันปรากฏว่ามีเสื่อพลาสติกที่มีกระบวนการทอแบบเดียวกับเสื่อกก แต่ทอด้วยเครื่องจักรออกจำหน่ายในราคาไม่แพงนัก ใช้งานได้ทนทาน ซักล้างได้ง่าย แม้จะดูขาดชีวิตชีวาและให้สัมผัสที่ค่อนข้างร้อน แต่เนื่องจากความไม่รู้ไม่เข้าใจ ประชาชนอาจชอบซื้อไว้ใช้ แม้ว่าทางการจะได้ออกประกาศขอร้องและห้ามมิให้ใช้ เสื่อพลาสติกทอเสื่อเพื่อสงวนอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ให้ประชาชนคนพื้นบ้าน แต่ก็ยังปรากฏว่า เสื่อพลาสติกยังมีจำหน่ายโดยทั่วไป ปรากฏกรรมวิธีย่อมสร้างความสะดวกแก่หัตถกรรมเสื่อกกอย่างแน่นอน

อนึ่ง จากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แม้ผู้ทอเสื่อบางส่วนจะยังไม่พอใจกับรายได้จากการทอเสื่อนัก แต่ส่วนหนึ่งของผู้ทอเสื่อก็จะมีความรักอาชีพนี้ ซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่า งานทอเสื่อเป็นงานศิลปะ ให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้ประกอบการได้มากพอสมควร ที่กล่าวดังนี้ก็เนื่องจากได้ยินคำกล่าวจากเจ้าของกิจการค้าเสื่อท่านหนึ่งว่า "ถ้าไม่มีใจรักงานนี้แล้วทำไม่ได้" ก็แสดงว่า หัตถกรรมทอเสื่อเป็นงานศิลปะที่มีเสน่ห์พอที่จะผูกพันจิตของผู้ประกอบการได้อย่างดี แม้อุปสรรคจะมีอยู่บ้าง เช่นที่กล่าวแล้ว และอุปสรรคจากการที่กักขังรา เพราะถูกละของฝน ผู้ประกอบการก็ยังรักที่จะทอเสื่อและจำหน่ายผลิตภัณฑ์เสื่อต่อไป ดังนั้นหากทางการจะได้เข้าไปดำเนินการช่วยเหลืออย่างน้อยก็ในด้านตลาดจำหน่าย หัตถกรรมนี้คงอยู่ยืนยง และพัฒนาต่อไป

จึงพอสรุปได้ว่า ปัญหาและอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เหตุการณ์เลือกกันจนทวิ ยังไม่ก้าวหน้า กว้างขวางเท่าที่ควร คือ

๑. วัสดุอุปกรณ์ราคาแพง โดยเฉพาะสีย้อมกก
๒. ตลาดสีอย่างแคบ ส่วนหนึ่งเพราะมีเลือกพลาสติกสีตลาด
๓. ขาดการส่งเสริมอย่างจริงจังทุก ๆ ด้าน

ขอเสนอแนะบางประการเกี่ยวกับการเลือกซื้อสี

เพื่อให้เนื้อหาเชื่อถือประโยชน์ต่อผู้สนใจทั่วไป จึงใคร่ขอเสนอแนะเกี่ยวกับวิธีเลือกซื้อสี ดังนี้

๑. สีสำหรับปูน - ปูนอน ควรเลือกสีที่ใช้เอ็นโป เพราะเอ็นโป มีคุณสมบัติทำให้เนื้อสีหนา แน่น ไม่หดยุบ ทำให้สีคงรูป ส่วนเอ็นพลาสติกนั้นมีคุณสมบัติเหนียว เส้นเล็ก เมื่อทอสีออกมาแล้วจะได้สีที่เนื้อน้อย แต่เนียน เอ็นพลาสติกจึงเหมาะที่จะใช้เป็นเอ็นทอสีเพื่อนำไปประดิษฐ์เป็นเครื่องใช้อื่น ทำให้ได้งานหัตถกรรม เช่น กระเป๋า แผ่นรองจานประดับขึ้น เพราะหัตถกรรมพวกนี้ส่วนใหญ่มีโครงกระดาษอยู่ใน

จากการบอกเล่าของผู้ทอสีบางท่าน ได้ชี้แจงให้ทราบว่าสีปูน-ปูนอน หากใช้เอ็นพลาสติก จะสวยงามใช้ได้ดีในระยะแรก ๆ เมื่อใช้ต่อไปสีจะย่นเป็นริ้วเป็นลอนไม่เรียบ แต่ถ้าเป็นสีที่ทอด้วยเอ็นโป จะไม่ปรากฏการย่นดังกล่าว

๒. สีที่ดี เนื้อสีจะแน่น ไม่เห็นเอ็นหรือเห็นน้อยที่สุด เนื่องจากการกระทบพืมนั่น การกระทบพืมนั่น ทำให้เส้นกกผสมกันแน่น ซึ่งส่งผลให้สีคงรูปได้ดีกว่าสีที่เห็นโปชัดเจน นอกจากนั้นยังให้ความรู้สึกว่าเนื้อสีหนาหนักน่าใช้

๓. ถ้าเป็นสีม้วน เม้นริม ดูที่ริมสีว่าเม้นริมได้แน่น เรียบหรือไม่ หากไม่เรียบจะเป็นเหตุให้ริมสีหักได้ง่าย

๔. สีที่หีบ ควรพิจารณาความเรียบร้อย ของการเย็บแต่ส่วนใหญ่เท่าที่พบ ผิดวิธีการเย็บต่อสีที่หีบเรียบร้อยดี

๕. หากเป็นเครื่องใช้อื่น ๆ เช่นแผ่นรองจาน ดูความเรียบแน่นของเนื้อเสื้อ และการขลิบริม ซึ่งควรจะเรียบร้อยทั้งด้านหน้าด้านหลัง หากเป็นกระเป๋าตุ้มมือสอยเผชญรอยต่อระหว่างชั้น ว่ามีเข็มถักหรือไม่ ใช้ผ้าเนื้อดีหรือไม่ (เพราะถ้าผ้าไม่ดีใช้ ๆ ไปสีจะซีดจางและขาดง่าย) ค้ายสอยเหนียวหรือไม่ ถ้าค้ายไม่ดีกระเป๋าจะขาดตรงสอยเผชญ.

เอกสารอ้างอิง

ฟัง วงศ์มหา "เสือจันทบุรี" อนุสารอ.ส.ท. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๑๗, ๔๕ หน้า
มารดาพิทักษ์อนุสรณ์จันทบุรี ที่ระลึกงานฉลองรบบรองวิทยฐานะ โรงพิมพ์ ท. ไทยพาณิชย์ จันทบุรี
๒๕๐๒, ๑๒๔ หน้า

รัตนะ อุทัยผล ทัศนกรรมประจำวัน เอกสารนิเทศการศึกษาระดับที่ ๒๒๕ หน่วยศึกษานิเทศก์
กรมการฝึกหัดครู ๒๕๒๓, ๒๔๗ หน้า

วิบูลย์ ลีสุวรรณ ศิลปะชาวบ้าน สุริยะบรรณ ๒๕๑๔, ๒๔๒ หน้า ภาพประกอบ

ภาคผนวก ก

แสดงลวดลายเสือและหัตถกรรมเสือกก

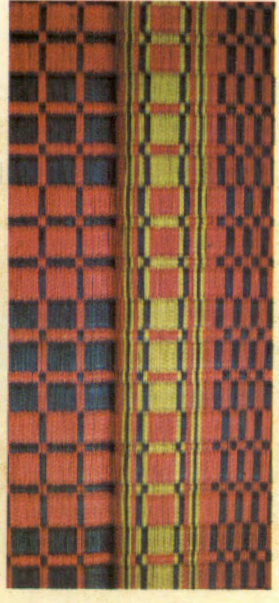
ลายโบราณ

ลายดอกจันทองสน

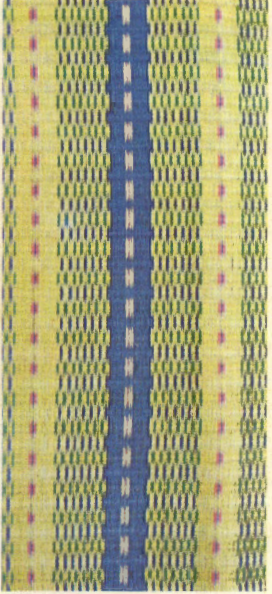
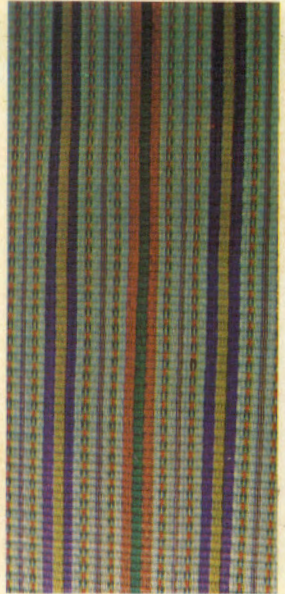

ลายเสือทอง

ลายเสือทองมั่ง

ประเภทลายรวดลับ

ประเภทลายหัวกลับ

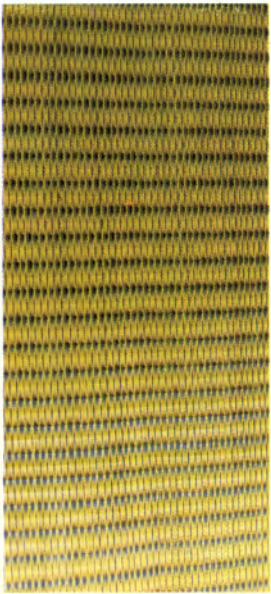
ประเภทลายหัวกลับ

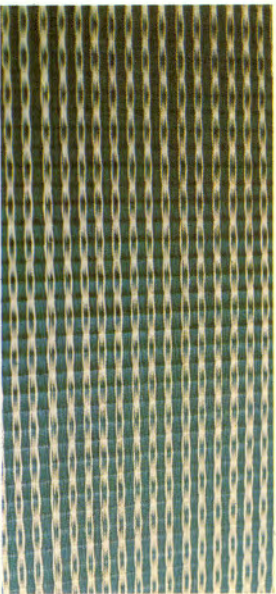
ประเภทลายดอกเล็ก

ลายพริกไทย (จันทบุรี, ลายสามเส้น)

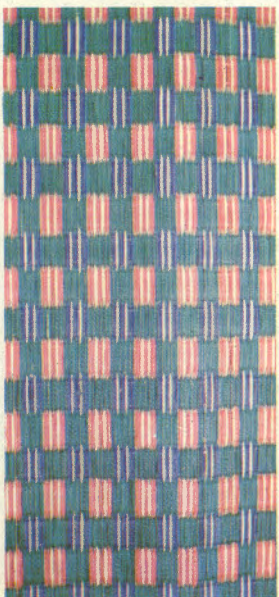
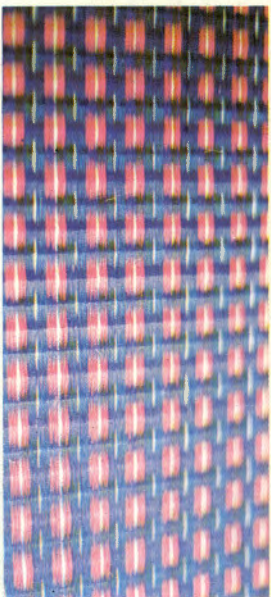

ลายเมล็ดข้าวเปลือก

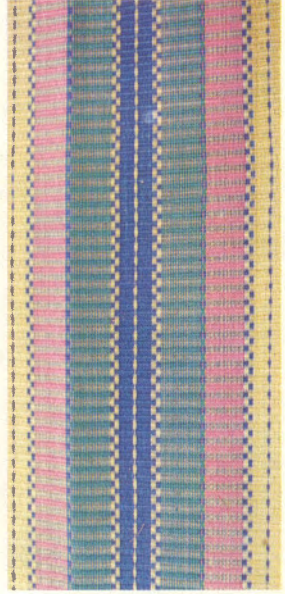
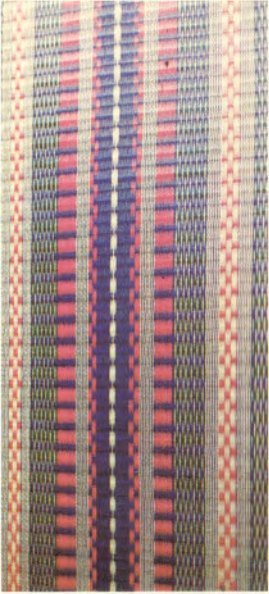

ลายราวตุ๊กไข่

ประเภทลายตารางต่าง ๆ

ลายเชิงสี่แฉกแบบต่าง ๆ

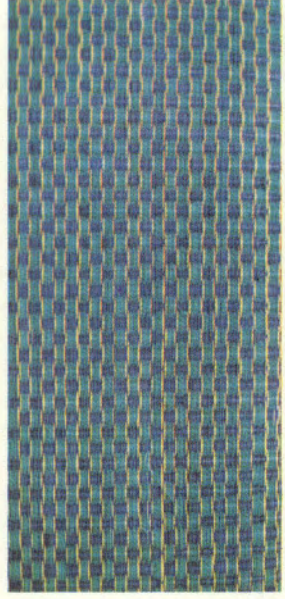
ประเภทลายดอกเล็ก

ลายดอกมะขาม

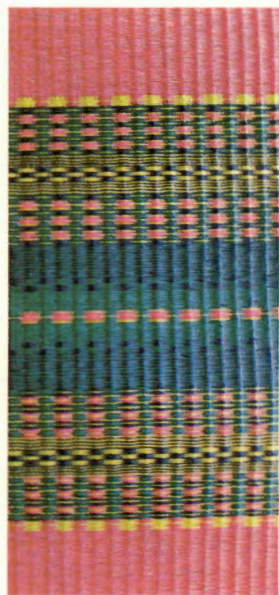

ลายตารางสอดไส้

ลายตารางตัดเส้น

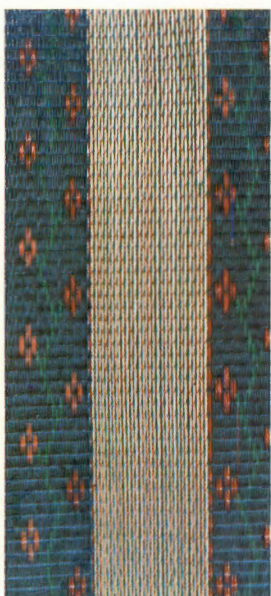
ลายพุ่งสี่แบบต่าง ๆ

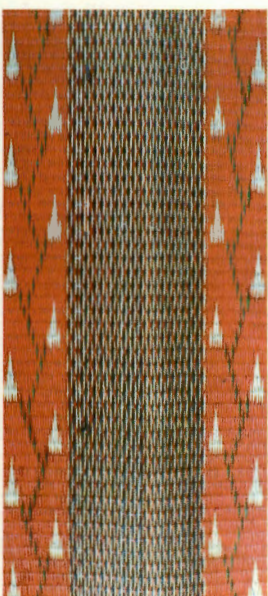
ลายสำหรับทำกระเป๋าน้ำและเครื่องใช้อื่น ๆ

ลายเกลียว

ลายเครื่องเขิน

ลายเครื่องเขิน

ลายสำหรับทำกระเป่าและเครื่องใช้อื่น ๆ

ลายขมมเบยกปูนสลัป

ลายขมมเบยกปูนดอกสลัป

ลายขาวหลามตัด

ลายสำหรับทำกระเป่าและเครื่องใช้อื่น ๆ

ลายดอกประ

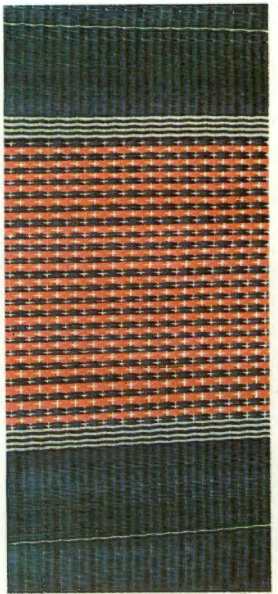

ลายซันมัดหมี่

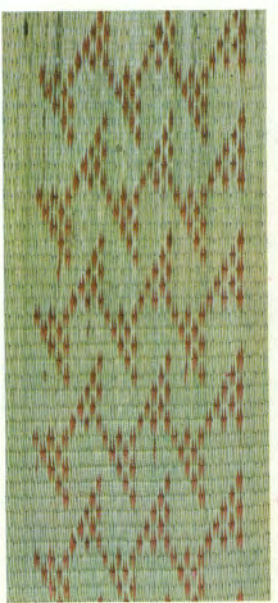

ลายเชิงซันมัดหมี่

ลายสำหรับทำกระเป๋าสีและเครื่องใช้อื่น ๆ

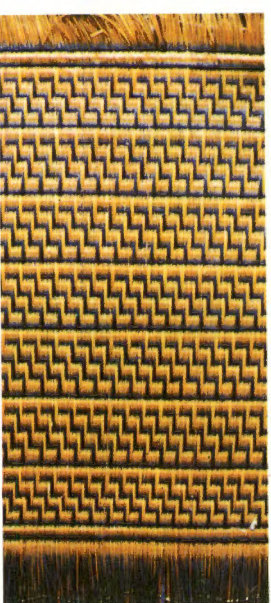
ลายสำหรับทำกระเป๋าสีและเครื่องใช้อื่น ๆ

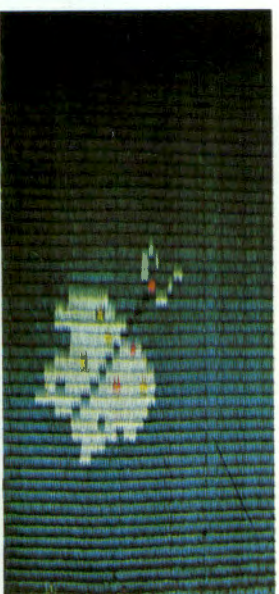
ลายโพธิ์เงิน (ใช้ทำแผ่นรองจาน ฯลฯ)

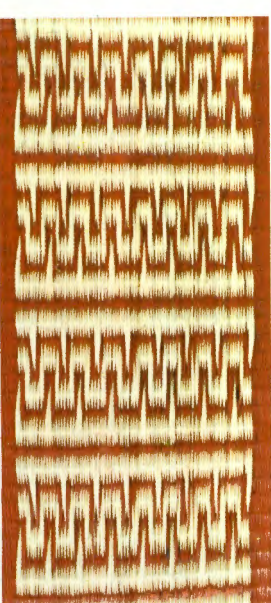
ลายตัวหนอน

ลายดอกกุหลาบ

ลายซีกแฉกเฉียง

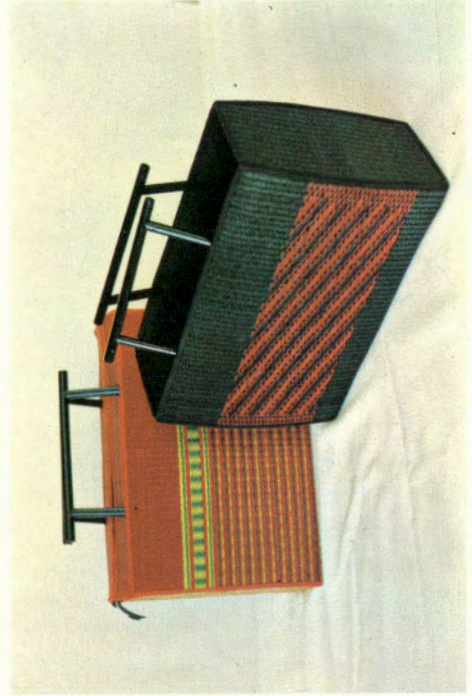
ลายผีเสื้อ

ลายตัว C

ผลิตภัณฑ์จากเสือกก

กระเป๋านบ

กระเป๋านูไม้

เสื่อมวนมเชิงหัวท้าย

เสื่อกลวตาหนกยง

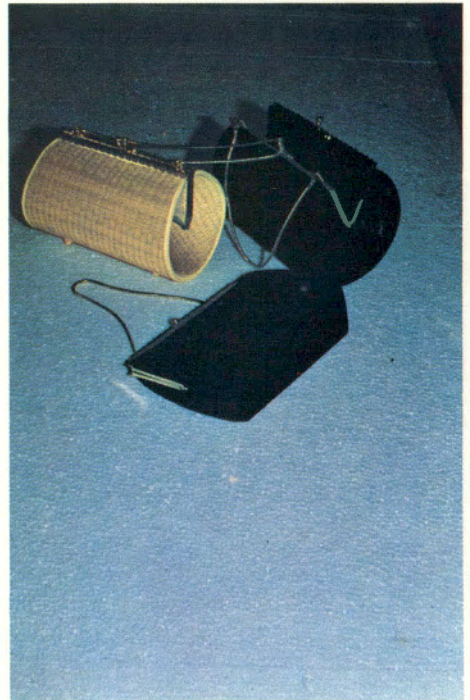
หมอนอิง

กระเป๋าสายสะพาย

กระเป๋าดัดแบบต่าง ๆ

ผลิตภัณฑ์จากเสือกก

ผลิตภัณฑ์จากเสือกก

ผลิตภัณฑ์จากเสือก

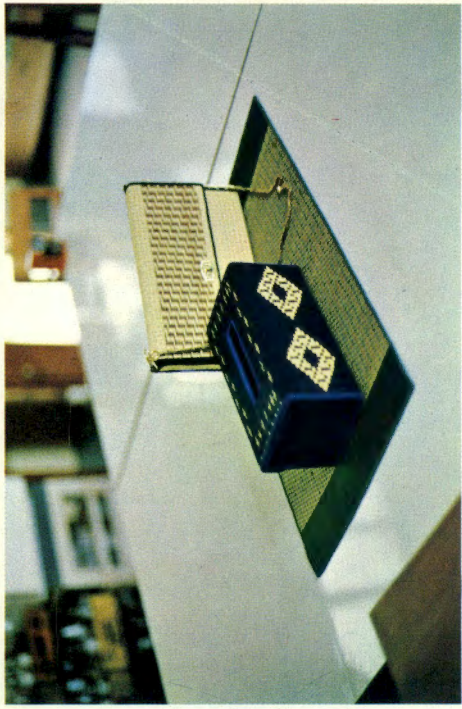

แผ่นรองจาน แผ่นบุโต๊ะรองแก้วกัน ๆ

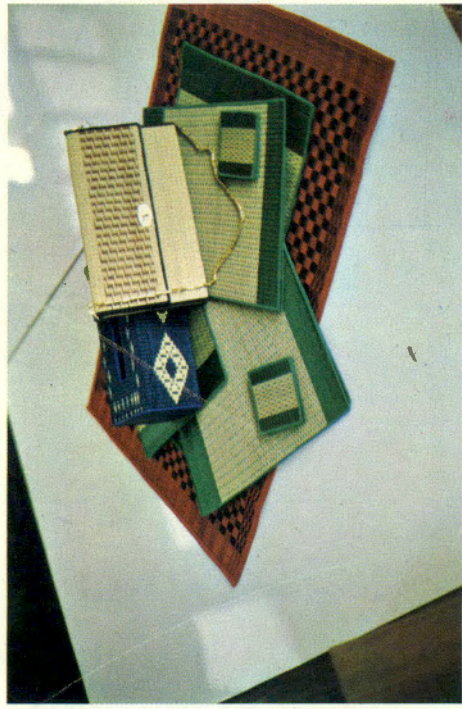

ที่นอนและหมอนสำหรับเตียงนอนที่พัฒนา

ผลิตภัณฑ์จากเสือก

แผ่นบุโต๊ะ กล่องใส่กระดาษเขียนหน้า กระดาษปะทวยด้วยสายโซ่

เสื่อนั่ง แผ่นรองจานรองแก้ว กล่องใส่กระดาษเขียนหน้า กระดาษปะทวย

ผลิตภัณฑ์จากเสอตก

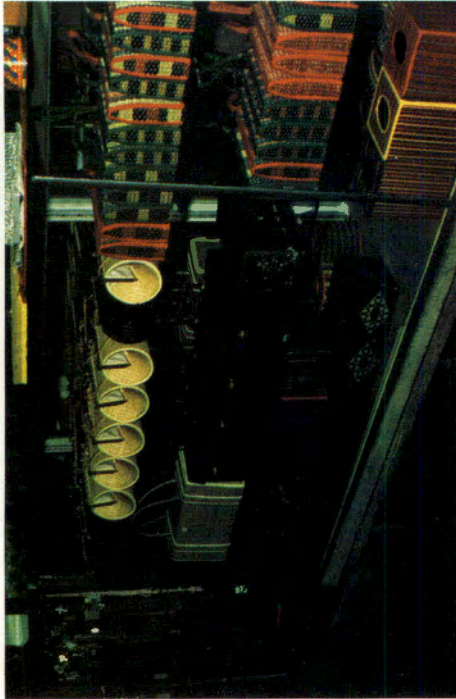

ที่ใส่ของจดหมายรูปต่าง ๆ

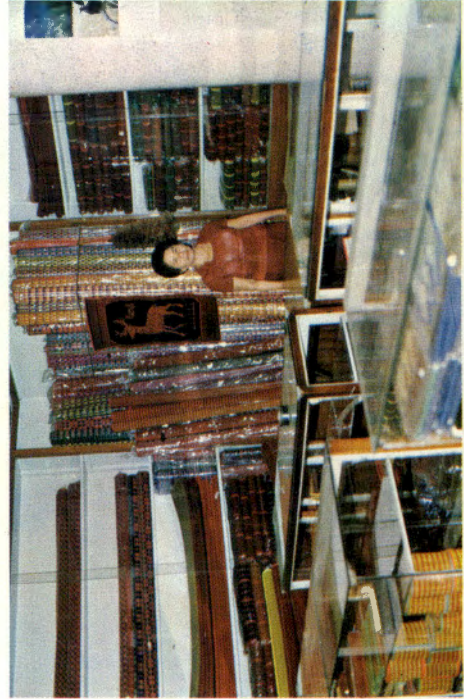

เบาะรองนั่ง

ร้านค้าผลิตภัณฑ์เสอตกที่จังหวัดจันทบุรี

ร้านค้าในอารามเซแม่พระฟาติมา

ร้านวิบูลย์สุข

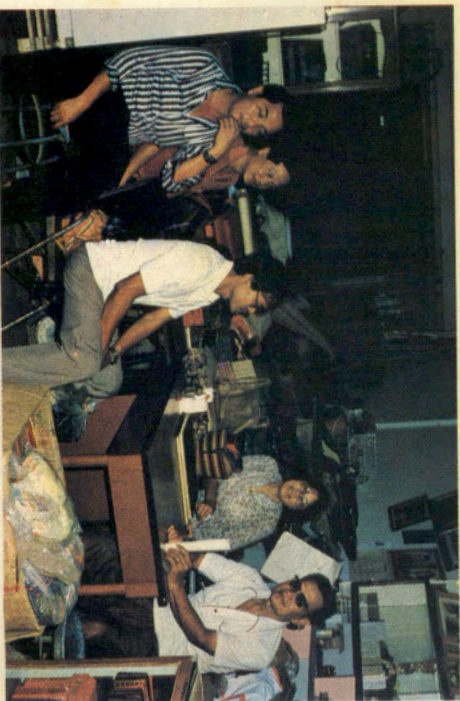
คุณนิยม เขมวาศน์ เจ้าของร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์กำตึงให้ชุมชน

สินค้าผลิตภัณฑ์จากเตอในร้านค้า

คุณคมขำ รุ่งควาร
กับผลิตภัณฑ์จากเตอตก

ผู้ศึกษาวิเคราะห์กับคณะผู้
ช่วยเหลือในการรวบรวมชุมชน

ภาคผนวก ข

แหล่งวัลตุอุปกรณ์ และแหล่งทอเสื่อในจังหวัดจันทบุรี

๑. แหล่งปลูกกก มีหลายหมู่บ้าน ที่สำคัญ ๆ ซึ่งทำกกขายจำหน่ายได้แก่ ตำบลบางกระไชยอำเภอแหลมสิงห์ บ้านหนองคัน ตำบลตะกาดเจ้า อำเภอท่าใหม่ สองแห่งนี้ ชาวบ้านปลูกกกเป็นนากกสลับนาข้าว ชาวบ้านทำกกขายขายแก่ผู้ทอเสื่อ

นอกจากนี้ก็มีปลูกที่เกาะโตนด เกาะตะเคียน ตำบลเกาะขวาง บ้านเสม็ดงาม อำเภอเมือง และที่ตำบลบางสระเก้า อำเภอแหลมสิงห์ กกที่มีชื่อว่ามีเส้นอ่อนนุ่ม ไม่กรอบคือกกจากบ้านหนองคัน ตะกาดเจ้า อำเภอท่าใหม่ และที่บ้านเสม็ดงาม ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง แต่ที่บ้านเสม็ดงาม ส่วนใหญ่จะปลูกไว้ทอเสื่อเอง

เส้นกกขาว (คือกกที่ยังไม่ย้อมสี) ชนิดละเอียดขนาดเส้นประมาณสองเศษ ปัจจุบันราคาก็โลกริมละประมาณ ๑๓ - ๑๔ บาท กกยาวก็โลกริมละ ๑๕ บาท ขึ้นไป ยิ่งกกขนาด ๕ - ๑๐ คืบ ราคาก็แพงขึ้น เพราะกกขนาดนี้มีน้อย จักยาก เพราะเส้นยาวมาก ดังนั้นเสื่อ ๑๐ คืบ จึงมีค่อนข้างน้อย และราคาสูง

๒. แหล่งปลูกปอ แต่เดิมที่หมู่บ้านลาว บ้านขอม อำเภอเมืองปลูกปอทำปอขาย แต่ปัจจุบันนี้ปลูกน้อยลง และส่วนใหญ่ผู้ทอเสื่อบางส่วนจะปลูกปอและทำเอ็นปอเอง เช่นที่ตำบลบางสระเก้า บ้านเสม็ดงาม สำหรับที่บ้านบางสระเก้านั้น บางบ้านก็ปลูกปอ และทำเอ็นปอขาย ซึ่งมีราคาก็โลกริมละประมาณ ๕๐ - ๖๐ บาท ใช้ทอเสื่อขนาด ๖ คืบได้ ๓ คู่ คือ ๖ ผืน

ปัจจุบันนี้เอ็นพลาสติกมีบทบาทในการทอเสื่อมาก ทำให้ความสำคัญของเอ็นปอ จะลดลง ซึ่งแม้จะไม่ใช่จริงดังกล่าวแต่ค่าที่เอ็นพลาสติกซื้อได้ง่าย ราคาไม่แพงนัก เมื่อเทียบกับเอ็นปอ ประมาณกิโลกรัมละ ๔๕ บาท ทอเสื่อ ๖ คืบได้ ๗ คู่ และใช้ทอเสื่อได้หลายชนิด จึงทำให้การปลูกปอจำหน่ายลดน้อยลง

๓. แหล่งทำเครื่องมือทอเสื่อ โดยที่เครื่องมือทอเสื่อไม่ใช่สิ่งที่ย่างยาก ซับซ้อนนัก ผู้ทอโดยเฉพาะพ่อบ้าน สามารถทำขึ้นใช้เองได้ เพราะใช้ไม้ไผ่แก่เป็นพื้นพิมพ์ ใช้ไม้ยางหรือไม้จริง ชนิดใดก็ได้ทำครอบพื้นพิมพ์ แต่กระนั้นก็มีผู้ทำจำหน่าย เช่นที่ตำบลบางสระแก้ว ก็มีผู้ทำจำหน่าย ที่อื่นก็มีอีก เท่าที่สอบถาม ดูเหมือนจะมีช่างทำพิมพ์เกือบทุกแหล่งที่มีการทอเสื่อ

๔. แหล่งทอเสื่อ มีอยู่หลายหมู่บ้าน เช่นบ้านเสม็ดงาม บ้านบางสระแก้ว บ้านเกาะขวาง บ้านเกาะโดนด่ ศาลหิน แหล่งดังกล่าวเน้นหนักไปในทางทอเสื่อปูนั่ง - ปูนอน ส่วนเสื่อที่ใช้ประดิษฐ์เครื่องใช้อื่น จะมีอยู่ประปรายทั่วไปเช่นบริเวณหลังวัดคาชิลิก เกาะขวาง บ้านหอม บ้านลาว บางกระไชย ตะกาดเงิน เขาน้อย

๕. ร้านจำหน่าย ภายในจังหวัดจันทบุรีมีร้านขายผลิตภัณฑ์จากเสื่อกก โดยเฉพาะประมาณ ๑๐ ร้าน นอกนั้นขายเสื่อคละเคล้าไปกับขายสินค้าอื่น ๆ ด้วย เช่นร้านเสื่อจันทพานิช โรงงานจำเนียรหัตถกรรม ร้านก่องแก้ว ร้านวิบูลย์สุข ร้านไทยรุ่งเรือง ร้านปึงไท้เชียง ร้านแก้วจิ่งเซ็งเฮง ร้านเยียนเหยียน ร้านเสื่อสังวาลย์ ที่ตำบลบางสระแก้วมีร้านพัชรารัตน์ ซึ่งส่วนใหญ่จะรับซื้อและจำหน่ายเสื่อปูนั่ง-ปูนอน นอกนั้นยังมีร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์เสื่อในอารามซีแม่พระฟาติมา โรงเรียนสตรีมารดาพิทักษ์จันทบุรี ซึ่งเป็นแหล่งที่มีผลงานงคงามแห่งหนึ่ง

๖. แหล่งส่งเสริมหัตถกรรมทอเสื่อ ขณะนี้ปรากฏว่ามีผู้ให้ความสนใจส่งเสริมหัตถกรรมทอเสื่ออยู่หลายราย ทั้งที่เป็นหน่วยราชการ และเอกชน หน่วยงานจากกรมพัฒนาชุมชน ส่งพัฒนากรไปประจำตามหมู่บ้านเพื่อให้คำปรึกษาต่าง ๆ พุทธสมาคมจันทบุรีร่วมกับสภาสังคมสงเคราะห์ช่วยในเรื่องให้ทุนซื้อวัสดุทอเสื่อเรียนปีละครั้งเป็นอย่างน้อย โดยมีกำนันเป็นผู้ประสานงาน เช่นที่ตำบลเกาะขวาง เกาะโดนด่ เป็นต้น ส่วนที่เป็นเอกชนส่งเสริม มักจะเป็นเจ้าของกิจการค้าเสื่อด้วยการออกทุนให้ผู้ทอเสื่อ บางรายก็ส่งเสริมโดยการออกแบบลวดลายให้เหมาะกับวัสดุที่ประดิษฐ์ขึ้น และออกแบบประดิษฐ์ เป็นเครื่องใช้ได้กว้างขวางขึ้น เช่น คุณคมขำ รังควร ซึ่งเคยเป็นผู้ออกแบบลายให้สำนักฝึกจิตสิทธาแลนด์ และปัจจุบันได้ปลีกตัวออกมาทำเอง และกำลังแสวงหาลวดลายและรูปแบบแปลก ๆ ให้แก่เสื่อกกอย่างน่าสนใจยิ่ง

ภาคผนวก ค

ผู้ให้ความช่วยเหลือในการศึกษาค้นคว้า และผู้มอบอุปกรณ์เพื่อให้โครงการส่งเสริม

วัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียง

๑.	อาจารย์อุตม	สุขสุวรรณ	ศึกษาธิการจังหวัดจันทบุรี
๒.	อาจารย์เอก	วรรณทอง	โรงเรียนเบญจมราชูทิศ
๓.	อาจารย์ธงชัย	อุทัยรัมย์	โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ อำเภอมะขาม
๔.	นายป่วน	เพชรภักดี	กำนันตำบลเกาะขวาง อำเภอเมือง จันทบุรี
๕.	นายผัด	งามกิจ	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๓ ตำบลเกาะขวาง อำเภอเมือง จันทบุรี
๖.	นายสมพร	ร่วมโพธิ์ศรี	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๖ เกาะโดนด. ตำบลเกาะขวาง อำเภอเมือง จันทบุรี
๗.	นายสุรินทร์	บัวเฟื่อน	กำนันตำบลบางกระไชย อำเภอแหลมสิงห์ จันทบุรี
๘.	นายประกอบ	สุขสิงห์	กำนันตำบลบางสระแก้ว อำเภอแหลมสิงห์ จันทบุรี
๙.	นายเฉลิม	เกาะเสม็ด	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๑๑ ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จันทบุรี
๑๐.	นายนิคม	เขมาวาสน์	ร้านจำเนียรหัตถกรรม จันทบุรี
๑๑.	นางคมขำ	รังควร	ไร่ชัยพฤษ์ กระจิง มอบพรมเสื่อกก ๑ ผืน
๑๒.	นางสำรวม	แถวเนิน	บ้านบางสระแก้ว มอบไม้ฟุ้งกก ๑ อัน
๑๓.	นางสาวนรา	ผลอนันต์	ตลาดพริ้ว มอบพืมหอกกระบี่ ๑ อัน
๑๔.	นางบุญนำ	สีเผือก	บ้านบางสระแก้ว มอบเคียวเกี่ยวกก ๑ อัน ไม้ฟุ้งกก ๑ อัน และช่วยติดต่อรวบรวมข้อมูล
๑๕.	นางจำรัส	แสนเสนาะ	บ้านบางสระแก้ว มอบพืมหอกกระบี่ ๑ อัน
๑๖.	นางสงวน	สรรพสุข	หมู่บ้านเสม็ดงาม มอบมีดจักก ๑ เล่ม
๑๗.	นางถ้อย	พิชราภรณ์	ช่วยเหลือในการรวบรวมข้อมูล
๑๘.	นายฉันทนา	ดุริยะพันธ์	ช่วยเหลือในการรวบรวมข้อมูล

ใบแก้คำผิด

หน้า	บรรทัด	คำผิด	ข้อความที่แก้แล้ว
๑	๘	มิ่ง	มิ่ง
๑	๘	ท้ว	ทึ่ง
๓	๑๗	แคธลิก	คาธอลิก
๓	๑๘	ไม่มีพื้นที่	ไม่มีพื้นที่
๔	๒๔	ชบเซหลง	ชบเซาลง
๕	๒	ซึ่งได้เงินกว่า	ซึ่งได้เงินมากกว่า
๕	๔	รำไพพรรณี	รำไพพรรณี
๕	๗	ข้าราชการบริหาร	ข้าราชการบริหาร
๒๒	๓	ศรีษะ	ศีรษะ
๒๒	๘	น้ำต๋นปอ	น้ำต๋นปอ
๒๓	๓	ภาพที่ ๑๘ เส้นไปอ	ภาพที่ ๑๘ เส้นโยปอ
๒๕	๑	การหล่อนกนี้	การหล่อนกนี้
๒๘	๑๖	หรือลากเอ็น (ตัดทิ้งไป)	
๒๘	๑๘	(หน้าพิมพ์ - หล้าพิมพ์)	(หน้าพิมพ์ - หลังพิมพ์)
๒๘	๒๑	หึ่งชายสองข้างไว้ให้เหลือพอรอบ	หึ่งชายสองข้างไว้ให้เหลือพอรวบ
๓๒	๓	ภาพที่ ๒๒	ภาพที่ ๒๔
๓๕	๑๔	การตัดเสื้อ	การตัดริมเสื้อ
๓๕	๑๕	ที่เป็นริม	ที่เม้นริม
๓๘	๑๕	ข้อระวังต้องเปลี่ยนตา	ข้อระวังตอนเปลี่ยนตา
๔๐	๑๓	ที่เรียกว่า	ที่เรียกว่า
๔๑	๘	ลายที่มีผู้นิยม	ลายเสื้อที่มีผู้นิยม
๔๓	๘	กว้าง	กว้าง
๔๕	๘	ได้คิด	ได้คิด

หน้า	บรรทัด	คำผิด	ข้อความที่แก้แล้ว
๔๗	๒	จำนำ	จะนำ
๔๗	๔	ชอบ ^๑	ชอบที่
๔๗	๒๓	(ตก) "ทั้งสองข้างพิวท้ายมีตัวอักษร"	
๔๘	๑๔	ยังไม่แพร่หลาย	ยังไม่แพร่หลาย
๕๐	๖	ลิตภัณฑ์	ผลิตภัณฑ์
๕๑	๑๔	ตำบลงบางสระแก้ว	ตำบลงบางสระเก่า
หน้าเอกสารอ้างอิง			
		ฟัง วงศ์มหา	ฟ้า วงศ์มหา
ภาคผนวก ข			
๒	๗	คาชิลิค	คาชอลิค

